

Vi må snakke om det

En radiodokumentar om Afrikas første kvinneradio

Del 2

Refleksjonsrapport

Hanna Marie Knudsen

Praktisk masteroppgave i journalistikk

Institutt for medier og kommunikasjon

Universitetet i Oslo

”Vi må snakke om det”

Del 2

Refleksjonsrapport

© Hanna Marie Knudsen

Oslo, 2016

”Vi må snakke om det”

Del 2: Refleksjonsrapport

Hanna Marie Knudsen

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne oppgaven består av et praktisk journalistisk arbeid og denne refleksjonsrapporten. Det praktiske arbeidet "Vi må snakke om det" (fire episoder, totalt 120 min) er en radiodokumentar om Afrikas første kvinneradio. Mama FM ble realisert med norske bistandskroner på slutten av nittitallet og har klart å holde det gående i snart to årtier. Journalistene fra Uganda Media Women's Association (UMWA) ville bidra til likestilling ved å gjøre Ugandas marginaliserte kvinner hørt, både i sine lokalsamfunn – og på sikt; i storsamfunnet. Har de lykket? Dokumentaren forsøker også å belyse hvordan både det ugandiske samfunnet og det norske bistandsfeltet har endret seg de siste tjue årene. Denne refleksjonsrapporten tar for seg den journalistiske prosessen som ligger til grunn for dokumentaren. En hovedvekt av drøftingen er lagt på utfordringene som oppstår når vestlige journalister vender nesa mot "fremmede" land og i tillegg tar for seg bistandsfeltet – to områder som begge kan sies å være preget av potensielle etiske utfordringer og kulturelle fallgruver. Innenfor denne rammen drøftes også de mest toneangivende dramaturgiske grepene og dokumentarens framstilling av "de andre". Til slutt reflekteres det omkring hvilke journalistiske idealer som kan tenkes å være mest holdbare i en tiltagende globalisert medievirkelighet.

Abstract

This master thesis consists of two parts: A radio documentary and this reflection report. The documentary "We need to talk about it" is about Africa's first women's radio, Mama FM – made possible by Norwegian funding at the end of the nineties. The female journalists of Uganda Media Women's Association (UMWA) wanted to contribute to gender equality by making Uganda's marginalized women heard by their communities, and in the long term: by society at large. Have they succeeded? Both the Ugandan society and Norwegian development aid has changed over the past twenty years. The second part of the thesis is this report that critically reflects on the journalistic process behind the documentary. Emphasis is put on the challenges that arise when western journalists set off to foreign countries and deal with questions of development aid – two areas which both can be said to constitute numerous ethical challenges and cultural pitfalls. Dramaturgical choices and the way the documentary portrays "the others" are also discussed against this backdrop. Finally, the report reflects on what kind of journalistic ideals one could argue would be the most ethically adequate in an increasingly more globalized realm of media.

Takk

Først og fremst vil jeg takke alle Mama FM-journalistene som har stilt opp; latt meg henge på, delt av sitt liv, sine tanker og sine erfaringer midt i en travel arbeidshverdag.

En spesiell takk til Margaret Sentamu, som har vist meg stor tillit og sluppet meg inn i en utfordrende tid: Du har gjort et uslettelig inntrykk på meg, og jeg håper og tror at dokumentaren yter deg rettferdighet. Uten Mama FMs lyttere og andre involvertes tillit og åpenhet, hadde denne dokumentaren heller ikke blitt den samme. Ellen Marie Hansen fortjener stor takk for å ha satt av tid til å sette meg inn i en historie som i liten grad eksisterte i skreven form. Takk også til alle som har gitt av sin tid i løpet av researchperioden; dere er mange og har alle bidratt til verdifull bakgrunnskunnskap.

En stor takk til min kunnskapsrike veileder Kristin Skare Orgeret for konkret og konstruktiv tilbakemelding. Du har skapt rom for engasjerende høyttenkning og stilt opp både som faglig støtte og som medmenneske, omtrent til alle døgnets tider. Maken til raushet skal man lete lenge etter.

Takk også til biveileder Ragnhild Fjellro, som klarte å åpne opp det kreative rommet, styrke troen på mine fortellerevner og rydde i hodet når det satt fast – det hadde stor betydning så langt vi kom i redigeringen.

Kjære Lars: Du har holdt ut med en selvoppslukt og intens dame i lang tid nå, spesielt når det røynt på med andre hendelser i vårt liv midt i masterjobbingen. Hadde det ikke vært for dine nybakte brød og uendelige mengder tålmodighet, tror jeg ikke jeg hadde klart meg.

Takk også til Kristine for fine samtaler og følelsen av ikke å sitte helt alene i båten, og til Belinda for kjapt levert korrekturlesing og håndholding mot slutten.

Hanna Marie Knudsen

Oslo, november 2016

Thank You

To all the journalists at Mama FM: Thank you for letting me follow you around, for sharing your lives, your thoughts and experiences with me – all in the midst of a very tight work schedule.

A special thank you to Margaret Sentamu, who has shown me great trust and let me in to her life at a challenging time: You have made such an impression on me – and I hope you feel the documentary do you justice. Without the trust and openness from listeners and others involved in Mama FM this documentary would never have been the same. Ellen Marie Hansen: Thank you for all the time you offered to get me up to speed with a history that to a little extent existed in written form. My gratitude also goes to the many who have contributed during the research; you are many, and you have all given me valuable background knowledge.

I am ever grateful to my knowledgeable supervisor Kristin Skare Orgeret for concise and constructive feedback, for giving me time and an engaging space for thinking out loud. You have supported me both academically and as a fellow human. Thank you so much. Thank you, co-supervisor Ragnhild Fjellro, who managed to open up the creative space and to clear my head when I was stuck. It meant much, as far as we got in the editing process. Dear Lars: You have endured a self-absorbed and quite intense woman for a long time now, especially when other things also happened in our life in the middle of the process. If it hadn't been for your freshly baked bread and endless amounts of loving patience, I don't think I would have made it.

Kristine: Thank you for listening and for our talks. Belinda: Thank you for proofreading.

Hanna Marie Knudsen

Oslo, November 2016

INNHold:

1. INNLEDNING

1.1	Bakgrunn for prosjektet.....	13
1.2	Ideen til dokumentaren – et personlig ståsted.....	15
1.3	Vesentlighetskriteriet og medienes samfunnsoppdrag.....	16
1.4	Medienes dekning av ”det globale Sør”.....	17
1.5	Den norske knaggen.....	19
1.6	Godhetsregimet.....	20
1.7	Valg av format: Dokumentar – en grunnleggende retorisk sjanger	21
1.8	Problemstilling.....	24
1.9	Disponering og struktur.....	25

2. UNDERSØKELSESEFASEN – DEL I

2.1	Vekk med den norske knaggen.....	25
2.2	Tema: Kvinnebevegelsen i Uganda.....	27
2.3	En historisk ramme.....	28
2.4	Tema: kvinner og bistand.....	30

3. UNDERSØKELSESEFASEN – DEL II

3.1	Kilder i Uganda.....	34
3.2	Journalistene fra Mama FM.....	34
3.3	Journalisten som kildekritisk problem.....	36
3.4	I tolkens vold.....	37
3.5	Ny tolk – ny verden.....	38
3.6	Tolken blir kilde.....	39
3.7	Utvalg av grasrotaktivister.....	40
3.8	Intervjuer oversatt i ettertid.....	41
3.9	Maktbalanse og rollefordeling.....	42
3.10	Tillit.....	43
3.11	Åpenhet.....	45
3.12	Var Margaret en sårbar kilde?.....	45

4. DRAMATURGISCHE GREP

4.1 Journalisten som hovedperson.....	48
4.2 Episodestruktur.....	49
4.3 Identifikasjon – med hvem?.....	49
4.4 Fortolkningens problem – og selvrefleksivitet som løsning.....	50
4.5 Dokumentarens framstilling av ”de andre”.....	51
4.5.1 Er det en ”norsk vinkel”?.....	52
4.5.2 Perspektiv og sted.....	53
4.5.3 Dialogens betydning.....	54
4.5.4 Relasjon mellom journalist og kilder.....	55
4.5.5 Stemmenes nærhet.....	56
4.5.6 Utviklingen i det selvreflekterende ”jeg”-et.....	57
4.5.7 Diskurser.....	58

5. JOURNALISTISKE IDEALER

5.1 En uventet ambivalens.....	60
5.2 De personlige stemmene.....	61
5.3 Så var det på’n igjen – objektivitetsidealet.....	61
5.4 De klamme følelsene.....	64
5.5 Menneske søker menneske.....	65
5.6 Journalistikkens uunngåelige verdidimensjon.....	66
5.7 Et solidaritetsideal.....	67
5.8 Endringer i anløp?.....	71

6. OPPSUMMERING OG KONKLUSJON.....74

LITTERATURLISTE.....80

1. INNLEDNING

1.1 Bakgrunn for prosjektet

Denne masteren består av to deler; et større journalistisk arbeid: ”Vi må snakke om det”. En radiodokumentar om Afrikas første kvinneradio i fire episoder og en teoretisk fundert refleksjonsrapport. De to delene henger nøye sammen, og det er avgjørende å høre dokumentaren før man leser denne refleksjonsrapporten. Rapporten tar for seg den journalistiske prosessen som ligger til grunn for dokumentaren; tema, sjanger, metoder, og journalistiske idealer. En hovedvekt av refleksjonen dreies omkring de potensielle etiske og kulturelle fallgruvne man risikerer å gå i når man som vestlig journalist reiser ut i verden for å lage fortellinger – og hvordan disse gjorde seg gjeldende i prosessen med å lage radiodokumentaren.

Det var spesielt ett kurs på journalistutdanningen som jeg vil si endret meg som person, og som gjorde journalistikkens potensiale tydeligere for meg. Kurset het den gangen ”Miljø og utvikling”, og innebar at jeg som student fikk reise til Sør-Afrika og møte mennesker og formidle historier fra et kontinent som fram til da hadde vært ukjent for meg som førstehåndserfaring. Jeg var selvsagt allerede opptatt av journalisters samfunnsoppdrag, i form av for eksempel å være et ”korrektiv til makta” – men her ble det tydelig for meg hvordan jeg gjennom yrket også kunne bidra til noe som kanskje var enda større. Ikke alle journalister har bakgrunn i antropologi eller andre kulturstudier, meg selv inkludert. For meg ble det en øyeåpner å lese blant annet Edward W. Saids tekster for første gang.

Utgangspunktet for litteraturprofessor Saids bruk av begrepet *annengjøring* (othering) er den prosessen han mente fant sted da verdens tidligere koloniherrer i en slags rettferdiggjøring av sine undertrykkende handlinger, definerte ”de koloniserte” som *annerledes* enn dem selv. ”De andre” ble sett på som ville, primitive og underutviklede, i motsetning til ”herrefolket” – som var edelt og sivilisert og som dermed visste bedre enn de koloniserte selv hva som var bra for dem (2004:47). Det var også i dette møtet med ”de andre” at ideen om det moderne Vesten oppsto, sier Said (Ibid:15). Denne *etnosentriske* tilnærmingen til andre mennesker og kulturer, operasjonalisert med motsetningspar som underutviklet/utviklet og vill/sivilisert, dominerte ifølge Said ikke bare vitenskapen, men også skjønnlitteraturen som ble produsert av europeiske forfattere både under kolonitiden og i årene som fulgte (Ibid:24-25). Selv om Saids kritikk i første omgang dreide seg om representasjoner av *Orienten*, som primært var forbundet med Asia, så er tanken bak orientalismekritikken og begrepet *annengjøring*

overførbart for en kritisk tilnærming til de representasjoner som gis også av mennesker i andre deler av verden. I en introduksjon skrevet i anledning den første norske utgivelsen av Saids *Orientalismen* i 1994, skriver sosialantropolog Thomas Hylland Eriksen at Saids teorier etter hvert er så utbredt at ”orientalisme” nærmest er blitt et synonym for all eksotisering av fremmede folk, enten de skulle befinne seg i Afrika, Sør-Amerika eller andre steder”¹. Sosialantropolog Marianne Gullestad er på linje med Said når hun sier at: ”kategorienes makt ligger i deres evne til å bidra til å skape den virkeligheten de i utgangspunktet bare var ment å beskrive” (2007:28). På tross av at det etter hvert er mange år siden koloniene ble opphevet, ligger nettopp denne forståelsen til grunn for Saids postkolonialistiske orientalismekritikk: Denne annengjørende tilnærmingen preger i stor grad fortsatt hvordan folk i Vesten ser og oppfatter mennesker fra andre kulturer – og legger dermed også en begrensning for ”de andres” mulighet til å forstå seg selv (Said 2004:36). Terje Tvedt er en av dem som har pekt på hvordan kolonimaktenes annengjøring har fått sin forlengelse gjennom bistand: ”I løpet av dette århundret er alle land og folk blitt tvunget til å vurdere seg selv [...] ut fra vestlige standarder. ”Utviklingsland” vil bli ”utviklede land”” (1990:18). Ikke minst har han kritisert norsk presse for ukritisk å videreføre ideer om *norsk godhet*, om å reprodusere oppfatninger av ”oss” og ”dem” i et giver/mottaker-perspektiv i deknningen av bistandsfeltet (Tvedt 2009:161).

Det gikk opp for meg at jeg som journalist hadde muligheten til å gjøre noe med denne forståelsen, eller manglende forståelsen, ved å finne menneskene og fortellingene som vekker gjenkjennelsen og respekten – ved å få publikum til å utvide horisonten og reflektere mer over hva som foregår i den verden vi tross alt alle er en liten del av.

Etter endt utdanning, kom dog den berømte hverdagen. Jeg var ”heldig”, fikk jobb i NRK P2, noe i samfunns- og nyhetsredaksjonen, men mest i kulturredaksjonen Kulturhuset – hvor jeg for ordens skyld må si jeg har fått lov til å følge flere spennende reportasjeideer i skjæringsfeltet mellom kultur, samfunn og politikk, og i det hele tatt lært veldig mye av mange erfarne kollegaer. Allikevel; etter flere år i en usikker tilkallingstilværelse, der til og med en reportasjetur tur til Nord-Norge ble sløyfet grunnet tidsmangel og stramt budsjett, ønsket jeg meg tilbake til skolebenken og muligheten for å kunne gjøre i hvert fall ett prosjekt hvor utgangspunktet igjen var at *alt var mulig*.

¹ Gjengitt på forfatterens eget nettsted: ”Moderne klassiker om den postkoloniale tilstand”: <http://hyllanderiksen.net/Orientalism.html> (Lesedato: 19.10.2016)

1.2 Ideen til dokumentaren – et personlig ståsted

”Det vi journalister gjør, er prinsipielt sett en definerbar faglig virksomhet, men metoden, måten vi rapporterer på, er også ofte en svært så integrert del av vår personlige måte å være i verden på”, sier Eide (2001:8). Som jeg også sier i dokumentaren; fra det øyeblikket jeg fikk høre om Afrikas første kvinnedrevne radio, Mama FM utenfor Kampala i Uganda, ble jeg nysgjerrig. Og som sitatet ovenfor antyder, henger nok også denne interessen sammen med min ”personlige måte å være i verden på”. Det mener jeg bør klargjøres først som sist, da denne rapporten etter hvert også vil vektlegge nettopp refleksjoner rundt de journalistiske idealer – ideer om objektivitet og samfunnsoppdraget – og betydningen av de uunngåelige tolkningsrammene også vi journalister mer eller mindre ubevisst må benytte når vi prøver å forstå og fortolke verden omkring oss. Jeg tror jeg vil kalle meg selv feminist, med utgangspunkt i at alle mennesker er like mye verdt, uavhengig av kjønn. Jeg mener det er galt at kvinner fremdeles systematisk behandles som mindreverdige – en problemstilling som først og fremst er mer påtakelig i andre deler av verden enn Norge, hvor mye har skjedd, men hvor for eksempel et kjønnsdelt arbeidsmarked fremdeles vitner om at vi ikke er i mål. Jeg er dessuten født kvinne, sånn er det bare. Kanskje har jeg derfor med meg et utgangspunkt som gjør interessen for kvinners ve og vel større enn for en mannlig kollega? For meg er det helt naturlig å være interessert i hvordan kvinner har det i Uganda. Som journalist, er jeg selvsagt interessert i journalistikk. Mama FM var et prosjekt tenkt ut og startet opp av kvinnelige journalister, som ville bruke sin kompetanse til å bidra til likestilling i Uganda. Hvem er de? Hva driver folk som vier tiden sin til å jobbe som frivillige, som journalister på en radiostasjon og med prosjekter ute i lokalsamfunnene? Hvordan jobber de? Når jeg for noen år tilbake fikk møte radiosjefen som hadde holdt prosjektet gående i så mange år og fremdeles snakket med det jeg oppfattet som et sterkt smittende engasjement, tenkte jeg at jeg at det kunne bli en dokumentar. Hun fortalte om Uganda, kvinners situasjon, sitt virke og sitt liv på en måte som gjorde at jeg tenkte at et større (vel og merke engelsk-kompetent) norsk publikum ville spise ører. I tillegg kom bistandselementet inn, som et kompliserende, men besnærende element. I 2015 var den norske bistanden på 34,5 milliarder kroner, hvorav omkring 360 millioner gikk til Uganda. Det er snakk om enorme summer, hvor totalen utgjør over én prosent av bruttonasjonalprodukt². Hva går disse pengene til? Gjør de nytte? Jeg visste at jeg ikke ville lage en kritisk ”følg-pengene-dokumentar”, men jeg hadde et ønske om

² Tall hentet fra Norads nettsider: <https://www.norad.no/om-bistand/norsk-bistand-i-tall/>

å plassere eksempelet Mama FM som bistandsprosjekt i en større kontekst. Som vi skal se senere i refleksjonsrapporten, fikk disse spørsmålene en større plass enn først antatt.

1.3 Vesentlighetskriteriet og mediens samfunnsoppdrag

I sin bok *Vesentlig og viktig? Om profesjonsverdier i journalistkvardagen* beskriver Audgunn Oltedal hvordan ordet vesentlig går igjen som en kvalitetsbetegnelse når man snakker om hva som kjennetegner ”god” journalistikk: ”Vesentlegkravet blir knytt til profesjonens og profesjonsutøverens forståing av si samfunnsrolle, og det blir forstått som eit konkret kriterium til bruk i den daglege utøvinga av yrket” (2012:17). Men hva betyr egentlig *vesentlig* i journalistikken? Forståelsen av mediens nyttefunksjon knyttes i norsk sammenheng til *samfunnsoppdraget* (Brurås 2014:37). I den liberale presseteorien anses mediene for å ha et spesielt ansvar for å skape grunnlag for en fri og informert samfunnsdebatt – en *opplyst offentlig sfære*, som filosofen og sosiologen Habermas kaller det (se f.eks. McQuail 2013:41). Mediene skal altså skape innbyggere som er i stand til å ta informerte valg, og blir dermed en premissleverandør for et velfungerende demokrati. Denne hovedtilnærmingen til demokratiet finner man igjen norske journalisters etiske kodeks, Vær Varsom-plakatens punkt 1.1: ”En fri, uavhengig presse er blant de viktigste institusjoner i et demokratisk samfunn”^{3, 4}. Etter å ha intervjuet 29 journalister og redaktører fra både lokal- og rikspresse, fant Oltedal at følgende type saker ble ansett som vesentlige: saker som er der makten er, som får konsekvenser, som gir ny kunnskap og som reiser systemkritikk (2012:98-99). Oltedal setter hovedvekten av disse forståelsene av vesentlighetskriteriet i sammenheng med et ideal mange journalister har om å fungere som *vaktbikkje* på vegne av ”den lille mannen” (Ibid: 233). Men som blant annet Sigurd Allern argumenterer for, kan det godt også ligge andre motiver bak slike saker enn å følge Vær Varsom-plakatens punkt 1.4 om å avdekke kritikkverdige forhold og 1.5 om å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep. Når en journalists graving i en politikers liv og leven ender med at politikeren må trekke seg fra sine verv, så er jo også nyhetskriteriet *sensasjon* inne i bildet. Og sensasjon selger (2001:66 og 2009:194). Radiodokumentarrestor i norsk sammenheng, Berit Hedemann, viser også til vesentlighet når hun skriver: ”Grunnleggende for radiodokumentarene er at de på en eller annen måte beskriver viktige fenomener i samfunnet

³ <http://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plakaten/>

⁴ Man finner den også igjen i f.eks den gjeldende NRK-plakaten, der første overskrift lyder: ”NRK skal understøtte og styrke demokratiet” og punkt 1b) som slår fast at: ”NRK skal bidra til den offentlige samtalen og medvirke til at hele befolkningen får tilstrekkelig informasjon til å kunne være aktivt med i demokratiske prosesser”: http://www.regjeringen.no/upload/KKD/Medier/NRK_plakat.pdf

eller menneskelivet. Programmene bør *være* vesentlige og *oppleves* som det” (2006:13). Men så er spørsmålet igjen hva som egentlig legges i begrepet. For meg var det interessant å se at mens Oltedals informanter ser ut til å hylle den gravende journalistikkens mål om å avsløre maktmisbruk og avkle makta – muligens i den noble hensikt å beskytte enkeltmennesker mot overgrep, eller å vekke velgerne der ute, slik at de kan forholde seg mer kritisk når de foretar sine politiske valg, eller for å gjøre redaktøren fornøyd, fordi sånne saker selger flere aviser, noe som gjør eierne fornøyde – så formulerer Hedemann målet med radiodokumentaren som noe ganske annet: ”Hensikten er å [...] gi innsikt og øke medfølelsen og toleransen i verden” (2006:15). Det kan sies å være et perspektiv som umiddelbart rimer dårlig med vaktbikkje-idealet – og det kommer jeg tilbake til. Det kan også forstås som en tolkning av vesentlighetskriteriet som kan bety at journalistikken burde være globalt orientert. Som vi skal se i det påfølgende avsnittet, er det i liten grad tilfellet.

1.4 Medienes dekning av ”det globale sør”

– Folk er vel interessert i å høre dokumentaren om Afrikas første kvinnevredne radio?

Spurte jeg frontmann for radiodokumentarkollektivet Frekvens i fjor, Peter Datland – og forventet egentlig et rungende ”JA”! Etter flere perioder som min tilkallingsvikar-kollega i nevnte Kulturhuset, hadde Peter hoppet av og laget et kollektiv hvor det opprinnelige målet var å kunne å produsere ”sånn radio som ikke det er rom for på radio” i form av podkaster. På tidspunktet da forespørselen kom fra meg, hadde kollektivet allikevel blitt leverandør til ulike flater i NRK P2, Radiodokumentaren inkludert, og jeg ville vite hva Peter tenkte om å foreslå ideen for NRKs dokumentarredaksjon. Svaret var heller skuffende:

– Jeg tror egentlig ikke de kommer til å nappe på ideen, sa Peter. – Kvinner, bistand, Afrika – det er nok litt for spesielt interesserte.

Frekvens kunne gjerne legge dokumentaren ut som podkast når den var klar, men han hadde liten tro på at det var en salgbar idé med tanke på å få den ut til et større publikum.

Eide og Simonsen er blant dem som har slått fast at: ”utenriksjournalistikken er under press”. På tross av framveksten av flere ikke-vestlige nyhetsbyråer, har den totale andelen utenriksstoff både blitt mindre og mer ensartet; det samme nyhetsbyrå-stoffet sirkulerer i mange av flatene – og mer journalistikk omarbeides og produseres foran PC’n (2009:7- 9). Obijiofor og Hanusch påpeker også det som kan synes som et paradoks; at vi lever i en stadig mer globalisert verden, der teknologi, økonomi og økte reisemuligheter gjør verden ”mindre”, samtidig som de vestlige mediene i stadig større grad fokuserer på innenriksstoff, kjendiser og underholdning (2011:1). Medieforskerne ser altså ut til å være enige om at

dekning av det som skjer i verden, får mindre plass i mye av Nord-Amerika og det vestlige Europa⁵ (Ibid:110). Da *Verdensmagasinet X* – det eneste norske magasinet dedikert til stoff fra ”det globale sør”⁶ – måtte legge ned i sommer, inviterte den avtroppende redaksjonen til debatt om mediedekningen av de såkalte utviklingslandene. En av paneldeltakerne, Utenrikssjef i NRK, Knut Magnus Berge, påpekte dog at allmennkringkasteren faktisk har utvidet korrespondentnettet og trappet opp utenriksrapporteringen det siste året. Han forklarte prioriteringen med at verden tydeligere har ”kommet nærmere oss”, blant annet med Russlands mer tydelige aggressive framferd i kjølvannet av annekteringen av Krim og alle menneskene som flykter fra krigen i Syria og søker trygghet i Europa⁷. Han uttrykte allikevel at korrespondentene fremdeles er færre enn de kanskje skulle ønsket og at de i tillegg jobber under et ekstremt tidspress, spesielt fordi de i dag er forventet å levere stoff til alle NRKs plattformer. I tillegg er korrespondentene satt til å dekke store geografiske områder – og det sier seg selv at det blir begrenset hvor mye de får gått i dybden. Journalist Ingerid Salvesen fortalte at hun og andre frilans-kolleger har problemer med å få solgt inn saker fra ”den store verden”, og selv om utenrikssjef Berge mente at det kunne vært behov for mer dyptpløyende stoff, sa han at det jo til syvende og sist var et spørsmål om penger. I det øvrige mediemarkedet, tas redaksjonelle avgjørelser i stadig større grad basert på økonomiske faktorer – og en antakelse om at folk ikke interesserer seg for utenriksstoff (Obijiofor og Hanusch 2011:110-111). Mye kan for øvrig nettopp tyde på at det her dreier seg om en *antakelse*, også i norsk sammenheng. I en fersk rapport utført på oppdrag for Mediemangfoldsutvalget svarte bare 27 prosent at de er ”relativt lite interessert i internasjonale nyheter”. 13 prosent viste seg å være *mer* interessert i internasjonale nyheter enn de lokale. Rundt halvparten av de spurte oppga at de oppsøkte harde nyheter aktivt – mens én av ti ble klassifisert som ”nyhetsunnvikere”⁸. Politisk kommentator Aslak Bonde, sår tvil om rapporten egentlig kan gi noen svar på det som var formålet med undersøkelsen; å si noe om hvor opplyst publikum er med hensyn til samfunnsspørsmål: ”hva vet egentlig de

⁵ Med unntak av Nederland, der utenriksstoffet har holdt seg ganske jevnt (Obijiofor og Hanusch 2011:111-112)

⁶ Denne samlebetegnelsen har gjennom sitt tenkte geografiske og kulturelle omfang kanskje lite for seg, men i mangel på en bedre betegnelse, benytter også jeg den.

⁷ Jeg var selv tilstede som publikum ved nevnte debatt

⁸ Arne Moe og Hanne Hestvik Kleiven, TFoU-rapport 2016:7. ”Bruksmangfold. En analyse av nordmenns nyhetskonsument”, Trøndelag forskning og utvikling:

<https://www.regjeringen.no/contentassets/6fb8633cc3574089b5362158718b0d89/26.07.16-rapport-om-nyhetskonsument.pdf> (Lesedato:19.10.2016)

rapporten klassifiserer som ”nyhetshungrige” om samfunnet? Er de klar over at nyhetsmediene bare bryr seg om en liten del av samfunnslivet?”⁹.

Et aspekt er altså hvor lite vi får vite om det globale sør ved å følge nyhetsbildet i de store mediehusene. Et annet er selvfølgelig *hva* vi får vite noe om: ”Too often, news from developing countries is the same diet of war, disaster and poverty. This breeds a clichéd view of these countries and leads to image fatigue amongst audiences” (Franks 2005:99). Den såkalte *K-journalistikken*; med krise, krig og konflikt er en velkjent undersjanger i utenriksdekningen. Gjerne utført av journalister som reiser ut for å dekke en krise, men som mangler bakgrunnskunnskap om området hvor krisen finner sted. Såkalt ”fallskjermjournalistikk” er ikke bare en utfordring med hensyn til at man kan komme til å rapportere direkte feilaktige opplysninger fra bakken, men også fordi stoffet som produseres på den måten ofte mangler nødvendig kontekst; en forklaring av de mulige bakenforliggende politiske og sosiale årsakene. Publikum gis ikke verktøyene de trenger for å forstå, og mister interessen (Ibid:100). Nyhetsformatet har selvfølgelig sine begrensninger med hensyn til at det skal være kort og konsist. Nettopp derfor anbefaler Franks å gi utenriksstoffet mer plass i aktualitetsmagasiner og i dokumentarer (Ibid: 99).

På tross av den lite oppmuntrende tilbakemeldingen jeg fikk av min tidligere NRK-kollega med hensyn til potensialet for å få dokumentaren til et større publikum, bestemte jeg meg uansett for at jeg skulle reise til Uganda for å gjøre opptak. Både folk i Frekvens-redaksjonen og andre jeg snakket med, syntes, på tross av, eller også på grunn av, at de visste lite om kvinnekamp i Afrika og bistand generelt, at det var et interessant tema – og sa de gjerne ville høre dokumentaren om den ble laget. På tross av manglende bakgrunnskunnskap, visste jeg at dette prosjektets romslige tidsramme ville gi meg mulighet til å gjøre grundig forhåndsresearch – og ikke minst; muligheten til å kunne bruke en drøy måned i Uganda. Noe som vi senere skal se ikke fritar meg helt for mulige ”fallskjerm-syndromer”, men som i hvert fall er mer tid enn de fleste utenriksjournalister får mulighet til å jobbe med én sak på ett sted.

1.5 Den norske knaggen

Både nedprioriteringen av utenriksstoff og måten utenriksstoffet blir dekket på, settes ofte i sammenheng med identifikasjonskriteriet i nyhetsproduksjonen (Eide 2001:12). Både Eide (2009:14) og Fürsich (2010:117) viser til Galtung og Ruges undersøkelse fra 1965, som viste

⁹ Aslak Bonde (2016): ”Politisk analyse: Hver tiende nordmann unngår nyheter, mens én av to er nyhetssugne. Hvilket funn er viktigst? Spør Aslak Bonde”. *Morgenbladet* 29.07.2016, s 16.

hvordan blant annet opplevd kulturell nærhet var viktig for hvilke utenrikssaker journalistene foretrakk å jobbe med – og peker igjen på paradokset ved at dette kriteriet, så mange år etter, i det vi nå kaller en globalisert verden, *fremdeles* gjør seg gjeldende. Hanusch og Obijiofor beskriver det som en ”besettelse” som mange redaksjonssjefer jobber ut fra; ideen om at man i det minste trenger en eller annen form for nasjonalt forankret tilknytning for at et hjemlig publikum skal oppleve stoff fra andre deler av verden som relevant for dem (2011:112). Sånn kan det i stor grad se ut som det forholder seg i Norge også. Etter å ha gjennomgått et utvalg av utenriksartikler om fredsprosesser fra norske aviser fra 1994-2007, mener Roy Krøvel å finne en kontinuitet i grepene journalistene tar for å skape identifikasjon hos leseren: ”Verden ses og fortolkes fortsatt gjennom øynene til nordmenn, slik at nordmenn får ha hovedrollen” (Ibid: 68). Moen (2009) fant liknende trekk da hun undersøkte fire norske avisers dekning av krigen i Afghanistan 2006-2007: Det dominerende bildet var at afghanerne selv kom lite til orde sammenliknet med norske kilder.

1.6 Godhetsregimet

Spesielt kan dette ”hjemlige filteret”, som Eide oversetter Nosses begrep (2009:15), sies å ha preget mye av dekningen av Norges rolle som ”humanitær stormakt” i verden, der vi har blitt presentert for det Eide og Orgeret beskriver som norske helter i felten, ruvende over de ”verdige trengende” (2009:134) Mens mye av den øvrige utenriksdekningen som nevnt preges av *K-stoff* (katastrofe, krise, konflikt og krig), vinkles som regel fortellingene der Norge er involvert som nasjon langt mer positivt (Ibid:130). Spesielt påtakelig har dette vært når journalistene dekker bistandsfeltet, der historiker Terje Tvedt har brukt termen ”godhetsregime” for å beskrive en situasjon der norske journalister historisk mer eller mindre ukritisk har kjøpt en idé som har spart både staten og de frivillige organisasjonene for mye kritikk; at til grunn for all bistand ligger den uselviske norske *godheten* (Ibid:126). Tradisjonelt har dermed mediedekningen av Norges innsats i utviklingslandene båret preg av ukritisk hyllest (Ibid:127). Eide og Orgeret fremhever dog at det har kommet til en del kritiske norske TV-dokumentarer om bistand de senere årene og mener å se en antydning til flere nyanser i dagspressen, med flere kritiske spørsmål og noe oppsøking av alternative kilder, selv på turer sponset av Utenriksdepartementet (Ibid:135). Tvedt snakker derimot om ”journalistikkens sammenbrudd” og anser det som symptomatisk at den årlige TV-aksjonen på NRK ikke har blitt endret tross gjentatt kritikk: ”Sendingene har institusjonalisert et verdensbilde hvor giveren er i sentrum, og legitimert en journalistikk som insisterer på bistandssuksess uten å kunne vite om det er tilfellet” (2015:137).

1.7 Valg av format: Dokumentar – en grunnleggende retorisk sjanger

Som nevnt tidligere, foreslår Suzanne Franks å formidle mer av det som skjer i verden i dokumentarformatet – noe jeg er helt enig med henne i. Både fordi det generelt sett er et format som gir mer tid til å fortelle, som altså tillater å vise mer, og fordi det dermed også åpner for å kunne gå mer i dybden. Det trengs vel i grunnen i den journalistiske deknningen av alle samfunnsområder, men kanskje spesielt i utenriksjournalistikken, der journalisten i mindre grad kan forvente at publikum har særlig forhåndskunnskap, og hvor man kan argumentere for at man trenger desto mer bakgrunn hvis man skal kunne oppfatte det som blir presentert som mer enn bare løseveie hendelser som fyker forbi. Men dokumentarer kan ta mange former, og man har slitt med å finne en endelig definisjon (se f.eks. Sørensen 2007:10-16). Det er heller ikke et fokus for denne refleksjonsrapporten. En nestor i radiodokumentarsammenheng, mangeårig leder for radiodokumentarredaksjonen i NRK, Berit Hedemann, framhever dog en side ved radioformatet i sin bok *Hør og se - en håndbok i bildeskapende radio* som jeg både som radiojournalist og som lytter opplever som veldig relevant. Mens filmmediet bare kan ”mate” oss med bilder, er bildene radioen forsøker å fremskaffe avhengig av mottakerens innlevelse og medskapning for å få liv: ”Mediet er slik at det er tvunget til å gi informasjon gjennom opplevelse”. Dette gjør, ifølge Hedemann, radiomediet til en ypperlig kilde for *innsikt* (Ibid:20-21).

Jeg er fast P2-lytter og har hørt mange radiodokumentarer opp gjennom. Min opplevelse er ofte at jeg etterpå føler jeg har kommet litt på ”innsiden” – av et menneske og/eller et tema. Hedemann fremhever også et potensiale ved radiodokumentaren som jeg både mener kjennetegner flere av dokumentarene som ble produsert i NRK da hun var leder, og som jeg ville ha som en rettesnor når jeg skulle forsøke meg på min første radiodokumentar; nemlig at den kan gi lytterne mulighet ”til å se rett inn på andres liv på en sånn måte at de kan identifisere seg med mennesker de aldri har kjent og kanskje aldri har hatt lyst til å kjenne, og forstå deres problemer og gleder” (2006:15). Vi kjenner jo *identifikasjon* som ett av nyhetskriteriene også (f.eks. Kjendsli 2008:54), men som jeg pekte på tidligere, har for eksempel deknningen av bistandsfeltet ofte hatt nordmenn i hovedrollen, i fortellinger som får handle mer om norsk godhet enn om samfunnet og menneskene som lever under forhold der norsk bistand bidrar – positivt eller negativt. Nordmannen blir den handlende; den som *yter*. Den ”lokale”, blir den passive mottakeren, den som *får*. ”Hva ”de andre” gjør for å endre sin egen virkelighet blir det mindre plass til”, slår Eide og Orgeret lakonisk fast (2009:135). Noe også den kenyanske frilansjournalisten og forfatteren

Binyavanga Wainana harselerer over i sin ironiske oppskrift ”How to write about Africa”¹⁰: ”Avoid having the African characters laugh, or struggle to educate their kids, or just make do in mundane circumstances”.

Nå kan det jo raskt innvendes at jeg i Margaret Sentamu ikke hadde funnet en person som sto særlig langt unna meg; hun er kvinne, journalist og feminist. De tre tingene kan jeg også si om meg selv. Men hun er også ugander, mye eldre enn meg – og del av et spennende samfunn, en internasjonal historie og en utvikling som de fleste nordmenn vet lite om. Ikke minst mente jeg hun hadde det Hedemann beskriver som et must for at lytterne skal kunne identifisere seg; hun framstår som sympatisk (2006:62). I valget av dokumentaren som sjanger lå det også for meg et ønske om å opptre litt annerledes enn jeg pleier å gjøre som journalist. Nå skal det sies at jeg ikke har jobbet mye i nyhetsformatet – en sommer i Kulturnytt var nok for meg. Jeg trives ikke i forenklingslogikken med den omvendte nyhetspyramiden, som ofte bare gir tid og plass til å svare på hvem, hva, hvor, når – det er *hvordan* og ikke minst *hvorfor* som interesserer meg mest som journalist. Og slik journalistikk krever tid. Konfliktorienteringen føler jeg meg heller ikke komfortabel med da jeg opplever at den ofte bare ”bakes inn” for å gjøre en sak mer ”nyhetsverdig”. Jeg vet ikke hvor mange ganger jeg den sommeren fikk høre ting som: – Bare finn en som er uenig! Det jeg allikevel gjennom journalistutdanningen har fått med meg fra nyhetsjournalistikken er målet om å være ”objektiv”. Dette idealet skal adresseres grundig senere, men i første omgang vil jeg bare forklare hvordan det ofte har slått ut når jeg jobber som journalist: Jeg har nok hatt et behov for å ”skjule” meg selv i sakene. Jeg har vært synlig i samtale eller samhandling med intervjuobjekter og i form av talt tekst; ”blokkene” eller voicen som binder lyd-kuttene sammen, men jeg har sjeldent gitt uttrykk for mine tanker og følelser på en direkte måte. Ikke at det alltid er interessant, eller riktig – og det skal jeg også snakke mye mer om senere i rapporten. Men jeg ønsket å få inn en eller annen form for selvrefleksivitet, som kunne gjøre lytterne oppmerksomme på det teoretikeren Bill Nichols snakker om i sin bok om dokumentaren. Han plasserer den såkalt ikke-fiksjonelle dokumentaren i den retoriske tradisjonen; og framholder at den er grunnleggende argumenterende i sin form. Dette er dokumentarens iboende kraft, sier Nichols; vi lar oss styre av den. Nichols bok handler om dokumentaren som filmatisk medium, noe som selvfølgelig spiller inn når han understreker at

¹⁰Opprinnelig trykket i *Granta 92: The View from Africa, Essays and Memoir*, 19.01.2006: <https://granta.com/hoew-to-write-about-africa/> (Lesedato: 19.10.2016)

noe av styrken til dokumentaren ligger i båndet den har til vår historiske verden gjennom at bildene vi ser representerer virkelige steder i den virkelige verden (2001:1-2). Allikevel mener jeg dette utgangspunktet har noe for seg, også for radiodokumentaren. Hedemann skriver i sin bok om bildeskapende radio at: ”Hele denne boka er basert på en påstand: Når vi hører radio, så ser vi for oss bilder på vår indre ”skjerm”” (2006:16). I likhet med Nichols, påpeker også hun denne umiddelbare indeksikalske forbindelsen som oppstår hos publikum når de utsettes for ”autentisk lyd”: ”Lyd tolkes av lytterne som ”sann”, i motsetning til talte ord” (Ibid:19). Bildene finnes, lyden finnes – og ideen vi får om deres nærhet til virkeligheten dukker opp i oss, til tross for at vi vet at begge kan manipuleres, og at begge er et *utvalg* av representasjoner av en virkelighet som umulig kan fanges i sin helhet. Men mens journalisten, i hvert fall i nyhetsjournalistikken, på mange måter læres opp til å nærme seg verden så ”objektivt” som mulig, fastslår Nichols bare først som sist at måten fortellingen er strukturert på i en dokumentar, både i lyd og bilde, representerer ”a distinct way of regarding [...] reality”, nærmere bestemt filmskaperens (2001:3). Målet blir dermed å overbevise publikum om å akseptere denne framstillingen som riktig (Ibid:5). Jeg leser Hedemann som at hun er på linje med Nichols når hun med referanse til tidligere nevnte utsagn om radioen som en ”film på vår indre skjerm”, slår fast at: ”vårt mål som radioskaperere er å få kontroll over denne filmen” (2006:17). Både i film og i radio, finner man ”flue-på-veggen”-dokumentarene der dokumentaristen har redigert seg selv ut, både fra ”bildet” og som kommentator/voice . Dette kan være et godt grep for at publikum skal komme nærmere dokumentarens personer og identifisere seg med dem, men det tilslører samtidig den konstruerte realiteten publikum forholder seg til. Jeg ønsket på en eller annen måte å tydeliggjøre denne konstruktive virkeligheten for lytterne. Spesielt fordi jeg på bakgrunn av mye av det jeg har nevnt tidligere – manglende bakgrunnskunnskap, at jeg er en vestlig person ”oppdratt” i en kultur som historisk sett har sett ”de andre” som mindreverdige og ”oss” som det man skal strekke seg etter, og at jeg som journalist er en del av en mediekultur som har hatt for vane å gjøre historier fra verden om til historier om norsk godhet – faktisk stiller med åpenbare svakheter som avsender.

1.8 Problemstillinger

Etiske problemstillinger ligger latent i alt fra journalisters virkelighetsoppfatning og forståelse av egen rolle til alle journalistikkfagets bestanddeler: stoffprioritering, kildefang, kildearbeid, metoder, språkbruk, sjangervalg, redigering, dramaturgi, presentasjon, publikumskontakt og så videre (Brurås 2014:19).

Som jeg har pekt på, lå det en bevisst etisk refleksjon til grunn for mitt valg av tema og beslutningen om å arbeide i dokumentarformatet. Men vel i gang med et journalistisk prosjekt, ikke minst ute i felten og i møte med kildene, så blir man noen ganger nødt til å ta valg ”på hælen”. Valg som like fullt har etiske implikasjoner. Sånn har det selvfølgelig også vært for meg i arbeidet med denne dokumentaren. Og noen ganger innser man ikke de mulige etiske konsekvensene av slike valg før de trer så alt for klart fram – i etterpåklokskapens lys. Men som Østlyngen og Øvrebø sier: ”Forutsetningen for å bli en bedre journalist, er at journalisten selv setter ord på det hun driver med – slik at hun kan finne ut av hvordan det kan gjøres bedre” (2000:14). Det er også formålet med denne refleksjonsrapporten. Som det innledende sitatet indikerer; alle valgene jeg har gjort i arbeidet med dokumentaren ”Vi må snakke om det”, er egentlig mulig å diskutere innenfor en større etisk ramme. Grunnet begrenset plass, skal jeg allikevel konsentrere meg om følgende overgripende problemstilling:

Hvilke etiske utfordringer kan oppstå når man som vestlig journalist vil lage fortellinger fra ”den store verden” – og hvordan gjorde de seg gjeldende i arbeidet med radiodokumentaren ”Vi må snakke om det”?

For å besvare problemstillingen så ryddig som mulig, har jeg delt den inn i følgende underspørsmål:

- **Hvordan foregikk undersøkelsesfasen, og hvilke utfordringer utpekte seg i arbeidet med kildene?**
- **På hvilken basis er de mest toneangivende dramaturgiske grepene tatt i dokumentaren og hvordan kan de tenkes å spille inn i et norsk publikums oppfatning av ”de andre”?**
- **Hvilke journalistiske idealer kan sies å være de mest holdbare i en globalisert medievirkelighet?**

1.9 Disponering og struktur

I dette kapitlet har jeg tatt for meg bakgrunn og begrunnelse for valg av tema for dokumentaren. Det henger sammen med mitt personlige ståsted i verden, men har også sitt utspring i en tolkning av journalistens samfunnsoppdrag. Jeg har beskrevet det mange anser som en mangelfull dekning av ”det globale sør” og forklart hvorfor jeg valgte radiodokumentarformatet.

I kapittel 2 redegjør jeg for arbeidet med kildene før avreise og skisserer den historiske konteksten; kvinnebevegelsen i Uganda og kvinneperspektivet i bistanden.

I kapittel 3 redegjør jeg for arbeidet med kildene i Uganda, og drøfter noen av de etiske utfordringene jeg prøvde å gardere meg mot, men allikevel støtte på underveis, spesielt knyttet til bruk av tolk og det å komme tett på mennesker.

I kapittel 4 begrunner jeg de vesentligste fortellergrepene som er tatt i dokumentaren og reflekterer kritisk omkring min egen framstilling av det ugandiske samfunnet og menneskene lytterne presenteres for i dokumentaren.

I kapittel 5 drøfter jeg ideen om ”objektivitet” og betydningen av følelser og personlig engasjement i journalistikken. Spørsmålet om hvilke journalistiske idealer som kan tenkes å være mest holdbare i en globalisert medievirkelighet blir forsøkt besvart.

I kapittel 5 følger oppsummering og konklusjon.

2. UNDERSØKELSESFASEN – DEL I

2.1 Vekk med den norske knaggen

John Sawatsky deler den journalistiske prosessen inn i to deler; *undersøkelsesfasen* – der vi formulerer ideen og henter inn alt materialet, og *formidlingsfasen* – der vi jobber med presentasjonen av det innhentede stoffet (Østlyngen og Øvrebø 2000:19). Slik Østlyngen og Øvrebø påpeker, sklir ofte arbeidet med ideen og arbeidet med kildene over i hverandre. Slik var det også for meg. I gjennomgangen av hva de anser som godt kildearbeid, påpeker Fossum og Meyer betydningen av kildenes *relevans* og *representativitet*. Begge begrepene får sin mening sett *i forhold til* en problemstilling (2003:52). Den innledende problemstillingen for prosjektet mitt var tredelt; Hvorfor ville man starte opp Afrikas første kvinneradio, hvordan ble radioen til og hva gjør de for å bedre kvinners situasjon i Uganda? Hvis jeg hadde fulgt den tradisjonelle nyhetstankegangen, kunne jeg lett ha endt opp med en historie som i hovedsak ble fortalt av nordmenn som har en forbindelse til Mama FM gjennom norsk bistand. Jeg lekte faktisk også med tanken en stund. Mye på bakgrunn av en samtale jeg hadde med en journalist som har laget flere radiodokumentarer for NRK. Hun påpekte både hvordan nettopp en ”norsk link” burde brukes for å få dokumentarredaksjonen til å oppfatte temaet som relevant for et norsk publikum, og det praktiske ved å slippe å måtte oversette mye og kanskje litt utydelig engelsk eller andre lokale ugandiske språk, da normen i NRK er at selv god engelsk må oversettes. Samtidig så jeg at ut fra problemstillingen og med hensyn til kravene om relevans og representativitet, så burde fokuset være på de ugandiske aktørene. Hvem er det som har fått føle konsekvensene av mannsdominansen i det ugandiske samfunnet på kroppen? Hvem er de som gjør noe med det? Etter møtet med radiosjef på Mama FM, Margaret Sentamu i Norge i 2013, var tanken altså å lage en dokumentar formet som et portrett av den da 55 år gamle sjefen for Afrikas første kvinnedrevne radio. En kvinne som vokste opp under militærdiktatoren Idi Amin, tok utdanning i Kenya – og som fersk journalist, og etter hvert kjønnsviter, ble en del av kvinnebevegelsen i Uganda. Dermed var jeg i utgangspunktet mindre opptatt av å bruke den ”norske linken”; det at Mama FM ble realisert med norske bistandskroner og fremdeles støttes av en norsk partnerorganisasjon. Jeg ville at dokumentarens hovedperson skulle være interessant for et norsk publikum i egenskap av den hun er og de erfaringene hun har gjort seg som menneske, som kvinneaktivist og som lederen for Afrikas første kvinnedrevne radio – ikke som lederen av et i utgangspunktet norskfinansiert bistandsprosjekt. Som leseren som har hørt dokumentaren allerede vet; sånn ble det ikke helt. Men det påvirket første del av undersøkelsesfasen – og dermed også den

forhåndskunnskapen jeg hadde med meg i sekken da jeg, til tross for at min hovedperson meldte avbud dagen før, allikevel reiste til Uganda.

2.2 Tema: Kvinnebevegelsen i Uganda

Noe av det lille jeg visste om den sosiale og politiske situasjonen i Uganda før jeg tok avgjørelsen om å gå for prosjektet, hadde jeg fra Margaret Sentamu og relativt overflatisk research i forkant av møtet jeg hadde med henne i 2013 hvor hun også sa ja til at jeg kunne komme til Uganda og lage dokumentar. I og med at jeg visste at hun regnet seg som kvinneaktivist, og omtalte seg selv som feminist, ønsket jeg å sette meg mer inn i den ugandiske kvinnebevegelsen, og helst fra et ugandisk perspektiv. Det fant jeg blant annet i boka *African Women's Movements – Transforming Political Landscapes*. Her plasseres den ugandiske kvinnebevegelsen blant de sterkeste i Afrika, blant annet på bakgrunn av antallet kvinneorganisasjoner sett opp mot andre menneskerettighetsorganisasjoner og deltakelsen i internasjonale kvinnefora (Tripp mfl 2009:16-17). Som drivende faktorer, nevnes kvinnekongressen i Nairobi i 1985 (Ibid: 63) og hvordan kvinnegrupper fra Kenya, Tanzania og Uganda allerede i opptakten til Beijing-kongressen ti år senere, samlet seg om ett altomfattende strategisk mål; *tilgang til makt* (Ibid:67). Forfatterne beskriver hvordan ulike ugandiske kvinnegrupper har brukt alt fra de tradisjonelle mediene til sms-teknologi til å drive strategisk påvirkningsarbeid for å få gjennomført reformer og få flere kvinner inn i politikken (Ibid:70-71). Uganda Media Womens Association nevnes eksplisitt som en av foreningene som har gjort en innsats for å sette kvinneperspektiver på dagsorden og synliggjøre kvinner i mediene (Ibid: 72).

I boka *When Hens Begin To Crow* av Sylvia Tamale, en kjent kvinnelig ugandisk jurist, kunne jeg lese at det allerede i 1989 ble innført en lov i Uganda som garanterte valg av minimum 39 kvinnelige representanter (én fra hvert distrikt) til nasjonalforsamlingen og at det ble opprettet eget program for kvinnestudier ved Makerere Universitet. Kvinnene oppnådde mer synlighet og kom i besittelse av flere offentlige verv og posisjoner. Til dels forklares det med at president Museveni hadde en strategisk interesse i å vise omverdenen at han etter vestlige begreper var en ”moderne” afrikansk leder, som blant annet ut fra sin tilsynelatende progressive holdning til kvinners plass i samfunnet, fortjente økonomisk hjelp fra Vesten. Museveni hadde også mye å vinne på å sikre sitt parti, National Resistance Movement, kvinnenenes takknemlighet i form av stemmer (NRM) (1999:17-19). Allikevel er Tamale tydelig på at kvinnenenes økte politiske synlighet, hang sammen med de ugandiske kvinnene selv – som helt siden landet var under britisk herredømme hadde vist at de evnet å

organisere seg. Tamale gir flere eksempler: Som følge av en stor masseprotest, ble Uganda Council of Women (UCW) opprettet allerede i 1947 og begynte arbeidet for å endre kvinners juridiske rettigheter. I 1953 gjorde kvinnene opprør da den britiske kolonimakten sendte Kongen av Buganda i eksil. Kvinnene samlet seg, fylte tre busser og kjørte til den lovgivende forsamlingen og truet med sultestreik hvis ikke den britiske guvernøren gikk med på å høre deres krav om å gjeninnsette *kabakaen*. Kvinnene lagde underskriftskampanjer og brukte avisene. De jobbet for utdanning og for stemmerett (1999:10).

Vel og merke balansert av lesning om en negativ politisk utvikling de senere årene, med skjerpet kontroll over sivilsamfunnet, mediene og den enkeltes mulighet til fri politisk deltakelse, så var dette allikevel et mye mer positivt totalbilde enn jeg hadde forestilt meg på forhånd. Hvorfor visste jeg så lite om dette? Svaret ligger sannsynligvis i stor grad i det jeg foregående har tematisert som et slags iboende problem i den vestlige ”nyhetslogikken”, som legger store begrensinger på hva vi ”her hjemme” får servert av informasjon og opplevelser fra verden ”der ute” gjennom de norske mediene.

2.3 En historisk ramme

Jeg refererte til Franks tidligere, som understrekte hvor viktig *kontekstualisering* er for publikums mulighet til å forstå, spesielt i formidlingen av historier fra land ”langt hjemmefra”. Jeg visste at jeg ville forsøke å plassere det som fant sted i nåtid på Mama FM mens jeg var der, med Margaret Sentamu i spissen, i en større politisk og sosial kontekst, og hadde nå altså dannet meg et inntrykk av betydningen kvinners engasjement hadde hatt for samfunnsutviklingen i Uganda. Jeg hadde fått grunnlag for å kunne skildre noe så sjeldent som en ”journalistisk presentasjon av håp og livskraft” fra et afrikansk land (Simonsen 2001:39) – og en verbalt sterk og høyst tilstedeværende hovedperson i radiosjef Margaret Sentamu. Problemet var at hovedpersonen min var vanskelig å komme i kontakt med; hun brukte lang tid på å svare på mail og utsatte stadig avtalene vi hadde om lengre samtaler på telefonen. Svar på for eksempel hva radiosjefen og UMWA konkret hadde planlagt å gjøre på radiostasjonen i den perioden jeg skulle være der, uteble. Jeg oppsøkte en bekjent som hadde jobbet på Mama FM gjennom utveksling i Fredskorpset, og fikk noen tips om aktuelle bipersoner til dokumentaren, men på det tidspunktet var det noen år siden hun hadde vært der, og hun var ikke engang sikker på om alle var der ennå. Her fulgte jeg også en periode sporet med å se på dekningen av kvinner i de ugandiske mediene, og leste flere rapporter om utviklingen de siste årene; den har blitt bedre. Dette fordi jeg hadde lest at Mama FM hadde et mål om også å fungere som et springbrett for kvinnelige journalister, både ved å gi dem

arbeidserfaring og ved å gi dem en ballast som de kunne ta med videre ut i de ”store redaksjonene”; en bevissthet omkring kjønnsperspektivet i sin journalistgjerning. Jeg lekte med en idé om å følge en av disse kvinnene på hennes nåværende arbeidsplass, og i møte med radiosjefen, som jeg antok hadde fungert som mentor for flere kvinnelige journalister. Men alt ble bare løse tanker og planer uten forankring i virkeligheten. Da jeg endelig fikk svar fra Margaret Sentamu, viste det seg at alle hun kjente til i dag som var tidligere Mama FM-journalister som hadde ”kommet seg videre”, nå hadde gått fra å jobbe i media til å bli informasjonsmedarbeidere og til og med sjefer i andre frivillige organisasjoner (ikke ulikt mange journalister i Norge).

Dermed ble også første del av undersøkelsesfasen preget av de muntlige kildene jeg hadde tilgang på primært var nordmenn, og at de fleste av dem hadde kunnskap om Mama FM fra et norsk bistandsperspektiv. Her foregikk også det som Fossum og Meyer advarer kan bli en utfordring når journalisten mangler forhåndskunnskap om et felt; veien videre til neste kilde ble nok mye styrt av den forrige kildens henvisninger – informasjonssøkingen ble til en viss grad *kildestyrt* (2003:48). Jeg forsøkte å skaffe meg en så god oversikt at jeg allikevel håper og tror jeg har unngått at ”kilder utelukkes ved rene tilfeldigheter” (Ibid:50).

Den norske knaggen var i utgangspunktet ikke tenkt som noe annet enn en eventuell inngang til fortellingen, som jo er myntet på et norsk publikum. Allikevel var jeg både klar over og interessert i bistandstematikken, men sett i en mer internasjonal kontekst. De økte internasjonale bistandsmidlene som ble rettet mot kvinneforeninger på nittitallet, pekes ut som en avgjørende faktor for den effektive organiseringen av kvinnebevegelsen i Afrika generelt og Uganda spesielt. Kvinneforeningene utnyttet denne muligheten for alt den var verdt, og fikk dermed en større autonomi vis-à-vis staten (Tripp mfl 2009:73).

Tilfeldighetene skulle ha det til at jeg i første omgang hadde noen utfordringer med å få tak i den ansvarlige hos den norske partnerorganisasjonen til UMWA og Mama FM i dag; Norges kvinne- og familieforbund. Samtalen med henne var uansett bare tenkt som bakgrunnsresearch, da jeg på dette tidspunktet ikke hadde planer om å inkludere norske stemmer i det hele tatt. I mellomtiden tok jeg kontakt med Fellestrådet for Afrika, da Margaret Sentamu i vårt første møte hadde fortalt at de var med på oppstarten. Der sendte en fersk leder meg videre til en gammel leder, som igjen sendte meg videre til Ellen Marie Hansen, som var den som holdt i prosjektet fra Fellestrådets side den gang. Det var researchsamtalen med henne som satte meg på sporet av kanskje å inkludere mer av det norske bistandselementet. Hennes fortelling om oppstarten vitnet om en noe spesiell bakgrunnshistorie; at Norad-sjefen den gangen, Per Ø. Grimstad, selv hadde møtt Margaret

og damene fra UMWA i Uganda og fungert som en pådriver for å få til et samarbeid. I tillegg fortalte hun noe som gjorde meg ekstra interessert; det at hun opplevde at mye av styrken i samarbeidet mellom Fellestrådet for Afrika og Uganda Media Womens Association (UMWA) var at de begge var små organisasjoner som hadde jobbet side om side for noe de trodde på, mens utviklingen på bistandsfeltet siden den gangen hadde beveget seg mer tilbake til stat-til-stat-bistand og i det hele tatt blitt et mer profesjonalsert felt hvor større organisasjoner får ansvaret for samarbeid med de små utenlandske NGO-ene. En underliggende problemstilling vokste fram gjennom researchen: Hvor var det blitt av det store og synlige engasjementet for kvinneperspektivet i bistanden siden Beijing-konferansen? Ekkoet av konklusjonen Tripp m. fl trekker i tidligere nevnte bok kvernet i bakhodet: “Since the 2000s [...] donors have increasingly perceived women’s rights as being out of fashion” (2009:73). En påstand Ellen Marie Hansen sa seg enig i mer på et generelt grunnlag da hun mente bistandsfeltet er i forandring hele tiden, og at det går mote i visse temaer der som ellers i samfunnet¹¹. Researchsamtalen med tidligere Norad-direktør Per Ø. Grimstad, ga meg ytterligere interesse for å sette meg nærmere inn i kvinneperspektiver i bistanden da han sa følgende om motivasjonen for å innlede et samarbeid etter å ha møtt Margaret og co i Uganda:

– Det var så åpenbart i Afrika at man måtte få flere kvinner inn i samfunnet og styringa. Det viktigste i bistanden hadde vært å bygge veier og så videre. Men det var helt klart mye viktigere å påvirke folks holdninger! Og det innenfra. Det kan jeg si, det er den store tabben med norsk bistand – man kan alltid gi råd osv. Men de må løse det sjøl [...] det var så mange fantastiske folk og ressurser i Afrika på den tida – og dem måtte vi jo få til å bruke!¹²

2.4 Tema: Kvinner og bistand

Interessen for å øke kvinnenes og det øvrige sivilsamfunnets innflytelse i utviklingslandene, forklares til dels med skiftet mot en mer tydelig politisert bistand. Bistanden skulle ikke lenger bare bestå i å lage infrastruktur og gi mat og helsehjelp til verdens fattige – den skulle også ta tak i selve rota til problemet med dårlig utvikling; mangelen på demokrati.

¹¹ Noe som gjorde at jeg en stund fulgte et sidespor om hvordan Fellestrådet for Afrika ved oppstarten (etter et bistandskonsept som var ”mote” den gangen; ”linking and twinning”), hadde koblet RadiOrakel (regnet som verdens første kvinne-drevne radio) på som en faglig partner for Mama FM. Dette sporet droppet jeg etter å ha undersøkt hva som fantes av arkivopptak fra deres turer til Uganda. Det kunne vært en inngang som i en sterkere norsk kontekst kunne ha tydeliggjort en del av utfordringene og utviklingen i feminist-”leieren”, i Norge og internasjonalt. Samtalene med flere av de involverte tydeliggjorde uansett også at de hadde mer av det jeg opplever som den typiske tilnærmingen til ”de andre”; ”alt var så fattig og rart”, enn jeg opplevde at Ellen Marie Hansen hadde. Allikevel ga flere av dem meg noen viktige observasjoner å ha med i bakhodet, blant annet med hensyn til hvor nær ”grasrota” Margaret Sentamu egentlig er. En av de involverte fra RadiOrakel fortalte at hun opplevde en større nærhet med journalistene som jobbet der, mens det hadde blitt stivere stemning da ”de UMWA-damene” kom.

¹² Gjort på telefon 01.10.2015.

”Demokrati og godt styresett” etter vestlig modell skulle dermed eksporteres til resten av verden, og bistanden var et middel for å få det til: Giverlandene festet flere betingelser til stat-til-stat-bistanden og fikk samtidig både større motivasjon for og større spillerom til å styrke det såkalte *sivilsamfunnet* som en motvekt til staten (Ibid:74). Tripp m.fl. viser til Abdul-Raheem (2000), som, i likhet med tidligere nevnte Terje Tvedt, ser bistanden som en slags ”andre kolonisering av Afrika”, drevet av den samme etnosentrismen som hersket blant både koloniherrerne og misjonærene; utvikling med vesten som målestokk. Selv om forfatterne medgir at kritikken kan sies å stemme i mange tilfeller, anser de at den i langt mindre grad gjelder bistanden som er gitt til kvinneorganisasjonene i Afrika, da mange av disse organisasjonene hadde en tydelig agenda *før* donormidlene kom (Ibid:76). I research-fasen var dette noe jeg fikk bekreftet med hensyn til Uganda Media Women’s Association (UMWA), som med Margaret Sentamu i spissen *selv* hadde lagt fram ideen om å lage et medium som skulle adressere fattige kvinners status og situasjon i Uganda og jobbe med prosjekter i lokalsamfunnene for å heve likestillingen. Tidligere nevnte Ellen Marie Hansen fortalte også at de hadde som utgangspunkt at det var partnerne i Uganda som kjente best hvor skoen trykket og at man var helt avhengig av å stole på deres kompetanse for at prosjektet skulle fungere. Et eksempel som ble gitt var diskusjonen om hva slags teknologi de skulle legge opp til å bruke etter at de i fellesskap kom fram til at radio var det mest fornuftige mediet å satse på. På den tiden var det fremdeles analogt utstyr i bruk, og Fellesrådet for Afrika hadde i samråd med RadiOrakel, funnet ut at de skulle styre unna avansert digitalt utstyr. Det var ikke kvinnene fra sekretariatet i Uganda Media Women’s Association enige i – de ville umiddelbart tre inn i det digitale, og fikk det som de ville. Hansen var glad for at partnerne i Sør sto på sitt – i dag foregår jo alt digitalt.

I sitt notat ”Likestilling og kvinnerettet bistand – hva vet vi?”, understreker Berit Aasen at ideen om kvinner som egen målgruppe i bistandsarbeidet kom på den internasjonale bistandsagendaen allerede på 1970-tallet (2009:6). Som Ingrid von Schanz Bakka påpeker i sin doktorgradsavhandling *Integrering eller marginalisering? Kvinnebevilgningen i NORADs utviklingssamarbeid 1984-2000*, hadde dette igjen sammenheng med at nettopp feministbevegelsen hadde spredd seg fra USA på slutten av 1960-tallet og skapt et press for å inkludere kvinner på alle samfunnsarenaer, også som aktive deltakere i utviklingsprosessen (2001:20-21). Dette presset sammenfalt også med at folk fra Sør hadde begynt å ” snakke tilbake” blant annet i form av kravet om en *ny økonomisk verdensorden*, der målet var å endre det urettferdige utgangspunktet mellom Nord og Sør på et mer makro-økonomisk plan (Ibid:65-66) samt kravet til en *ny informasjonsorden* som også skulle balansere

informasjonsstrømmen i verden på en mer rettferdig måte (f.eks Ottosen 2004:57). Da Norge i 1984 lanserte en egen særbevilgning på 18 millioner for spesielle prosjekter rettet mot kvinner i norsk bistand, kalt *Kvinnebevilgningen*, og en påfølgende handlingsplan året etter, ble det allikevel ansett som radikalt, både i norsk og internasjonal sammenheng, da de innebar forslag til omlegging av store deler av bistanden for å ”skape likeverd og likestilling for kvinner” (Bakka 2001: 44-45). Den norske Kvinnestrategien ble lansert på FNs tredje kvinnekongress i Nairobi i 1985. I de påfølgende årene kom liknende strategier på plass i flere vestlige land og førte også med seg forskningsinitiativer som skulle bidra til et mer vitenskapelig grunnlag for hvordan man kunne innordne bistanden slik at den kom kvinnene til gode (Ibid: 46-47). Da Norad la en ny strategi for bistanden i 1990-årene ble også prinsippet om større *mottakeransvar* vektlagt: ”Partnerne skulle selv i større grad sette premisser for hvilken utvikling de ønsket”, noe som også reflekteres i ovennevnte uttalelser fra både kildene Grimstad og Hansen. Bakkas vurdering er i tråd med det bistandsarbeiderne Ellen Marie Hansen og Ane Mygland adresserer som en utfordring i dokumentaren, og som jeg også fikk bekreftet i researchsamtale med Anne Marit Hovstad, ansvarlig for samarbeidet med UMWA og Mama FM hos nåværende norske partner; Norges Kvinne- og familieforbund: At med mottakeransvaret fulgte også større krav til å kunne dokumentere pengebruken og effekten av arbeidet (Ibid:103). Noe som har gjort det vanskelig for flere av de små organisasjonene å opprettholde samarbeidet med tilsvarende små organisasjoner i Sør.

I tiden etter FNs fjerde Kvinnekongress i Beijing i 1995 observeres et skifte i språkbruken fra ”kvinnespørsmål” til ”likestilling”. Dette som følge av at mange konkrete tiltak overfor kvinner, som å gi dem grunnlag for lønnsarbeid, hadde gjort dem dobbeltarbeidende – samtidig som lite endret seg i deres sosiale omgivelser. Kort fortalt innså man at også mennene måtte inkluderes for å oppnå målet om å integrere en bevisst tenkning om kjønn i *alle* utviklingsprosjekter (Ibid: 115). Etter Beijing-kongressen i 1995 innførte UNDP ”Gender Development Index”; en egen indeks for måling av grad av likestilling, fordi man nå så ”likestilling som en forutsetning for utvikling” (Ibid: 29). Arbeidet for demokratiutvikling innebar mål om å få kvinner inn i de formelle beslutningssystemene i utviklingslandene; i offentlig forvaltning og i politikken. Da over 180 land signerte Beijingplattformen for handling var optimismen stor for at man skulle kunne lykkes med nettopp det. Men resultatene i form av direkte endring på bakken trekker allikevel ofte ut, og Aasen fastslår på linje med Tripp m.fl at ”energien og iveren fra prosessene i forkant av Beijing-kongressen forsvant i årene som fulgte” (2009:8).

I dette spennet lå en utvikling jeg håpet fortellingen om den ugandiske feministen Margaret Sentamu og arbeidet som gjøres hos Afrikas første kvinneradio, Mama FM, kunne være med å belyse.

3. UNDERSØKELSESEFASEN – DEL II

3.1 Kilder i Uganda

Da jeg på tross av mailen om at Margaret Sentamu var alvorlig syk reiste til Uganda 15. Oktober 2015, var jeg selvfølgelig klar over at jeg kanskje måtte løse ting annerledes enn jeg først hadde tenkt. Men jeg hadde allerede gjort avtale med en kvinnelig ugandisk tolk etter tips fra en ugandisk professor som bor i Norge (en av mange jeg snakket med som ikke har fått en rolle i dokumentaren, men som allikevel ga viktig bakgrunnsinformasjon). Jeg visste at uavhengig av hva det ble til med Margaret Sentamu, så skulle jeg oppsøke dem radioen er til for; kvinner og familier som gjerne bor litt lenger ut på bygda, som har lite eller ingen utdanning, og som derfor ofte ikke snakker engelsk. Uavhengig av bakgrunnshistorie var jeg fullt klar over at Margaret ikke er en del av grasrota nå. Lindstad og Fjeldstad advarer mot å gjøre aktivister som henne til eneste kilde, fordi det til syvende og sist dreier seg om talsmenn som snakker *på vegne av* vanlige folk. I tillegg har de selvfølgelig som regel en interesse av å utmale elendigheten de er til for å bekjempe og verdien av det deres organisasjon bidrar med, all den tid de er avhengige av bistandsmidler (2009:322). Utgangspunktet mitt var i hvert fall langt fra noen tilrettelagt ”show off”-tur fra organisasjonens side. Det var jeg som hadde tatt initiativet – og det skulle vise seg at lite ble tilrettelagt fra Mama FMs side uten at det kom som et direkte ønske fra meg. I tillegg til Margaret Sentamu, hadde jeg i utgangspunktet definert tre hovedgrupper av kilder som jeg ønsket kontakt med i Uganda:

1. Journalister som jobber i Mama FM (deres syn på kjønn i Uganda; hvorfor ønsket om å jobbe i Mama FM)
2. Lyttere – folk fra ”grasrota” (de som berøres/ikke berøres av det Mama FM driver med – konsekvens ekspertene)
3. Ekspert med kompetanse på kvinner i mediene i Uganda (hvordan ser feltet ut – endring over tid – betydning av Mama FM fra en uavhengig kilde)
4. Ekspert med kompetanse på kvinneperspektiver i bistandsfeltet (hvordan ser feltet ut – endring over tid – betydning av Mama FM fra en uavhengig kilde)

3.2 Journalistene fra Mama FM

Da jeg ikke hørte noe mer fra radiosjef Margaret, tok prosjektet mer form av en studie av ”institusjonen” Mama FM. I første omgang fikk jeg avtalt møte med programsjefen hvor jeg fikk en konkret oversikt over programmene, menneskene som jobber der, ting som var

planlagt på stasjonen eller ute i felt i løpet av tiden jeg hadde i Uganda. Vi ble enige om at jeg bare kunne komme og gå som jeg ville for å gjøre meg kjent med livet på stasjonen og jeg fikk klarsignal til å oppsøke folk individuelt for å høre om de ville delta i dokumentaren. Det at jeg hadde tid til å møte folk og observere hva de holdt på med på stasjonen, var avgjørende for at jeg traff Kiwanuka Moses – Mama FM-journalisten lytterne møter i slutten av første episode og i andre halvdel av andre episode. Da jeg spurte programsjefen etter journalister med lang fartstid på huset, var det to andre navn som dukket opp, begge menn. Jeg ønsket i første omgang å snakke med noen som kunne reflektere over hypotesen som hadde dannet seg i første del av undersøkelsesfasen; at kvinner i Uganda var blitt mer synlige, mer likestilte, siden Mama FM startet opp. Samtidig ønsket jeg å få vedkommende til å reflektere omkring motivasjonen for å jobbe i Mama FM samt erfaringer med og syn på forholdet mellom kvinner og menn. Etter å ha vært i felt med to av de opprinnelig foreslåtte en hel dag, merket jeg at de hadde en reserverthet når det kom til det personlige som holdt meg fra å be om solo-tid med dem. Moses traff jeg tilfeldig utenfor resepsjonen en morgen. Han var påfallende tynn og hadde litt møkkete bekleddning, så jeg forsto faktisk først et stykke ut i samtalen at han var journalist på Mama FM. Jeg opplevde at vi fikk en umiddelbar kontakt – og at han hadde en åpenhet som var nødvendig hvis jeg ikke bare skulle få tilgang til hans profesjonelle erfaringer som journalist i Uganda, men også mer personlige refleksjoner. Programsjefen var enig i min vurdering av Moses som mer åpen enn de to andre – hun hadde bare ikke tenkt på ham under vårt første møte. Jeg fulgte først Moses på avstand – observerte ham som journalist og i samhandling med kollegaer på huset. Da jeg spurte, sa han seg med en gang villig til å delta i dokumentaren.

Leyla Mutebi, som lytterne møter i andre episode, fikk jeg også øynene opp for ved å observere henne på stasjonen. Jeg opplevde henne som en person med en sterk og interessant utstråling, både i møte med andre og i prat med meg. Det var også et poeng å få med bevisstheten som finnes i Mama FM om behovet for å sluse lytterne inn via lettere programmer, slik at de lar Mama FM stå på, og på den måten kommer i kontakt med de mer opplysende/bevisstgjørende programflatene. Jeg var tilstede under en av sendingene med Leyla og medprogramlederen, og fikk i hvert fall understøttet påstanden om at ”Tusabale” er et populært program: Når de åpnet for at folk kunne ringe inn, lyste telefonlinjene opp og innringerne strømmet på. En svakhet er dog at jeg ikke var tilstede på ”Female Tuesday”, konseptet hun snakker om at hun lanserte på eget initiativ, der kun kvinnelige artister spilles og kommer i studio. Fordi musikk er en universell ting, kunne dette ha vært en fin gjenkjennelig ramme for lytterne å sette seg inn i. Nå blir det også bare en påstand fra Leyla

om at dette er et programkonsept som fungerer bra – og er ikke etterprøvd av meg gjennom observasjon.

Nakasujja Olivia, som lytterne møter i fjerde episode, ble foreslått av programsjefen etter ønske fra meg. Jeg tilbragte tid med Olivia mot slutten av oppholdet, og derfor hadde hun en klarere tenkt *funksjon* i dokumentaren enn mange av de andre som medvirker. Jeg ønsket en ung ambisiøs journalist som kunne tenke seg å ta med alt hun har lært på Mama FM til en større redaksjon der ute. Jeg håpet hun var engasjert i politikk, og at hun kunne representere håp og framtidstro. Det viste seg at ambisjonen var å jobbe med fiksjonsfilm, vel og merke *bak* kamera. Etter å ha observert henne gjennom store deler av en lang arbeidsdag var det liten tvil om at hun var veldig engasjert i Mama FM. Allikevel er det en liten etisk slagside her; jeg utelot ”filmdrømmen” fordi det ikke passet inn. I så måte ble kanskje Olivia brukt mer som et middel for å nå et mål enn ”som et mål i seg selv” (Bech-Karlsen 2000:110).

3.3 Journalisten som kildekritisk problem

Tross yrkeskodekser om objektivitet og sannferdighet, er en journalist et menneske – et subjekt – formet av sin oppvekst, sine omgivelser, livssyn og holdninger. Valgene journalisten tar, vil unektelig være preget av hvem hun er og hvor hun kommer fra, og er til syvende og sist avgjørende for den fortolkningen av virkeligheten mottakeren får servert i den andre enden. Journalisten kan dermed, i seg selv, sees som et *kildekritisk problem* (Fossum og Meyer 2003:73). Allerede før jeg dro, hadde jeg satt meg et mål om å behandle kilder i Uganda på samme måte som jeg ville gjort i Norge – både i innhentingsprosessen og ikke minst med hensyn til publisering. Som Eide poengterer er det allikevel slik at når en vestlig journalist reiser ut i ”den store verden” for å dekke hendelser i et land hun ikke har spesiell forhåndskunnskap om, så blir utfordringen med journalisten som kildekritisk problem desto mer påtakelig: ”Når vi opererer i ukjent farvann, så blir mange av de hjemlige utfordringene, kildekritikk, språkproblemer, fortolkningsproblemer, større” (2001:16). Grunnen til at jeg ønsket å bruke en drøy måned i Uganda var at jeg ville unngå å ”fanges av *annerledesheten*”, som Fjeldstad og Lindstad skriver (2009:316). Jeg hadde virkelig lest mye om Uganda, ikke bare faglitteratur, men nettaviser og skjønnlitteratur. Jeg hadde sett dokumentarfilmer, ugandiske komikere på YouTube, lest blogger og lyttet til gammel og ny musikk. Men jeg manglet allikevel det overblikket man bare har med seg som en selvfølge når man opererer i hjemlig farvann. Fra jeg landet i Uganda, førte jeg logg hver dag: Observasjoner gjort før og etter intervjuer, renskriving av stikkord notert i situasjoner der jeg

bare ”hang på” med opptakeren. Jeg brukte også loggen til å få ned mer generelle inntrykk og tanker om mulige sammenhenger. For nettopp å unngå feilslutninger når man er i en ny kultur og har ekstra stor grunn til å betvile sin fortolkningsevne, foreslår Fossum at man forsøker å stille seg litt på avstand og spørre seg selv: ”Hva er det med meg som kilde som kan gjøre at dette ikke nødvendigvis er oppfattet riktig?” (2001:35). Men som vi skal se – hvis man trenger hjelp av en tolk, er man på godt og vondt også prisgitt hennes virkelighetsoppfatning – noe det også er grunn til å reflektere kritisk over.

3.4 I tolkens vold

Som lytterne får høre i tredje episode, dro jeg med tolk til området Kasokoso for å oppsøke potensielle Mama FM-lyttere. Tolken min var en kvinne i slutten av trettiårene, også masterstudent i journalistikk. Jeg velger her å kalle henne ”Aisha”¹³. Det ble raskt klart at vi fungerte dårlig sammen i felt. Jeg hadde nok ikke vært tydelig nok på at jeg rent fysisk var avhengig av å komme nær folk med opptakeren, så hun ble stående i mellom. Hun var i overkant distansert, nærmest litt uinteressert overfor menneskene vi oppsøkte. Det faktum at hun opplyste meg om omskjæringstradisjonen i Bagisu-kulturen, nærmest over hodet på den første unge Kasokoso-jenta, illustrerte for meg en manglende respekt, uavhengig av hva denne Bagisu-jenta måtte ha forstått av det tolken fortalte. Jeg sa også i fra at jeg syntes det ble en ubehagelig situasjon som var etisk på kanten. Da vi møtte den unge jenta på jakt etter jobb, som snakket litt engelsk, ble det med én gang lettere for meg å få kontakt. Men selv da opplevde jeg at ”Aisha” kilte seg i mellom med egne spørsmål som jeg i tillegg oppfattet som nedlatende: ”So why are you not in school? [...] Come on, you would take *any* job?”

Da tolken og jeg sto sammen med den siste kvinnen som er med i opptakene fra Kasokoso, kom den jobbsøkende jenta ned med kjæresten på telefonen. Han mente han hadde lyttet til et historieprogram på Mama FM som en del av forberedelser til eksamen i historie. Siden jeg kjente programflatene kunne jeg få tolken til å stille kontrollspørsmål om navn på programleder – og kjæresten svarte riktig. Det ble for komplisert å inkludere i dokumentaren, men i kombinasjon med at jeg ofte benyttet anledningen til å spørre folk jeg møtte på bussen eller andre steder om de hadde hørt om Mama FM – det var det flere som hadde – så fikk jeg i hvert fall en større trygghet på at radioen faktisk har mer ”tilfeldige” lyttere der ute.

Opplevelsene jeg hadde med ”Aisha” i felt er nok et klassisk tilfelle av at hun tilhører en annen klasse enn dem vi skulle prate med (Fjeldstad og Lindstad 2009:320). Hun utstrålte

¹³ Av hensyn til opplysningene som kommer fram her, har jeg valgt ikke å bruke hennes virkelige navn.

et slags ubehag ved å være i Kasokoso, som nok dessverre også påvirket meg. Det er klart også en svakhet at jeg ikke oppholdt meg der stort mer enn en time, absolutt ikke lenge nok til å se forbi fattigdommen. På den annen side var tolken godt informert om tilfellet der myndighetene prøvde å kaste ut Kasokoso-beboerne, noe som ga meg viktig bakgrunn¹⁴. Dessuten var det tolkens kjennskap til samfunnet som kunne forklare hvorfor den siste kvinnen svarte så unnnvikende på spørsmål om hva som egentlig hadde skjedd da myndigheten kom: Folk passer seg generelt for å kritisere myndighetene. Hvis tolken og jeg egentlig var der i myndighetenes ærend, så ville kvinnens opplysninger kunne brukes mot naboene. Jeg sjekket denne teorien med en annen ugandisk journalist, som sa den virket sannsynlig.

3.5 Ny tolk – ny verden

Menneskene som har fått sine liv direkte berørt av kontakt med Mama FM, måtte jeg til slutt få av den ansvarlige for lytterklubbene. Som sagt, ble lite tilrettelagt for meg på stasjonen uten at jeg selv ba om det. Kombinert med at jeg hadde fått så fri tilgang til huset og de ansatte, følte jeg meg trygg på at omgivelsene ikke ble ”stylet” for å imponere meg – heller ikke med hensyn til dem jeg nå ble satt i kontakt med. Førskolelæreren Namukwaya Alice, som lytterne møter i tredje episode, snakket engelsk – så der klarte jeg meg selv. Da de andre kun snakket luganda, var det igjen behov for tolk – men ”Aisha” hadde ikke anledning, og henviste meg til en annen. Det var et lykketreff! Tolken ”Grace”¹⁵ var også utdannet journalist, men hadde en helt vanlig salgsjobb i en bod i byen – og hadde kanskje dermed også en mer avslappet befatning med ”vanlig liv” og ”vanlige folk”? Jeg skylder henne uansett mye for at besøket hos ekteparet Nakalema Hamidah og Sentongo Muhamed ble så vellykket. I forkant hadde jeg forklart henne at jeg var avhengig av at paret var villig til å dele en nokså intim historie om deres relasjon og hvordan de fikk hjelp fra en Mama FM-ansatt. Jeg ba henne også om å spørre om det var mulig for dem å sette av tre timer, så det var også avklart per telefon før vi ankom. ”Grace” hadde en avslappet, men interessert tilstedeværelse – hun fikk umiddelbart god kontakt med paret, men etablerte bare en åpning og tok ikke over. Klok av skade fra opplevelsen i Kasokoso, ba jeg ”Grace” om å sette seg i sofaen, slik at paret naturlig holdt øyekontakt med meg som satt ved siden av dem på gulvet, slik

¹⁴ Jeg har selvfølgelig kryssjekket med andre kilder i ettertid at historien stemte, f eks: Flavia Nassaka og Ian Katusiime (22.3.2015): ”Uganda: Battle for Kasokoso”. *The Independent*, gjengitt på: <http://allafrica.com/stories/201503231312.html> (lesedato: 19.10.2016)

¹⁵ Denne tolken har også fått et fiktivt navn. Hun ble senere en kilde for meg, med en fortelling som innebærer grove beskyldninger overfor eks-mannen.

journalisten Laura Shin også anbefaler¹⁶. Selv om en del av spørsmålene utløste det jeg oppfattet som pinlig berørt latter, mener jeg at jeg i samarbeid med tolken klarte å etablere en trygg stemning som gjorde at paret våget å åpne seg. En god tolk må ha evnen til å leve seg litt inn (Ibid) – selvfølgelig videreformidle i førsteperson entall – men også være perseptiv nok til å oppfatte intensjonen bak ordene; *underteksten*. Når jeg for eksempel forsøkte å ”myke opp” et av spørsmålene med å si at jeg visste jeg ba dem svare på noe veldig personlig, så fulgte den intenderte underteksten av ydmykhet og respekt med i oversettelsen. Jeg opplevde at paret forsto.

En god tolk kan brukes som en ”korleksjon” for virkelighetsoppfatningen til en journalist i en fremmed kultur (Ibid). Etter det vel tre timer lange besøket, ville jeg få mitt inntrykk av paret balansert opp mot tolkens vurdering. ”Grace” anså også at vi hadde fått en ærlig beretning, spesielt fordi kvinnen flere ganger i begynnelsen av intervjuet hadde gjentatt overfor mannen: – Jeg sier det som det er!

”Grace” og jeg hadde også gjort oss liknende tanker om betydningen av den gule plakaten på veggen, som beskrives i begynnelsen av besøket hos Hamidah og Muhamed i tredje episode. Det litt beske humoristiske utsagnet om at hvis du som kvinne jobber hardt og sørger for at familien har penger, så ”belønner” mannen din deg med en søsterkone, leste vi begge som at Hamidah hadde makt i relasjonen. Det er ikke med i dokumentaren, men vi spurte paret om plakaten. Hamidah fortalte at hun hadde hengt den opp den dagen hun kom tilbake til familien, for å minne mannen på at han ikke skulle ta henne for gitt. Jeg spurte hva Muhammed syntes om plakaten. Han ble veldig seriøs i ansiktet og svarte at han ikke likte den. Men den henger der, like fullt, tenkte jeg. Det hadde ”Grace” også tenkt. Jeg fikk virkelig erfare hvor prisgitt man er å jobbe med en god tolk – og at når det fungerer, så ligger det en trygghet og en klar metodisk styrke i å være to.

3.6 Tolken blir kilde

Tolken ”Grace” og jeg tilbragte mye reisetid sammen da vi skulle til Hamidah og Muhamed. Det var da jeg ville ha hennes syn på inntrykket jeg hadde dannet meg etter noen uker i landet; at utro menn som lot familien i stikken var vanlig, at ”Grace” fortalte om sine erfaringer med å leve med en mann som ikke bare var utro, men også voldelig. Etter at arbeidsdagen var over spurte jeg om hun var villig til å dele sine erfaringer i dokumentaren.

¹⁶ Laura Shin (2012): ”How journalists can work well with interpreters during interviews”, artikkel på Poynter Institute: <http://www.poynter.org/2012/how-journalists-work-well-with-interpreters-when-reporting-stories/194999/> (Lesedato:19.10.1015).

”Grace” sa ja, med den begrunnelse at hun syntes folk burde få vite hvordan det er å leve med vold. Hvis en norsk kvinne offentlig og under fullt navn beskyldte sin tidligere ektemann for å ha utøvd fysisk og psykisk vold mot henne, ville ektemannen ha krav på samtidig imøtegåelse (jf VVP 4.14). Selv om det hadde vært mulig å oppsøke eks-mannen, ville det kunne skape problemer for ”Grace”, som fremdeles var redd ham. Løsningen ble å anonymisere ved å gi henne et fiktivt navn. Jeg oppfattet ”Grace” som en meget troverdig kilde. Under opptak fikk ikke historien større dimensjoner eller andre elementer som kunne ha indikert at dette var noe hun fant på. Tvert i mot; beretningen var konsistent med den jeg fikk på bussen, og er lagt inn i en veldig kort versjon i første episode av dokumentaren.

3.7 Utvalg av grasrotaktivister

For å treffe grasrotaktivister ble jeg med de fire lederne i antivoldsprosjektet og programsjefen i Mama FM ut til et forsamlingslokale i Wakiso-distriktet. Programsjefen fungerte som tolk. Under møtet så jeg meg ut tre aktivister som jeg ønsket å intervju. Alle var villige. Den første var en *senga* på 68 år – etter tradisjonen en man oppsøker for veiledning i ekteskapet. Hun fortalte at hun alltid har synes det er galt med vold mot kvinner, enten den er psykisk, fysisk eller økonomisk. Hun hadde selv meldt seg til tjeneste da hun hørte om prosjektet, fordi dette var noe hun brant for. Jeg intervjuet også en mannlig lokal tillitsvalgt som hadde opplevd at kona krenket ham psykisk, var utro og til slutt forlot ham og barna for en annen mann. Denne erfaringen hadde gjort ham bitter og fiendtlig innstilt overfor kvinnene som søkte råd hos ham som lokalt tillitsvalgt. Etter at han ble med i prosjektet har han forstått verdien av å være åpen om det som har skjedd, både for sin egen del, men også for andre menn som kanskje er i samme situasjon. Disse to kildene kunne ha bidratt til at lytterne fikk et mer nyansert innblikk i voldsproblematikken; at det ikke bare er menn som utøver vold – og at ikke alle med tradisjonelle funksjoner promoterer kvinnens underkastelse.

Allikevel er det bare ”Brenda” lytterne får møte i slutten av tredje episode – og historien om søsteren som ble slått så hardt at hun aborterte. Avgjørelsen er både preget av at fortellingen er sterk i sin brutalitet, men også av at jeg opplevde ”Brenda” som den aktivisten som tydeligst klarte å formidle sitt engasjement på en måte som reflekteres i opptaket. Samtidig fikk jeg også her en utfordring både med hensyn til kildekritikk og etisk holdbar publisering. Vær Varsom-plakatens punkt 4.7 minner om å være varsom både med å identifisere ”personer som omtales i forbindelse med klanderverdige eller straffbare forhold”

og ”der identifiserende omtale kan føre til urimelig belastning for tredjeperson”¹⁷. I Norge ville jeg nok i første omgang ha oppsøkt søsteren for å få hennes godkjenning til at historien ble fortalt. Eks-mannen måtte ha blitt oppsøkt for samtidig imøtegåelse, så fram det ikke innebar noen trussel for kvinnens sikkerhet. ”Brenda” mente det var trygt for søsteren hvis det bare skulle publiseres i Norge – men historien om Åsne Seierstads *Bokhandleren i Kabul* har for lengst minnet oss på at informasjon løper raskt over landegrenser¹⁸. Søsteren bodde en drøy dagsreise med bil unna Kampala. Det ville altså både bli veldig dyrt og ta veldig mye tid å oppsøke henne – og en slik biltur kunne uansett ha vært forgjeves da hun i følge ”Brenda” ikke hadde mobil for øyeblikket. Nok en gang ble løsningen fiktivt navn – denne gangen på grasrotaktivisten – for at ikke søsteren eller eks-mannen til søsteren skulle kunne identifiseres ut fra aktivists navn. Jeg mener jeg også denne gangen hadde med en troverdig kilde å gjøre. ”Brenda” snakket først åpent om sin egen situasjon; at hun tidligere hadde hatt alkoholproblemer og ikke stilt opp for mannen og barna. Etter at hun ble med i prosjektet sluttet hun å drikke og begynte å selge egne grønnsaker på et marked – og mannen ble med på notene da han så at hun kunne kjøpe sukker og såpe. Hun sa hun var blitt lokalt tillitsvalgt, og at hun de siste årene hadde veiledet folk som levde med vold. Historien om søsteren kom først som respons da jeg i ett av mine oppfølgingsspørsmål spurte om hun kunne gi et eksempel på en sak hvor hun hadde hjulpet.

3.8 Intervjuer oversatt i ettertid

Tolken hadde ikke anledning til å være med da jeg gjorde opptakene til andre episode, hvor jeg er med Mama FM-journalist Moses i felt for å se hvordan han arbeider og på besøk hos familien hans. Under intervju-runden fikk jeg derfor kun noen sammenfatninger på engelsk via Moses, og vi intervjuet langt flere enn dem som er med, så Moses hadde det litt travelt. Ord for ord-tolkningen fant sted i ettertid ved at tolken hørte gjennom klippene. Jeg noterte oversettelsen med nøyaktige tidskoder, så jeg skulle vite at de intervjuede faktisk sa det jeg har oversatt at de sier på rett sted i klippet (en meget tidkrevende prosess!). En klar svakhet er dog at jeg gikk glipp av muligheten til å stille oppfølgingsspørsmål, for eksempel til jenta som synes det er naturlig at lærerne prøver seg på skolejenter som kler seg i trange klær. Den

¹⁷ Vær Varsom- plakaten. Linket 10.09.2016: <http://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plakaten/>

¹⁸ Se f eks: ”Kona føler hat mot Åsne” av Knut Utler, *Aftenposten* 18.09.2003: <http://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=020002200309180076&serviceId=2> (Lesedato 20.10.2016)

gamle barneskolelæreren som mener problemet er at afrikanske land har gitt slipp på sine kulturelle kodekser og adoptert den vestlige kulturen, hadde også vært interessant å gå mer i dialog med. Det er dessverre ikke plass til alt, selv i en lang dokumentar som ”Vi må snakke om det”, men jeg tror jeg med hensyn til å få enda mer bakgrunn og kulturkunnskap hadde tjent på å få alt oversatt under intervjuene, slik at jeg kunne gå i dialog med menneskene Moses intervjuet. På den annen side kan det hende folk hadde lagt mer bånd på seg hvis jeg hadde med tolk og svarene dermed ble mer direkte adressert til en vestlig journalist¹⁹

3.9 Maktbalanse og rollefordeling

Flere av personene i dokumentaren blir til dels intervjuet i egenskap av sin profesjonelle rolle. Samtidig ba jeg mange om å svare på ganske personlige spørsmål om deres oppvekst, liv og tanker omkring kjønn. For flere av dem henger dette sammen med deres valg om å være tilknyttet Mama FM, og kanskje kan det forklare hvorfor jeg opplevde det såpass enkelt å få dem til å dele sine tanker og erfaringer mens opptakeren gikk. Jeg tror også det har sammenheng med måten jeg møter mennesker på når jeg jobber som journalist. I et maktperspektiv ligger det i utgangspunktet en ubalanse mellom den som intervjuer og den som blir intervjuet. Med mindre det dreier seg om veldig medietrente personer har journalisten styringen, både under opptak og i redigeringen. En bevissthet omkring dette maktperspektivet ligger også til grunn for Gayatri Spivaks beskrivelse av en ideell tilnærming til ”den andre”, der det i prinsippet uoppnåelige målet er ”kjærlighet i forholdet en:en”, og Eides tolkning av hvordan journalister i ukjent kulturelt terreng bør strekke seg etter dette målet. Eide foreslår at reporteren inntar *fiskens perspektiv* ”og tilstreber et symmetrisk møte med mennesker og miljø” (2001:23). Men hva betyr det? Eide viser til eksempler som at en journalist bor med en pakistansk familie i seks uker for å forstå motivasjonen for å sende barna på koranskole – en vilje til å bruke tid, sette seg inn i noens liv og forsøke å forstå verden fra deres perspektiv (Ibid: 24). Nå skal det sies at få av menneskene jeg møtte i arbeidet med ”Vi må snakke om det” har et ståsted som er vanskelig å akseptere for meg – hovedvekten ligger jo på folk som er tilknyttet en kvinneradio som jobber for likestilling. Men jeg møtte også mennesker som utfordret meg. Mannen i familien som er med i Mama FMs lytterklubb, som lytterne møter i tredje episode, hadde hatt en dame på si. Som en refleks satte jeg meg til doms over paret; han var egoistisk og hun måtte være kuet siden hun kom tilbake til ham. Eide foreslår at en måte å forsøke å etterleve Spivaks ideelle forhold til

¹⁹ Alle intervjuobjektene ble informert om at jeg gjorde opptak til en dokumentar om Mama FM og at jeg var med Moses på jobb

”den andre”, er å ”systematisk bruke kritisk selvrefleksjon: hvem er jeg som skriver/snakker? Hvordan kan min (rike) sosiale posisjon minimeres slik at jeg forstår mer?” (2001:25). For journalister er det selvfølgelig alltid et pedagogisk poeng – et nødvendig formidlingsgrep – å innta rollen som den uvitende: Vi spør jo alltid på vegne av noen, i mitt tilfelle lytterne. Men jeg kjenner meg igjen i Simonsens refleksjon: ”Som utlending kan man tillate seg å være et undrende barn i andres verden” (2001:46). I Uganda *var* jeg jo i de fleste situasjoner mer ”grønn” enn jeg opplever meg som i Norge, men benyttet også denne statusen bevisst, både for å gi dem jeg intervjuet selvtilit, åpne for muligheten til større forståelse, og også som en sikring mot feilslutninger. Derfor spurte jeg også den utro mannen, Muhamed, hvorfor han ville ha en annen kvinne. Han kunne blitt sint, eller svart noe som såret kona som satt ved siden av, noe som ga spørsmålet en potensiell etisk slagside. Jeg ville allikevel gi ham en mulighet til å forklare. Jeg forsøkte å stille spørsmålet rett fram, med oppriktig undring. Først svarer han jo også avvisende at det der er ”mannesaker”. Men jeg holdt ut stillheten – og så kom det faktisk en utdypning. Kanskje var det min rolle som ”lærling” i hans kultur som gjorde at jeg slapp unna med spørsmål som kunne ha blitt avfeid som for frekke hvis de kom fra en kvinnelig ugandisk journalist? Selv om svaret i dette tilfellet ble pakket inn i en form for avvisende latter, så ble det mest et: ”sånn-er-det-her-skjønner-du”-svar. Han endte jo opp med å forklare hvordan det hang sammen med muslimer i Ugandas juridiske rett til flere koner og fikk samtidig fram at det ikke betydde at han ikke elsket kona. På den måten går *fiskens perspektiv* og grunnprinsippene for god intervjueteknikk hånd i hånd: For å få utfyllende og selvstendige svar fra kilden, kommer man langt med grunnprinsippene i intervjueteknikk-mentor John Sawatskys oppskrift; en journalists spørsmål bør være korte, enkle, åpne og uladede²⁰. Allikevel; tolker man målet om et mest mulig symmetrisk forhold mellom journalist og kilde slik jeg gjør det, ser man at den innebærer et element av *gjensidighet*. Jo Bech-Karlsen konkluderer i sin bok *Reportasjen* med at når en journalist møter mennesker hun skal skrive om så må hun alltid ”gi noe av seg selv” (2000:204-205). Dette står i kontrast til Sawatskys råd til journalister om å motstå lysten til å konversere, sympatisere og gi uttrykk for sine meninger²¹. Her er jeg mer på linje med Bech-Karlsen som sier at et absolutt kriterium for å få innsikt i et annet menneske er at journalisten må tørre å reagere menneskelig i dette møtet (2000:206). For meg betyr denne innsikten at jeg har delt noe personlig med de fleste av dem lytterne møter i dokumentaren, enten før, under eller etter

²⁰ Susan Paterno: ”The question man”. American Journalism Review, oktober 2000 (Lesedato:19.10.2016): <http://www.ajr.org/article.asp?id=676>

²¹ (Ibid)

intervjuene. Nå kan man jo også si at det å dele noe også kan betraktes som et strategisk redskap journalister bruker for å få folk til å åpne seg. Det opplevde jeg i liten grad at var behov for overfor menneskene jeg møtte i Uganda. Tvert i mot var min erfaring at mange av dem jeg snakket med satte pris på å bli lyttet til, og så lenge jeg turte å spørre, så svarte de. Men, og det er et viktig men; jeg mener selvfølgelig det er viktig ikke å prøve å dekke over det faktum at kilden og journalisten har en rollefordeling som innebærer at det stort sett er kildens beretninger som skal på lufta, ikke journalistens. Nettopp for å tydeliggjøre dette foreslår Hedemann at man i forkant av møter hvor man akter å få folk til å fortelle om personlige erfaringer, kommuniserer tydelig at opptakeren vil være påskrudd fra det øyeblikket man møtes:

”Den viktigste grunnen er at intervjuobjektet fra første stund skal være klar over at det som nå foregår, er ikke en naturlig samtale mellom to mennesker som prøver å bli kjent med hverandre og blir venner, men en jobb hvor hensikten er å få til en finest mulig fortelling som intervjuobjektet kan bli mest mulig fornøyd med” (2006:67).

Slik gjorde jeg det stort sett med personene som er med i dokumentaren i Uganda. Og sånn pleier jeg egentlig å gjøre det på reportasjeopptak i Norge også. I tillegg er det både en måte å sørge for at folk raskt vender seg til opptakeren og til å få synliggjort gangen i intervjuene for meg selv i ettertid – slik at det blir enklere å høre om jeg faktisk kan ha styrt personen i noen retning eller misforstått noe. Det blir alltid lange opptak og mye å gå gjennom (jeg hadde omkring 40 timer fra Uganda), men jeg synes helt klart det er da jeg får de mest levende scenene og intervjukuttene.

3.10 Tillit

Flere av intervjuene har ligget i grenselandet mellom saksintervju og portrett – i den forstand at jeg som nevnt var ute etter hvordan deres personlige erfaringer henger sammen med tilknytningen de har til Mama FM. Som Lamark skriver er nøkkelen for å få tilgang til menneskers personlige beretninger at man klarer å etablere *tillit* (1995:101). I forkant av alle intervjuer har jeg selvfølgelig gjort premissene klare, i tråd med VVPs punkt 3.3. Jeg har sagt at jeg lager radiodokumentar om Afrikas første kvinneradio, Mama FM. Jeg har klargjort rammen for intervjuene; hvilken rolle de blir intervjuet i egenskap av og temaet/temaene jeg ønsker at de skal bidra til å belyse. Bech-Karlsen anser det som en etisk forpliktelse ikke bare å ”sørge for at de vet hva de er med på”, men også å ”slippe dem til med synspunkter på selve prosessen” (2000:110). Dette i stor kontrast til hva jeg lærte på journalistutdanningen, hvor det ble understreket at man til nød kan gi kilder retten til å gjennomgå sine egne sitater, men som hovedregel ikke innsyn i hele artikkelen, i tråd med VVPs punkt 3.8. Om man har med

medietrente kilder å gjøre, som det er stor grunn til å tro at har en agenda, så kan jeg forstå forsiktigheten. Men som både Lamark, Hedemann og Bech-Karlsen påpeker; når man er avhengig av at folk skal åpne seg om personlige ting, og på mange måter slippe litt kontrollen overfor journalisten – så må man jobbe mer på lag. Hedemann er helt tydelig; hun mener det bør gjøres klart før intervjuet at hvis intervjuobjektet sier eller gjør noe de etterpå kjenner at de ikke ønsker at andre skal vite – så sier de bare i fra, og så kommer ikke det med (2006:68). Med alle kilder som har delt personlige opplevelser har jeg fulgt dette rådet. Jeg tror helt klart at det har bidratt til at jeg har oppnådd tillit – og ingen har bedt meg om ikke å bruke noe av det de har fortalt.

3.11 Åpenhet

Da jeg inviterte meg selv med hjem til Mama FM-journalist Moses var jeg åpen på at motivasjonen var å se hvordan en mann som jobber i en kvinneradio og sier han er opptatt av likestilling faktisk oppfører seg når han er hjemme sammen med familien. Det opplevdes helt klart som det mest redelige å gjøre – samtidig kunne jeg risikert at Moses dermed endret oppførselen sin for å framstå som en likestilt fyr i familiesammenheng. Det opplevde jeg i grunnen ikke. Jeg har med at Moses stadig roper på eldstejenta – men jeg lar det stå åpent om det var fordi hun i fraværet av mor (som var på jobb) fylte oppgavene som forventes av en kone (lage mat og servere gjestene). Jeg oppfattet heller ikke det faktum at mor ikke var hjemme som ”arrangert” av Moses; jeg leste skuffelsen hans som helt tydelig da jeg spurte etter henne. Jeg ser i ettertid allikevel at det redeligste egentlig ville være om jeg bare spurte Moses rett ut om hvorfor han ropte sånn på datteren, og tilkjennegitt at min lesning var at det kanskje handlet om at hun var jente og at hun dermed ble behandlet annerledes. Her tydeliggjøres etter mitt syn også en konflikt mellom det tidligere nevnte forslaget fra Eide om å strekke seg etter symmetriske møter, som slik jeg leser det også stiller et krav til ærlig dialog – og Sawatskis råd om ikke å gi uttrykk for egne meninger. I den grad den intenderte lytter er nordmann, som i mitt tilfelle, så er det sannsynlig at en fordom hos meg, også kan dukke opp i lytteren. Ser man slik på det, ligger det en etisk betenkelighet i ikke å gi uttrykk for min mening, eller tolkning, direkte overfor kilden.

3.12 Var Margaret en sårbar kilde?

I mitt første møte med radiosjef Margaret, som lytterne får høre i siste episode, ble det ganske raskt klart at hun ikke hadde det bra. Jeg oppfattet henne rett og slett som deprimert. Alle journalister vet at man skal være ekstra forsiktig i omgang med sårbare kilder, slik punkt 3.9

minner om i Vær Varsom-plakaten:

Vis særlig hensyn overfor personer som ikke kan ventes å være klar over virkningen av sine uttalelser. Misbruk ikke andres følelser, uvitenhet eller sviktende dømmekraft. Husk at mennesker i sjokk eller sorg er mer sårbare enn andre.

Jeg spurte bare hvordan hun hadde det – og så kom alt. Men var hun klar over virkningen av sine uttalelser? Hun kommenterer det jo selv i situasjonen; ”I don’t know why I’m telling you all this. But sometimes I think it [...] needs to offload”. Med tanke på dokumentaren, hadde jeg all interesse av å la opptaket rulle da hun nærmest gikk i oppløsning foran meg på kontoret. Møtet utgjør jo et dramaturgisk crescendo i den ferdige dokumentaren. I så måte var det en vurdering om jeg sto i fare for å utnytte en kvinne – som egentlig kunne ha trengt en psykolog – til å få ”et sterkt øyeblikk” i dokumentaren. Det var tydelig at hun hadde holdt ting tilbake overfor journalistene på stasjonen, fordi hun rett og slett var usikker på hvordan det skulle gå med Mama FM og gruet seg til å fortelle dem det. På den annen side utgjør Margaret en kilde med en klar *tendens*; som leder av en radio som får penger fra Norge, har hun også en klar interesse av å få fram at den økonomiske situasjonen er presset. I så måte kunne hennes emosjonelle reaksjon fungere som en appell til de intenderte lytterne, som hun visste var nordmenn, om at Mama FM trengte mer økonomisk støtte. Jeg oppfattet allikevel reaksjonen som ektefølt – selv om det kan hende at hun, som jeg, om enn med litt ulik betoning, har reflektert over verdien av å ha det med i dokumentaren. Gråten kom etter at hun fortalte at hun ikke hadde maktet å gå på jobb, og hvordan hun dermed hadde påført sine kollegaer umenneskelig stor arbeidsbyrde. Hun fortalte så om den ene kollegaen, som hun navnga, som hadde jobbet døgnet rundt, men som ikke før en av de siste dagene hadde fortalt Margaret at hun i mellomtiden hadde hatt en spontanabort. Dette var på den ene siden et tegn på at Margaret ikke redigerte seg selv – men for meg også et tegn på at hun kanskje ikke var i stand til å gjøre så gode vurderinger. Vi møttes to ganger på kontoret hennes – i dokumentaren er disse møtene klippet sammen til ett. I forkant av andre møte var jeg ekstra tydelig på at jeg måtte få tid til å ta opp kontentum – altså ”stillhet” fra kontoret hennes – fordi jeg tenkte det ville bli aktuelt å klippe sammen de to møtene og at jeg trengte mulighet til å lage overganger. Ved å involvere henne i prosessen fikk jeg også tydeliggjort at verken opptakene fra forrige møte eller opptakene vi skulle gjøre nå var å regne som terapeutiske samtaler, men som potensielt materiale til dokumentaren.

Selv i portrettsjangeren er det alltid en balansegang med hensyn til hvor langt man skal gå bakom en persons ”inste grind”, som Lamark kaller det. For hvor går egentlig grensen mellom personlig og privat? (1995:105). På kontoret var Margarets emosjonelle

reaksjoner for det meste knyttet til utfordringene ved å drive Mama FM. Hjemme hos henne var flere av uttalelsene knyttet til hennes privatliv. Det ble blant annet klart at noe av grunnen til at hun hadde det tøft, var at mannen hadde forlatt henne. Jeg hadde tidligere lest om det havarerte ekteskapet i et intervju hun ga til Daily Monitor i 2015²² hvor hun også omtalte bruddet som et eksempel på hva som kan skje når menn har problemer med å takle karrierekvinner – den samme forklaringen hun uoppfordret ga under opptak med meg. Dermed oppfattet jeg ikke dette som en intim betroelse som ”ramlet ut” som en effekt av vår gode kjemi eller hennes sviktende dømmekraft. Bruddet med mannen blir satt inn i rammen av utfordringer arbeidende kvinner i Uganda utsettes for, og har dermed en klar relevans for et av temaene i dokumentaren; likestilling i Uganda. Samtidig involverer mange slike fortellinger fra personers liv ofte også *andre*; i dette tilfellet Margarets eks-mann. Jeg mener dog hun framsetter sine refleksjoner rundt bruddet, ikke direkte påstander om hvordan det *er*. Jeg kjente allikevel behov for å minne lytteren om at det alltid finnes mange varianter av en historie – og at det slett ikke er sikkert at Margarets versjon er den samme som eks-mannens.

Fordi Margaret både delte mye personlig og uttaler seg kritisk om president Museveni i opptaket, var jeg ekstra nøye på å spørre flere ganger om det var noe hun ikke ønsket å ha med i dokumentaren. Jeg visste fra før at Mama FM har en linje som innebærer lite direkte kritikk av regjeringen. Dels fordi de i likhet med mange norske redaksjoner opererer med et slags ”objektivitetskrav” – men også fordi de i følge Margaret har opplevd å bli trukket til avhør hos politiet for bare å ha sluppet regjeringskritiske innringere til på lufta. Margaret sa jeg kunne bruke det jeg ville, men at det med hensyn til uttalelsene om Museveni kanskje hadde stilt seg annerledes om dette skulle på lufta i Uganda.

²² ”At the helm of Uganda Media Women’s Association for 21 years” av Gillian Nantume. (Lesedato 19.09.2016: <http://www.monitor.co.ug/Magazines/Full-Woman/At-the-helm-of-the--Uganda-Media-Womens-Association-for-/689842-2725460-item-01-ve9rpk/index.html>)

4. DRAMATURGISCHE GREP

4.1 Journalisten som hovedperson

Da jeg fikk mailen om at Margaret Sentamu var syk og ikke kunne ”håndtere dette”, måtte jeg legge en plan B i full fart. I ettertid er jeg glad for at jeg raskt forsto at jeg måtte gjøre opptak av meg selv mens frustrasjonen etter å ha lest den avvisende mailen fremdeles var fersk. Løsningen ble å gjøre opptak av en samtale med samboeren min og en telefonsamtale med en ansatt i Mama FM for å sikre scener som kunne brukes i en introduksjon av problemstillingen for lytterne. Og plutselig hadde jeg fått det dokumentarideen min egentlig manglet; en hovedperson (meg) med et mål (møte Margaret) og en stor hindring (Margaret er syk og orker ikke å forholde seg til dette nå). Hedemann mener en god dokumentaridé helst bør inneha en hovedperson med en interessant bakgrunnshistorie, som skal noe i nåtid, slik at man får scener og ikke bare snakk. Det bør også være noe de ønsker å *oppnå* i nåtid, men på veien skal man helst møte på noen hindringer (2006:62). Dette er alle komponenter fra fortellingsstrukturen til Hollywood-modellen, som i sin tur er bygd på Aristoteles’ ideer om historiefortelling (Ibid:110)²³. Hvis man har en hovedperson som lytterne kan identifisere seg med, bidrar hindringene på veien mot målet til å gi fortellingen framdrift. Lytterne forblir oppmerksomme fordi de lurer på hvordan det skal gå med hovedpersonen (Ibid)²⁴. Jeg var oppriktig bekymret, men også skikkelig nysgjerrig på hva som foregikk med Margaret – og tenkte raskt at det ville lytterne kunne bli også. Fremdeles var det plan B, men på en rent fortellerteknisk plan var jeg klar over at disse uheldige omstendighetene bød på noe jeg egentlig manglet opprinnelig; en klar ”motor” til fortellingen. Gjennom samtalen med kjæresten min og den Mama FM-ansatte hadde jeg på et mentalt plan allerede sydd meg selv inn i fortellingen²⁵. Rammen var ikke lenger fortellingen om lederen av Afrikas første kvinneradio i Uganda, men min reise – og ”jakten” på svaret på hva som egentlig har skjedd med lederen av Afrikas første kvinneradio.

²³ ”Modellen er basert på at det viktigste i historien, ”løsningen”, holdes tilbake, holdes skjult for lytteren, til det er gått minst ¾ av programmet” (Hedemann 2006:111).

²⁴ I planleggingsfasen hadde jeg i jakt på en motor i den planlagte dokumentaren faktisk tenkt at det kunne være Sentamu hadde vurdert å slutte etter så mange år i jobben. Da vi møttes i Oslo fortalte hun at de hadde problemer med at unge Mama FM-rekrutter bare ble en kort stund før de fløy videre og hun hadde også snakket om at hun opplevde at unge kvinner ikke var like opptatt av kvinnesak som hennes generasjon. Jeg hadde tenkt at det kanskje kunne være en idé å i hvert fall få henne til å reflektere over dette, slik at jeg kunne prøve å bygge en spenning omkring hvem som eventuelt skulle kunne ta over når hun en gang i fremtiden bestemte seg for å kaste inn håndkleet. Derfor hadde jeg også vært inne på tanken om å parallellfølge en av de unge ansatte, som kanskje utgjorde ”Margarets håp”.

²⁵ I kombinasjon med at jeg hadde bestemt meg for å føre en slags dagbok mens jeg var i Uganda for å se hvordan jeg endret meg som observatør i løpet av oppholdet, så ble virkeligheten jeg erfarte fra det punktet på mange måter silt gjennom et reflekterende lytterhenvendt ”kjære dagbok-filter” i mitt hode underveis.

4.2 Episodestruktur

Hvis jeg endte med plan B, hadde jeg også tro på at lytternes nysgjerrighet kunne opprettholdes lenge nok til at dokumentaren kunne jobbes ut i en episodestruktur. For å sikre scener som kunne minne lytterne på problemstillingen sørget jeg for å gjøre opptak når jeg spurte folk om de visste hva som skjedde med radiosjefen. Valget om en episodestruktur ga mulighet til å fortelle *mer* om Mama FM, *mer* om Uganda og introdusere lytterne for et større persongalleri. Allikevel må forenkling til for å gjøre store sakskomplekser forståelige, og i så måte er journalisters bruk av *tolkningsrammer* en nødvendighet (Bjerke 2008:99). Den potensielle etiske utfordringen ligger i at den begrensingen en slik tolkningsramme legger for publikums forståelse, ikke uttales (Ibid:101). I ”Vi må snakke om det” begrenses lytternes inngang til det ugandiske samfunnet av mitt behov for at de skal forstå samfunnet Mama FM opererer i, og som det fremdeles er behov for Mama FM i. Alt jeg forteller er ”sant” – i den forstand at de kan underbygges med troverdige kilder. Men tolkningsrammen blir *problemorientert*: Introduksjonen til den politiske situasjonen, *kunne* vektlagt at Uganda har gått fra å være et rent diktatur, til tross alt å bli mer demokratisk – og at opposisjonen vokser, tross motstand. Her vinkler jeg heller på det negative; på journalister og opposisjon som begrenses av en regjering man aldri helt vet hva kan finne på. *Utrygghet* gjøres til et stikkord. Det litt tabloide grepet med å introdusere en kvinne som har erfart utrygghet innenfor hjemmets fire vegger er også med på å legge den første rammen for lytternes forståelse av Uganda. Statistisk er det hold for å si at hennes situasjon er mer normal enn unik. Men kvinnen som hver dag gir mannen en god klem før hun går på jobb og *han* kjører ungene til barnehagen, er også en del av den ugandiske virkeligheten – akkurat som de rike uganderne som drikker kaffe latte på kjøpesenteret er det – eller kunststudenten som har gjort braksuksess med fallos-utstillingen sin er det. Ingen av dem er med i denne dokumentaren.

4.3 Identifikasjon – med hvem?

Slik jeg tolker Hedemann, ser hun lytternes *identifikasjon* som både en dramaturgisk nødvendighet og som et av målene for en god dokumentar. For å oppnå lytterens identifikasjon må dokumentarenes personer forstås og framstilles på en måte som gjør lytterne i stand til å leve seg inn i deres virkelighet (2006:15). Utfordringen ved å gjøre meg selv til hovedperson i dokumentaren, er nettopp at den jeg i utgangspunktet ber lytterne identifisere seg med, er meg – den vestlige journalisten. Det kan i utgangspunktet synes som et skummelt grep med tanke på all den *annengjøring* som historisk har blitt begått helt fra reisebrevens tid, der en fortellerstemme i første person entall skildrer og karakteriserer

mennesker og samfunn i fjerne strøk, men hvor ”de andre” stort sett har forblitt stumme kulisser (Eide og Simonsen 2008:221, 226, 255). Uavhengig av hvor det foregår i verden, er nettopp en vanlig innvending mot bruk av det journalistiske ”jeg-et” at det kan resultere i en egotripp der journalisten skygger over menneskene som skal skildres (Steensen 2009:166).

4.4 Fortolkningens problem – og selvrefleksivitet som løsning

Jo Bech-Karlsen skriver også om identifikasjon. Selv om han i likhet med og Eide og Simonsen konsentrerer seg om den skrevne reportasjen, mener jeg det er mye å hente fra hans refleksjoner. Han viser til Reinton som skriver: ”Det er observasjonen som er kjernen i en reportasje, og det er gjenkjennelsen som gir observasjonen styrke i formidlingen”. Dette fordrer i følge Bech-Karlsen en holdning hos journalisten, et blikk, som orienterer seg mot det *fellesmenneskelige* og det *gjenkjennelige* (2000:105). Men mens Bech-Karlsen ser ut til å mene at det er en naturlig orientering for oss mennesker, viser Eide blant annet til Foucault, som i sin gjennomgang av galskapens historie påpeker at man må ha en *unormal* for å kunne definere en *normal*. Jeg er nok mer på linje med Eide, som mener det er vanskelig å finne eksempler på at ”den spontane tanken om den andre ikke har en negativ dimensjon” (2001:16). Den første uken i Uganda var jeg, sagt med Fjeldstad og Lindstads ord; ”fanget av *annerledesheten*” (2009:316). Lydene, luktene, støvet, alle menneskene, varmen, trafikken – det tilsynelatende ”kaotiske” livet som fant sted rundt meg. Men Eide påpeker *prosessens* betydning (2001:16) – og det er kanskje her både hun og jeg møter Bech-Karlsen. Det skulle ikke så lang tid til før jeg ”fant rytmen”; oppfattet en normalitet i det jeg først hadde kategorisert som forvirrende og fremmed. I den grad jeg kan bruke min egen erfaring som målestokk for flere enn meg selv, tenker jeg at *det* kanskje allikevel er et tegn på at vi mennesker, om ikke annet, så for vår egen komfort, *ønsker* det gjenkjennelige – det tar bare litt tid.

Bech-Karlsen anser at den journalistiske metodelitteraturen generelt har tatt for lett på en åpenbar utfordring ved alt observasjonsarbeid, nemlig at ”observasjoner må *fortolkes*” (2000:106). Betydningen av fortolkning i omgjøringen av observasjoner til data – fra noe man har sett, til noe som gir mening – er for lengst innarbeidet i en fagdisiplin som sosialantropologien, påpeker Bech-Karlsen (ibid:107). I likhet med Eide, ser han derfor *selvrefleksjon* som ikke bare et fornuftig, men et nødvendig etisk grep, spesielt i møte med en fremmed kultur – med ”de andre”. Han stiller seg her på linje med sosialantropolog Marianne Gullestad (1999), som kritiserer egne fagfeller for ikke mer radikalt å synliggjøre fortolkningens betydning ved også å skrive seg selv inn i sine antropologiske fortellinger, ved

å gjøre sin egen rolle åpen og sårbar (ibid:110). Gullestad ser et ”misforhold mellom det personlige feltarbeidet og objektiviserende skrivemåter”, skriver Bech-Karlsen. Han mener dette misforholdet går igjen i mye reportasjefjournalistikk, hvor nærheten som ofte oppstår mellom journalisten og de menneskene hun møter, ”skjules” gjennom en distansert reporterrolle i den ferdige teksten (ibid:111). Som jeg nevner i 1.4 hadde jeg for dette prosjektet et ønske om på en eller annen måte å tydeliggjøre for lytterne den latente svakheten som lå min rolle som observatør i Uganda. Når jeg nettopp opplevde den nærheten Bech-Karlsen snakker om overfor flere av menneskene jeg møtte i arbeidet med dokumentaren, ønsket jeg også å la dette skinne gjennom i klippen. Både av redelighetshensyn overfor lytterne, men også av respekt overfor de tenkende og følende menneskene som har deltatt i dokumentaren, og som jeg i aller høyeste grad har vært et tenkende og følende menneske *sammen* med under opptak. Valget om å bruke meg selv i dokumentaren, ble altså tatt på bakgrunn av at jeg tenkte det både var den dramaturgiske løsningen som ville skape den mest spennende fortellingen (jf 4.1), men også fordi det etter mitt syn utgjorde den etisk mest holdbare løsningen. Derav også valget om å innta en *selvrefleksiv* fortellerposisjon, der jeg både synliggjør min tilstedeværelse og blottlegger tanker og følelser underveis. Allerede i åpningen forsøker jeg å skape en bevissthet i lytterne nettopp om betydningen av fortolkningen, med sitatet fra den libanesisk-amerikanske forfatteren Rabih Alameddine og utsagnet om at det er ”*fortellingen* om hendelsene som påvirker oss”²⁶. Med samme begrunnelse innlemmer jeg også lytterne i mine refleksjoner før reisen; ønsket om å fortelle en historie ”fra Afrika” hvor jeg ville unngå de typiske fellene: En fortelling om framgang, ikke elendighet. Ingen hvite bistandshelter i hovedrollen, men en sterk ugandisk feminist. Kanskje til og med en suksesshistorie?

4.5 Dokumentarens framstilling av ”de andre”

Jeg skal nå forsøke å kaste et kritisk blikk på min egen framstilling av det ugandiske samfunnet og menneskene lytterne presenteres for i dokumentaren ”Vi må snakke om det”. Refleksjonen tar utgangspunkt i Edward Saids *orientalismekritikk*, slik den omtales i 1.1 – med *annengjøring* som et sentralt begrep. Saids kritikk er senere videreutviklet gjennom flere andre teoretikere, men Eide og Simonsen anser at Saids tilnærming fremdeles holder mål som utgangspunkt for å lese og forstå tekster ut fra en postkolonial diskursiv sammenheng: ”Hvordan *posisjoneres* avsender seg med hensyn til det som blir beskrevet –

²⁶ Fra boka *Hakawati – historiefortelleren* (2011). Oslo: Cappelen Damm

hvilket *blikk* benytter hun? ” (2008:37). Noen detaljert analyse er det ikke plass til, mer en skissering av hvorvidt jeg kan sies å ha lyktes i å følge den rettesnoren jeg ønsket for dette prosjektet, referert i 1.1: Å gi lytterne mulighet til å ”identifisere seg med mennesker de aldri har kjent og kanskje aldri har hatt lyst til å kjenne, og forstå deres problemer og gleder” (Hedemann 2006:15). For å strukturere gjennomgangen, låner jeg et lite utvalg av Eides registreringspunkter fra doktorgradsavhandlingen ”*Down there*” and ”*up here*”. ”*Europe’s Others*” in *Norwegian feature stories*, som også baserer seg på blant annet Saids orientalismekritikk (2002:89-90)²⁷. Siden det her dreier seg om et lydmedium, vil jeg også trekke inn noen av de auditive virkemidlene. Fordi jeg så til de grader befinner meg på ”innsiden” av dette journalistiske produktet mener jeg det også kan være fruktbart å trekke inn noen refleksjoner omkring hvor godt min erfarte virkelighet og presentasjonen av den *samsvarer*. Som Steensen påpeker; uavhengig av hvor mye interessant du har researchet, intervjuet og observert deg fram til, så må fortellingen *fungere*, for: ”Ingen lytter til en dårlig fortelling” (2012:48). Som jeg skal vise kan det blant annet stilles spørsmålstegn ved om jeg ved noen anledninger bruker min synlige tilstedeværelse og det refleksive grepet med et mer dramaturgisk enn etisk formål. Spørsmålet blir da, sagt med Bech-Karlsens ord: ”Kan virkeligheten overleve i teksten?” (2000:151).

4.5.1 Er det en ”norsk vinkel”?

Jeg bryter med mitt opprinnelige ”bud” om ikke å inkludere noen nordmenn, men mer fordi jeg har behov for at noen andre enn jeg vekker lytternes nysgjerrighet og interesse for radiosjef Margaret Sentamu og radiokanalen, enn som del av den typiske kritiserte norske vinkelen, der hvite bistandsarbeidere får spille hovedrollen (på bekostning av å slippe ”de andre” til) i fortellinger om norsk godhet. Ellen Marie Hansen – den første som ledet samarbeidet med UMWA og Mama FM fra norsk side – får vel og merke ordet lenge før noen ugandere får det, men introduksjonen hun står for er positiv: UMWA-kvinnene beskrives som ”sterke, flinke damer”, radiosjef Margaret som en med ”glød og en integritet og en faglig kompetanse som en blir betatt av” og ”en som får til ting”. Hansen sier også at hun er ”stolt av å kjenne Margaret”. Dessuten gråter hun i opptaket – noe som tydelig signaliserer at Margaret er en person hun bryr seg om. Utover dette, hentes ikke noen norsk vinkel eksplisitt opp igjen før i siste episode, hvor jeg skal overrekke Margaret en gave fra Hansen. Gaven utgjør en anledning for et hopp tilbake i tid – til en scene hvor Hansen og

²⁷ Alle sitater som følger fra Eide (2002) er oversatt til norsk av meg

kollegaen diskuterer de negative endringene de mener har funnet sted i det norske bistandsfeltet. De anser at bistand formet etter en solidaritetsmodell, som var utgangspunktet for samarbeidet med UMWA og Mama FM, er på vei ut, i takt med økende mistillit og stadig strengere telle- og måleregimer. Når lytterne her på ny minnes om Norges rolle er det altså mer i form av en kritisk tilnærming til endringer i norsk bistand. Implisitt ligger det også en kritikk av det norske ”vi” i opplysningene som kommer fram om at Norad holder tilbake utbetalinger til Mama FM på grunn av flyktningkrisen. Den lille montasjen av lyd-kutt fra den norske flyktningdebatten tematiserer nettopp ”vi” og ”dem”-perspektivet når debattleder Ole Torp siterer FrP-politiker Sylvi Listhaug; ”godhetstyranniet er blitt en mare”. Retorisk kan denne passasjen fungere til å underbygge Hansen og kollegaens påstand om at solidariteten er på vei ut.

4.5.2 Perspektiv og sted

”Hvor plasserer reporteren seg selv og sine kilder? Hvordan karakteriserer – eller trekker – reporteren konklusjoner om ”den andre”? (Eide 2002:90). Første episode domineres nok av et ”utenfra”-blikk. Den første kvinnen lytterne får møte etter landing i Uganda, får snakke, men forblir navnløs – og opptrer som én blant ”en strøm av gulkledde mennesker” på vei for å høre presidenten tale. Her bruker jeg, journalisten, min egen tilstedeværelse i dobbelt ærend; jeg bidrar på den ene siden til å bygge opp under framstillingen av Uganda som et utrygt samfunn: Spørsmålet mitt til kvinnen; ”Do you feel that it’s unsafe?”, er mildt sagt ledende. Samtidig kan lytterne kanskje oppfatte uttrykk for ulik fortolkning av omgivelsene, når kvinnen i svaret viser til militæret og politiet som elementer som tvert i mot gjør det trygt. Lytteren møter også en journalist som definerer *seg selv* litt som ”den andre”. Jeg gir uttrykk for ”Afrika-sjokk”, men påpeker også ”de andres” syn på meg – jeg blir kalt *muzungo*; ”navnet alle hvite folk har her i Uganda”. I det jeg ankommer Mama FM lurar jeg på hva ”de andre” tenker om meg; ”De fleste utlendingene som kommer hit, er her for å hjelpe. Ikke jeg”.

Møtet med Moses utgjør i første episode nok den første muligheten lytterne har til å identifisere seg med noen andre enn den vestlige journalisten. Her går beskrivelsene kanskje også over i noe som er mer kjent for lytterne; ”velholdt pløn”, ung kvinne med ”tøff kort popstjernesveis”, humoristisk tone mellom kvinnelig og mannlig kollega. Moses får snakke mye, selv om stemmen brytes av mine oversettelser (noe jeg måtte gjøre mer med Moses da han ikke alltid snakker så tydelig engelsk). Lytterne synes nok det er fremmed, kanskje til og med eksotisk, når Moses forteller om sin far som hadde 16 koner, og at han var ett av 54

barn. Hans forklaring på hvorfor han vil jobbe på Mama FM, og sammenhengen det har med at han vokste opp med en mor som både fikk og tok ansvar, er nok allikevel med på å gjøre ham sympatisk for den norske lytteren. Her er det et spørsmål om min refleksjon egentlig brukes mest for å bygge spenning til neste episode. Det stemmer med min faktiske refleksjon i situasjonen, når jeg slår fast overfor lytteren at: ”Både journalisten og feministen i meg liker Moses [...] så sier han også alle de rette tingene – men jeg veit at det kan være langt mellom liv og lære”. Allikevel; når jeg stiller spørsmålsteget ved om Moses faktisk er den han utgir seg for, og dermed skaper nysgjerrighet i lytteren for å bli med ham hjem for å se hvordan han behandler kone og barn, lar jeg ikke da *mine* fordommer smitte over på lytterne? Denne forestillingen blir ikke problematisert før i andre episode der jeg påpeker at det kanskje er litt ”forutinntatt”. Når jeg for å motivere lytteren til å henge med til neste episode spiller klippet der 15 år gamle Tricia sier hun ikke synes det er noe rart at læreren prøver seg hvis jenter kler seg i trange klær, spiller jeg også indirekte på en antatt forskjell mellom *oss* og *dem*. Jeg *regner* med at lytteren skal tenke; Så fjernt! Dette må jeg høre mer om! En klar kritisk innvending her, er at det faktisk ikke er stort mer lytteren får vite om Tricias beveggrunner for å uttale seg som hun gjør.

4.5.3 Dialogens betydning

I artikkelen ”Writing Against Othering”²⁸ skriver Krumer-Nevo og Sidi:

Our claim is that there are certain moments during an interview [...] which are pitfalls for Othering. These moments occur when the interviewee either speaks or acts in a way that the interviewer finds hard to accept or understand because of her own values, class and ethnic background, or ideological beliefs (2012:303).

I en slik situasjon anser artikkelforfatterne at et motgrep mot den annengjøringen som ofte ligger i å avskrive et ståsted som ”umulig å forstå”, og bare la svaret stå (i all sin ”urimelighet”) – er å gå i dialog; gi uttrykk for sine egne motforestillinger, la den intervjuede få respondere og utdype sitt ståsted, og *vise* leseren dialogen i teksten (Ibid: 303). Dette skriver også Hedemann om som en nødvendig del av å vise den intervjuede personen *respekt*. Om det dukker opp kritiske spørsmål, innvendinger, som man lett kan tenke seg at også vil dukke opp hos en intendert lytter i løpet av et intervju – så bør man i det minste gi vedkommende anledning til å bryne seg på disse motforestillingene (2006:77). Intervjuene i andre episode, med Tricia og de andre som trekker fram kleskodeks som en forklaring på at flere unge kvinner blir utsatt for seksuelle overgrep i Uganda, ble, som jeg påpeker i 3.8,

²⁸ Artikkelen er egentlig myntet på kvalitativ forskning om sosialt arbeid, men har etter mitt syn også mye for seg for en journalist

utført med bare noen raske oppsummerende oversettelser av journalist Moses. De blir for så vidt kontekstualisert gjennom historien om ”miniskjørt-loven”, hvor man forstår at selv innflytelsesrike politikere deler deres syn. I etterpåklokskapens lys er det allikevel interessant å se hvordan mangelen på dialog med disse menneskene (hvorav en av dem til og med sier at problemet er at afrikanere har adoptert de vestlige verdiene), kan få den effekt at de overfor lytteren avskrives som de ”irrasjonelle andre” – det vil si som folk som ikke har akseptert de ”rasjonelle vestlige verdiene” (Eide 2002:141).

4.5.4 Relasjonen mellom journalist og kilder

Så hvem er det mulig for lytterne å identifisere seg med? Eide foreslår at man får et hint ved å se nærmere på relasjonen mellom journalist og kilder: ”Gir reporteren kilden autoritet, ser de ut til å dele et ståsted eller skapes det en distanse mellom dem?” (2002:88). Jeg opplevde ikke å bli kjent med menneskene jeg møtte i det fattige Kasokoso i tredje episode. Dermed blir ikke lytterne det heller. Samtidig synliggjøres fortolkningsproblemene når jeg starter tredje episode med et opptak hvor jeg gråter over fattigdommen jeg har vært vitne til: ”Er det greit? Å grine på vegne av ”de andre”?”, spør jeg. Forhåpentligvis bidrar det til at lytteren også gjør seg noen tanker om sitt møte med fattigdommen når scenene fra Kasokoso spilles opp. Distansen mellom journalist og kilder synliggjøres ved at jeg aldri kommer tett på noen av beboerne med mikrofonen. Jeg understreker min utilstrekkelighet ved å vise en kort dialog med den unge arbeidsløse kvinnen; ”Must be tough to go so long without a job?”, sier jeg. ”Of course”, svarer hun. Jeg konkluderer med at det var et ”dustete spørsmål”, og synliggjør dermed også at jeg tok jentas ”of course” som en slags irettesettelse. I så måte framstilles hun kanskje også med en viss *autoritet*? Beskrivelsene og intervjuuttene fra Kasokoso blir nok i større grad brukt *illustrerende* (Eide 2002:187) – som ”bevis” på fattigdommen jeg ønsker at lytterne skal forstå at finnes der ute; ”Regnet [...] fyller hele dumpa Kasokoso, så vannet pipler opp gjennom jordgølva i de elendige små husa – og her er folk villig til å gi livet sitt for å bo?”.

Som jeg også har påpekt tidligere, er faren i et prosjekt som dette å ende opp med en presentasjon av mennesker der de tildeles taletid og autoritet ut fra hvor nært de står den vestlige journalisten. Når utgangspunktet er å bli bedre kjent med menneskene i en ideell organisasjon som jobber for menneskerettigheter og likestilling, er det fort gjort å ende opp med en form for *hierarkisk annengjøring* – der de Mama FM-ansatte får et automatisk godkjent-stempel gjennom at de implisitt befinner seg nærmere journalisten på en tenkt utviklingsstige – mens de som ikke har omfavnet de vestlige verdiene framstilles som

”utviklede” og med mindre autoritet (Eide 2002: 133). I møtet med Hamidah og Muhammed i tredje episode – et ektepar som tross alt må sies å leve nærmere ”tradisjonen” – mener jeg at jeg allikevel klarer å framstille dem på en måte som gir lytterne mulighet for identifikasjon. Her er viljen til å gå i dialog; stille spørsmålet om hvorfor han ville ha en annen kvinne. Være der lenge nok til å sanse det gode samspillet mellom dem. Få historien om betingelsene den gangen de ble et par, og tankene de har omkring datterens fremtid. Få frem at det er *han* som slår fast at tidene har forandret seg, at datteren skal gå på skole og bli moden nok til å ta sine egne avgjørelser om giftemål. Samtidig er jeg nok ikke helt frigjort for post-kolonialt tankegods, når jeg overfor lytteren påpeker skuffelsen over rådet kvinnen fikk fra Mama FM-programlederen; at hun skulle komme hjem for barnas skyld. Her legger jeg inn en referanse til Ibsens ”Et dukkehjem” i refleksjonene: ”Nora beordra hjem til Torvald? Hvor er kvinnefrigjøringa i det, liksom?”. Tankene går naturlig fra en nåtidig situasjon i Uganda til kritikk av kvinners situasjon i Norge på 1800-tallet (!). Kanskje er det noe litt eksotiserende over mitt hyggelige ”nikk” til *tradisjonen*; ”man sender ikke gjester hjem på tom mage i Baganda-kulturen”. Samtidig bidrar det ultranære lydutsnittet av bestikk mot porselen, lyden av sukkerør som kuttes opp, bruk av ord som ”deilig”, ”varm”, ”saftig” – både til en sanselig nær opplevelse og kanskje også til å vise fram en *gjensidighet*; paret (”bundet” av sin kulturtradisjon, positivt fortolket her, fordi man *ikke* kunne forventet det samme på besøk hos et norsk par) gir meg en gave jeg tydelig setter pris på. Lytteren får også høre oss *le* sammen. Jeg har bevisst inkludert passasjer hvor latter oppstår i samspill med dem jeg møter. Det finnes masse kulturbetinget humor, men min erfaring er at det stort sett er mulig å finne hverandres humoristiske *glimt* også gjennom kroppsspråk, et lurt nikk eller blick – og at latter *åpner*; skaper kontakt og gjensidighet. I dokumentaren synliggjøres latteren – i møte med Moses, Leyla, Alice, ekteparet og grasrotaktivisten ”Brenda”.

4.5.5 Stemmenes nærhet

”Det er karakteristisk for lydens virkning på oss mennesker at den virker mer direkte på følelsene våre enn synsinntrykk, og mer direkte enn ord”, sier Hedemann (2006:19). Lyden av en stemme skaper et bilde av et menneske i lytteren hode – det skjer automatisk. Hvor tydelig mennesket framstår og hvor tett lytteren vil føle at hun kommer inn på mennesket avhenger blant annet av hva stemmen uttrykker. Som Hedemann påpeker er det ”umulig å fjerne dårlig stemning og mangel på kontakt fra et radiointervju” (ibid:36). Vekker journalistens tilnærming skepsis eller utrygghet – så vil det skinne gjennom i den intervjuedes stemme. I tillegg er det avgjørende hvordan man bruker mikrofonen. Når man holder

mikrofonen maks fem centimeter fra munnen til den som snakker skapes et ultranært bildeutsnitt. Omgivelsene forsvinner i bakgrunnen²⁹ og lytteren hører det mest intime kroppsspråket til personen; pust, smatting, svelging. Nærheten appellerer til lytterens sympati – og *identifikasjon*; vi inviteres til å oppleve verden fra denne personens ståsted. I tillegg signaliserer denne måten å gå tett på at personen lytteren nå ser for seg er *viktig*, og vedkommende vil ofte oppfattes som en hovedperson (Ibid:44). Nettopp for å gi lytteren følelsen av å *komme nær* og å signalisere at det folk sier nå er *viktig*, har jeg bevisst gått ganske tett på med mikrofonen i flere av menneskemøtene i dokumentaren – selv om jeg selvfølgelig veksler utsnittene mellom nær og halv-total, hvor jeg også er ”synlig” i lydbildet, og totalutsnitt – som skaper oversiktsbilder.

Radiosjef Margaret er allikevel den personen jeg går aller tettest på med opptakeren. Sammen med den dramaturgiske oppbygningen – hvor lytteren hele tiden holdes nysgjerrig på å finne ut av hva som har skjedd med henne – og måten jeg synliggjør min relasjon til henne – så er og blir hun dokumentarens viktigste person. Jeg synliggjør overfor lytteren at jeg i møte med Margaret slipper distansen, nesten totalt – at relasjonen er spesiell; at jeg gråter sammen med henne; ”Nå renner tårene på meg også”. At jeg forsøker å trøste henne. Jeg tror allikevel ikke valget om å presentere Margaret så ”hudløst” som jeg gjør bidrar til å plassere henne i den klassisk annengjørende rollen som *offer* (Simonsen i Eide (red) 2001:41). Det er Margaret selv som først knytter sin livssituasjon og bruddet med mannen til den *større historien* om et ugandisk samfunn der kvinners muligheter fremdeles begrenses av fastlåste kjønnsroller. Margaret blir mennesket som har ”gitt alt” – men som kanskje er i ferd med å gi opp. Men alt hun har vært med på å bygge, den sosiale endringen hun og Mama FM er en del av, har jeg og lytterne blitt kjent med gjennom de tre første episodene.

4.5.6 Utviklingen i det selvreflekterende ”jeg”-et

Min reise utgjør rammen for radiodokumentaren ”Vi må snakke om det”, og på den måten kan dokumentaren, som nevnt, sies å være beslektet med den klassiske europeiske reisefortellingen som Simonsen påpeker ”lærer oss at reiseskildringer som regel er bereiste tekster som handler om det vestlige individs reise til seg selv” (2001:44). Jeg mener klart at jeg utnytter reisen til mer enn navlebeskuende introspeksjon. Blikket mitt, og refleksjonene som følger av observasjonene, endrer seg i løpet av oppholdet: Jeg går fra å være en *muzungu* med ”Afrika-sjokk” – som opplever omgivelsene som kaotiske og stiller spørsmålstegn ved

²⁹ Ideelt sett forsvinner lyden av bakgrunnen helt – noe som ikke var mulig med min opptaker, som kun tillot opptak i stereo og som ikke har retningsstyrte mikrofoner – det vil si at den hele tiden har en følsomhet for hele lydbildet.

om jeg kan stole på det folk forteller, som ser geiter og høner og søppel og støv – til å bli en som har ”landet”, som har fulgt, snakket, spist og ledd med folk som har delt med meg, opplyst meg – tatt meg inn i varmen som ”lærling” i deres liv. Når lytteren hører knirket fra den blå inngangsporten til Mama FM i siste episode, reflekterer jeg over at det nesten har ”blitt en vane”. Porten er ikke lenger inngangen til noe fremmed, men noe *kjent*. Slik opplever forhåpentlig lytteren det også.

4.5.7 Diskurser

Under dokumentaren løper en det en utviklingsdiskurs, forstått som ”en antagelse av at noen mennesker/land har behov for bistand fra de rike landene (den vestlige verden)” (Eide 2002:120). I dokumentaren knyttes Mama FMs vanskelige økonomiske situasjon til en implisitt påstand om at solidariteten er på vikende front, både i bistandslandet Norge (mistenkeliggjøring og godhetstyranni) og i verdenssamfunnet (hvordan kan kvinner fremdeles være ”annenrangs” borgere, så mange år etter Beijing-konferansen der ”alle” var enige om at likestilling var nøkkelen til utvikling?). Bortsett fra en nyansering fra Mama FM-journalist Kalanzi i tredje episode, hvor han sier han tror noen av bistandsorganisasjonene kan ha bidratt til en holdning ”of first waiting to be given” – problematiseres ikke bistand *som sådan*. Eide peker på at et typisk trekk ved utviklingsdiskursen er den evolusjonistiske forestillingen om at *de* befinner seg under *oss* på en tenkt utviklingsstige – og altså trenger vår hjelp for å komme opp på ”vårt nivå”. Som alternativ skisserer hun en ”utviklingsoptimisme”, som innebærer at man har tro på at de andre kan utvikle seg *uten hjelp utenfra* (2002:120 – *min utheving*). Betyr det at det i bunn og grunn blir umulig for en vestlig journalist å tilslutte seg noen form for bistand uten at man i samme åndedrag gjør ”den andre” liten og passiv? Som jeg nevner i 2.4 er det ikke grunnlag for å si at kvinnebevegelsen i Uganda og de kvinnedrevne NGO-ene er et resultat av påtvunget vestlig tankegods gjennom bistanden. Dette reflekteres også tydelig i dokumentaren gjennom at jeg gjør det klart at initiativet til Mama FM kom fra kvinnene i UMWA selv. Bistandsfeltet er dessuten (takk og pris) i utvikling. ”Moderniseringsparadigmet” som ligger til grunn for Eides eksemplifiserte evolusjonistiske og klientillistiske holdning, har måttet tåle mye kritikk. En av talspersonene for den alternative utviklingsteorien (”alternative development”) på 1990- og 2000-tallet, økonom og filosof Amartya Sen (2000), ser ifølge Waldrop ”agency” som det viktigste stikkordet: ”For å bidra til menneskelig utvikling, så må man slutte å se på mennesker som passive, mottakende objekter og heller se på dem som aktive skapende subjekter”. Når man i den kvinnerettede bistanden snakker om ”empowerment”, er

nettopp utgangspunktet en tro på at alle mennesker har et lite handlingsrom som de kontrollerer, at alle har *litt* makt. Det ligger en kraft der, som bare trenger litt bedre vekstvilkår. Tror man på utvikling, gjelder det å øke denne makten for de som i utgangspunktet har minst (2012:152). Dette framstår for meg også som det styrende prinsippet for både UMWA og Mama FM, og reflekteres etter mitt syn i dokumentaren i de aller fleste møtene jeg har med folk som er tilknyttet prosjekter eller radioen; Leyla som fikk hjelp til å bli journalist og som bruker sin posisjon til å hjelpe kvinnelige musikere. ”Brenda” som fikk kunnskap om vold, og dermed makt til å hjelpe andre. Alice som fikk gjødsel til selvtilliten, startet barnehage og deler sin kunnskap med lytterne ved å delta på programmet om barns rettigheter.

Jeg – journalisten – tar stilling i denne dokumentaren. I siste episode forteller jeg lytteren at jeg håper Margaret finner sin arvtaker; implisitt sier jeg at dette er et prosjekt jeg mener bør få mer penger. Dokumentaren argumenterer for at *vår* solidaritet, omsatt til økonomisk støtte i form av bistand, *betyr* noe i positiv forstand: Mama FM bidrar til endring. Første del av dokumentarens tittel; ”Vi må snakke om det”, henspiller på at Mama FM oppfordrer kvinner til å snakke på radioen, delta i den offentlige debatten, formidle sin kunnskap, sine drømmer og bekymringer – gjøre seg hørt. Men den er også adressert til oss her hjemme – til lytterne; *vi* må snakke om det. Mennesker er mennesker uansett hvor i verden de befinner seg. Og når noen har det vanskelig, så viser vi solidaritet – eller..?

5. JOURNALISTISKE IDEALER

5.1 En uventet ambivalens

I denne delen skal jeg i lys av mitt arbeid med denne dokumentaren og relevant litteratur forsøke å drøfte hvilke journalistiske idealer som kan sies å være de mest holdbare i en globalisert medievirkelighet. I første kapittel redegjør jeg for noen av årsakene til at mange redaktører – på tross av at vi lever i en globalisert verden, som gjennom økonomi, reising, internett og så videre, har gjort oss alle både mer avhengige av hverandre og knyttet oss nærmere sammen – bruker *identifikasjonskriteriet* både som argument for manglende vilje til å bruke penger på utenriksstoff, og som en forklaring på hvorfor mediebrukerne ikke interesserer seg for utenriksstoff. Det er ikke vanskelig å ane konturene av et sirkelargument her; desto mindre medienes publikum utsettes for livene til mennesker som lever langt unna ”oss”, enten det er geografisk eller kulturelt, desto mindre vil vel også publikum oppfatte at disse menneskenes liv angår dem? Som jeg allerede har antydnet kan Hedemanns omgang med identifikasjonsbegrepet tolkes dit hen at det også, og kanskje spesielt, får implikasjoner for den vestlige journalisten som reiser ut for å lage fortellinger for et hjemlig publikum: Det er ikke K-journalistikkens vekt på krise, krig og konflikt som trigger vår evne til å bry oss, men det å ”bli kjent” med noen på en måte som gjør at vi kan leve oss inn i deres liv. Som jeg argumenterer for i 4.4, ble en konsekvens av denne tolkningen for meg at jeg måtte synliggjøre meg selv for lytteren, både med mine svakheter som observatør, men også som et menneske som både påvirket og ble følelsesmessig påvirket i møte med mennesker i Uganda. Som radiojournalist har jeg jobbet mer i reportasjeformatet enn med nyheter. Det betyr at jeg som nevnt er vant til å ”bruke meg selv” – det vil si; synliggjøre meg selv i en og annen scene med dem jeg intervjuer, enten for å etablere en situasjon eller for å inkludere spørsmålene mine slik at samtalen får flyt for lytteren. I tillegg ligger det jo noe personlig allerede ved å tilkjenne *stemmen* sin for lytterne (Hedemann 2006:36) – et kjennetegn ved radio som bidrar til å gjøre det til et nærere, potensielt mer emosjonelt medium i utgangspunktet (Ibid:19). På den måten har jeg altså vært et tilstedeværende subjekt i reportasjene mine, men ikke i den forstand at jeg har invitert lytteren så direkte inn i tankene mine, vurderingene mine – inn i følelseslivet mitt – som jeg har valgt å gjøre i dokumentaren ”Vi må snakke om det”. I prosessen med å utføre dette grepet dukket det, faktisk nokså uventet, opp en ambivalens i meg. Og den handlet om mer enn frykten for å overskygge mennesker og temaer ved å la det blir for mye ”meg” i miksen. Den handlet om noe dypere, som jeg tror har

med journalistiske idealer å gjøre.

5.2 De personlige stemmene

”On the Internet, the personal voice is king whether it is intimate confessions of personal bloggers or the blatantly opinionated views in blogs”. Sitatet er hentet fra Rosalind Cowards bok om den enorme fremveksten av subjektiv og bekjennende journalistikk (2013:6). Forfatteren konsentrerer seg hovedsakelig om Storbritannia, men bokens tema er også høyst relevant for Norge. Coward anser at internetts utvikling og utbredelse, med sosiale medier og ”blogosfæren”, ikke bare har opphevet journalistenes monopol som formidlere – men også påvirket måten det snakkes og skrives på i mediene. Her finner man stadig flere skribenter som deler høyst personlige ting fra sitt privatliv – som Coward selv, hvis utgangspunkt for å skrive boken er erfaringene hun gjorde da hun brukte sin spalte i avisen *The Guardian* til å skrive om livet med en mor som var dement – men også en tydelig større subjektivitet hos for eksempel politiske kommentatorer. Coward anser at det har blitt et økende press som enhver journalist føler på, også i nyhetsmediene; å gjøre historiene *menneskelige*. Hornmoen ser akkurat de samme tendensene i Norge, både reflektert i kommentatorenes spalter der ”jeg”-et som skriver er tydeligere enn før, og i utbredt bruk av caset – ”eksempelskjebnene” – i nyhetsjournalistikken og i helgebilagenes pregjournalistikk (2015:16-18). Samtidig er det Coward kaller ”personal writing” fremdeles knapt ansett som journalistikk i mange kretser. Hvorfor er det slik? Coward anser blant annet at det har sammenheng med at slik journalistikk ofte ikke bare er åpent subjektiv, men at den også tar *stilling* (2013:8). Den strider mot et journalistisk ideal som bygger på en idé vi egentlig for lengst har forkastet som en ontologisk umulighet; *objektiviteten*.

5.3 Så var det på’n igjen – objektivitetsidealet

I 1.7 refererer jeg til Nichols (2001) og hans oppfatning av dokumentarfilmen som en grunnleggende retorisk sjanger, der bilder og lyd fra ”virkeligheten” velges ut og presenteres på en måte som til syvende og sist handler om å overbevise publikum om å akseptere filmskaperens syn på verden. Det er ikke vanskelig å overføre Nichols tanker om dokumentaren til all journalistikk. Det lett å se at de valgene en journalist foretar har sammenheng med journalistens ståsted i verden; kjønn, oppvekst, personlige erfaringer, religion osv. Siden slutten av 1800-tallet har allikevel store deler av pressen hatt ideen om *objektivitet* som en av journalistikkens viktigste rettesnorer. Basisen er et empirisk vitenskapssyn som i kortversjon innebærer en tro på at hvis man bare har tilgang til objektivt

presentert informasjon, altså *fakta*, så kan man ved hjelp av rasjonell tenkning forstå *sannheten* om det meste (Ward 2009:301). Den liberale presseteorien bygger nettopp på en slik forståelse: Pressen skal være en kilde til *uavhengig* informasjon som gjør velgerne i stand til å ta veloverveide beslutninger og fungere som *vaktbikkje* på vegne av folket (ibid: 298). Dermed sees pressen som en *fjerde statsmakt*; en uavhengig demokratisk institusjon med en kontrollfunksjon overfor makthaverne (McNair 2009:238). Mens Brurås framholder en forklaring på denne fremveksten av normkrav til ”*uavhengighet [...] og sannhet [...] balanse og nøytralitet*” (2014:49), som en reaksjon på økende sensasjonalisme og lemfeldig omgang med fakta i deler av pressen, spesielt i USA (Ibid:48), anser Mindich at det nye idealet også hadde sammenheng med oppdagelsen av at det å lage avis kunne være god butikk: Før omkring 1830 hadde USA små opplag av dyre aviser, finansiert av politiske grupperinger og lest av eliten. Så kom ”The Sun”; promotert som *upartisk* og solgt på gata for en penny. Leserne ble mange, og annonsører og investorer strømmet til (1998:16-18). Selv om norske journalister skal ha latt seg inspirere av telegrambyråenes behov for å framstå som nøytrale – da de var leverandører av stoff til alle type aviser, røde som blå (Brurås 2014:49) – var det først etter partipressens oppløsning på 1970- og tidlig på 1980-tallet at man innførte et tydelig krav om objektivitet som ledd i en større profesjonalisering av journalistikken (Bjerke 2008:93). En profesjonell journalist uten bindinger til annet enn egen profesjonsetikk kunne levere troverdig informasjon om hva som helst, til hvem som helst – noe som selvfølgelig passet godt med at annonser nå var blitt en viktig inntektskilde. Ottosen, Røssland og Østby anser at bindingene mellom de politiske partiene og pressen i all hovedsak ble brutt på 1970-tallet, men spør om pressen ikke også i denne prosessen ”frigjorde seg *til* noko, først og fremst marknadbindingar?” (2002:201).

Talsmenn for hermeneutikken har i mange år kritisert det positivistiske vitenskapssynet som ligger til grunn for ideen om at det i det hele tatt går an å skille *fakta* og *verdi*, nettopp fordi det i alle ledd av en journalistisk prosess uunngåelig foretas subjektive fortolkninger (Oltedal 2012:203-204). Da jeg begynte på journalistutdanningen i 2008, lærte vi det gamle slagordet ”fakta er hellig, nyheten er fri”, men ideen om objektivitet ble ikke presentert uten problematisering. Et av faremomentene som ble trukket fram ved objektivitetsidealet var nettopp at det i praksis kan redusere journalister til ”mikrofonstativ” – som for å skildre virkeligheten ”nøytralt” bare henter inn uttalelser fra to leire der uenighet rå, og som dermed forsømmer kildekritikken og går på akkord med *sannhetskravet*. En kritisk vurdering av informasjonen kildene ga, kunne avslørt at to utsagn ikke var like gyldige (Brurås 2014:51-52) – men det forutsetter jo nettopp at journalisten *tar stilling*.

På tross av at ovennevnte problematisering på ingen måte er ny, ser det ut til at minst én side ved praktiseringen av objektivitetsidealet har blitt ”hengende igjen”: Da Oltedal i 2008 og 2009 intervjuet 29 journalister fra nyhetsredaksjoner i hele Norge, fant hun at et flertall – selv om de syntes det var vanskelig å etterleve – mente det ville svekke journalistens troverdighet overfor publikum om hun eller hans syn i en sak framgikk av teksten – og at journalisten av samme årsak derfor heller ikke bør flagge sine verdier og meninger i livet utenom jobben (2012:206). Dette på tross av at flere av informantene nevner samfunnsengasjement som en avgjørende drivkraft for i det hele tatt å drive med journalistikk (Ibid:208, 213) En av informantene nevner krigen på Gaza som et eksempel på hvor vanskelig avveiningene kan fortone seg. Hun ”kjente at det her brenn eg virkelig for”, men: ”Kunne eg som objektiv journalist, utan nokon partitilknytning gå og stille meg i fakkeltog som privatperson?” Hun endte med å dra hjem og lage middag til barna i stedet (Ibid:210-211). Oltedal fant at informantene hadde store problemer med å definere konkret hva de legger i ”objektivitet”. For noen handler det om å ikke ha en personlig agenda, for andre om å slippe til flere syn, om å være like kritisk til alle – men de fleste var altså enige om at en praktisk konsekvens er at journalisten ikke må flagge sitt ståsted. Allikevel viste materialet at på tross av at alle vedkjente at verdier har betydning for hva den enkelte journalisten gjør – så er dette er noe som i liten grad diskuteres i redaksjonene: ”Det inngår ikkje i fagspråket, tel ikkje med i det å gjere journalistfaglege vurderingar” (ibid:227). I refleksjon over funnene, spør Oltedal om ”det i dag er skapt eit journalistideal med for liten vekt på transparens og for tronge rammer og kår for journalistenes engasjement?” (ibid:204).

Jeg tror jeg vil svare ja på Oltedals spørsmål. Jeg kjenner meg også godt igjen i den ”schizofrene” reporteren Steensen så befriende beskriver i sin bok *Stedets sjanger*: På den ene siden læres vi journalister opp i et nyhetsideal som altså fremdeles i hovedsak forstås som at man *ikke* skal prege det man skriver – og på den andre siden læres vi opp i et reportasjeideal som innebærer det *diametralt motsatte*; at man *skal* prege journalistikken med sin personlighet (2009:17-18)³⁰. I denne produksjonen synliggjør jeg mitt ståsted, for eksempel som feminist. En våken lytter kunne jo enkelt regnet ut at jeg var opptatt av kvinners rettigheter gjennom det faktum at jeg har valgt å reise helt til Uganda for å lage radiodokumentar om Afrikas første kvinneverdier. Ubehaget lå faktisk i det å si det høyt. Selv om jeg vet at mine erfaringer i Uganda, gjennom kildekritikk og bevisst observasjon,

³⁰ Allikevel skriver Steensen at mangeårig feature-journalist i bl.a Dagbladet, Trude Lorenzen, unngår å ta (synlig) stilling: ”Om man sitter igjen med like mange spørsmål som svar, så er det et kvalitetstegn, mener hun. Det betyr at reportasjen er nyansert, flere sider er belyst, uten at journalisten i særlig grad har tatt stilling” (2009:75).

understøtter en konklusjon om at Mama FM burde få fortsette, og at dette er noe dokumentaren implisitt argumenterer for gjennom de utvalgte delene av virkeligheten lytteren får innblikk i – så lå det et ubehag i å uttale den siste setningen; ”Og jeg – Hanna – krysser fingre og tær for at hun lykkes”. Hjelp. *Nå har jeg tatt stilling.*

5.4 De klamme følelsene

Coward anser at utbredelsen av den personlige og personorienterte journalistikken, enten det er i spaltene, nyhetene, eller på helsesidene, til dels har dukket opp som en konsekvens av at mediene har sett at det selger. For ikke å miste sine markedsandeler, så må man bare kaste seg på og gi folket det de vil ha. Den akademiske debatten omkring den personlige journalistikken har dog alltid som utgangspunkt at disse formene for journalistikk utgjør et problem: Man frykter ”fordumming”, ”trivialisering” og ”sensasjonisme”.

Journaliststudenter lærer fremdeles at det er noen temaer som er seriøse; politikk, verdenshendelser, katastrofer og sosiale trender – mens det er noen som er trivielle; *personlige følelser* (2013:7-8). Jeg har i denne rapporten argumentert for hvorfor jeg opplevde det som et etisk riktig valg å innvie lytteren direkte inn i noen av følelsene som oppsto hos meg i møte med folk i Uganda. Allikevel; mens jeg gråtende i opptak fra Uganda spør om det er greit å grine på vegne av ”de andre” – var spørsmålet jeg slet med *i klippen* om det ville undergrave min journalistiske troverdighet overfor lytterne når jeg på denne måten ”avslører” meg som emosjonelt berørt. Professor i journalistikk, Janet Blank-Libra³¹, mener objektivitetsidealet misforstått tolkes dit hen at en kritisk journalist må stille følelsene på sidelinjen. Men mennesket bruker instinktivt følelsene for å koble seg på sine omgivelser, sier hun. Derfor burde man i stedet dyrke journaliststudentenes evne til empati, fordi empatien ligger til grunn for *forståelsen*. Og det å forstå, er ikke det samme som å *være enig* med – tvert i mot vil empati kunne bidra til å sikre *alle* kilder rimelig behandling, sier Blank-Libra. I 2001 fikk VVP blant annet inn en formulering i kildekapittelet om at journalisten skal ”opptre hensynsfullt i den journalistiske arbeidsprosessen”. Bakgrunnen var nettopp kritikk mot pressen for ”nærgående og hensynsløs atferd overfor kilder og involverte i dekningen av kriminalsaker og ulykker” (Brurås 2003:120). Uten empatien som rettesnor har man heller ingen beskyttelse mot kynismen; og journalistens normale følelsesmessige reaksjoner kan settes til side for å være den som fikk moren som hadde mistet sitt barn til å gråte på TV *først*. I den grad case-journalistikkens ofte grove forenkende logikk framhever

³¹”Compassion is not journalism’s downfall” av Janet Blank-Libra. Lesedato 19.09.2016:
<http://www.poynter.org/2012/compassion-is-not-journalisms-downfall-its-journalisms-salvation/193090/>

individet på bekostning av å få fram strukturene (f eks Johansen 2001:169), er den følelsesengasjerende individfokuserte journalistikken åpenbart heller ikke positiv sett opp mot en idé om at journalistikken skal bidra til opplyste borgere i et levende demokrati. Men betyr det at vi ikke har noe å lære av enkeltmennesket?

5.5 Menneske søker menneske

Coward anerkjenner også at det er god grunn til å være skeptisk til deler av den personorienterte journalistikken, og ser det som maktpåliggende for akademikere å være villige til å gå dypere inn i feltet: "Journalism's appetite for personal stories means ordinary people are at risk of exploitation because their reactions and feelings have become interesting to the public, particularly at times of distress" (2013:11). Men akademikere kan overse viktige aspekter ved *publikums* tydelige søken mot det personlige og følelsesladde, om de nøyer seg med å avskrive interessen som menneskelig og samfunnsmessig forfall. Sosiologer som Giddens (1991) og Bauman (2001) ser nettopp dette med å definere og redefinere identiteter som noe av det som karakteriserer senmoderniteten. I det tradisjonelle samfunnet var rollene mye mer fastsatte; i dag er våre sosiale identiteter i større grad omskiftelige. Hverken kirken, foreldrene våre eller myndighetene har lenger noen absolutt moralsk autoritet over oss. I jakten på vår egen identitet søker vi historiene fra det virkelige livet, mennesker fra det virkelige livet; vi vil tett på, fordi hva individet gjør angår oss; vi spør ikke lenger hvordan vi burde reagere – men hvordan *ville* jeg ha reagert (2013:89-90). Jeg anser at denne inngangen klinger godt med Hedemanns formuleringer om betydningen av *identifikasjon* i radiodokumentaren. For at lytteren skal kunne leve seg inn, må følelsene aktiveres. Der er radioen god, for lyd går rett til følelsene. Men mens jeg slet med kvaler omkring både det å manipulere fram følelser hos lytteren ved å gå tett på, ta "tabloide" grep, ved å bruke musikk, og ikke minst ved å inkludere mine eksplisitte tolkninger og følelsesutbrudd, oppfatter jeg Hedemann som at hun tvert i mot mener det ligger noe dypt uetisk i å formidle *uengasjert*. I å *ikke* spille på alt som skaper følelser i lytteren og får dem til å akseptere programskaperens versjon av virkeligheten som sin egen. Men hun setter ikke dette i konflikt med et objektivitetsideal; reporteren skal gjøre "grundig research" og hun må ha "vilje og evne til ikke å hoppe over eller skjevframstille viktige fakta i saken, - i forhold til hva hun har sett og skjønt" (2006:28). Dette er jo helt i tråd med argumentene som gjerne framkommer i nyanseringen av objektivitetsdebatten, der man ser at idealet åpenbart innehar verdier som har noe for seg – slik for eksempel Marsh (2007) formulerer det: "Objectivity [...] is aspiring to create something that is representative of reality, while acknowledging and

addressing the weaknesses in how we do that. And that includes being transparent” (Siert i Coward 2013:31). Interessant er det også å se hvor enkelt Hedemann kobler radiodokumentaren til en *demokratisk funksjon*; ”alminnelige mennesker blir presentert med like stor omhu, omsorg og tidsbruk som kjendisene i andre programmer, deres vanlige historier blir framstilt som viktige, deres vanlige valg blir vist fram som det de er: grunnvalg i menneskelivet” (2006:15).

For meg har valget om å formidle fortellingen i dokumentaren ”Vi må snakke om det” fra et såpass tydelig subjektivt sted, vært en frustrerende prosess, men også en befriende prosess. Gjennom denne refleksjonsrapporten mener jeg å ha vist at jeg i arbeidet med kildene både har klart å være både kritisk og empatisk – selv om jeg også har vist at jeg på langt nær har gjort alt ”riktig”. Jeg tror dokumentaren også viser at det ikke trenger å være noen motsetning mellom det å fortelle en følelsesmessig engasjerende (og personlig engasjert) fortelling, der individer trer fram på en måte som gjør at lytterne kan identifisere seg – og det å plassere enkeltmennesker og enkelthendelser i en større kontekst; her både historisk og politisk. Dette er det første prosjektet jeg har gjort av en slik størrelse – som ”dokumentarist”. Og tross kvaler og en form for emosjonell utmattelse etter å ha tatt alle disse menneskene inn på den måten jeg opplevde at jeg gjorde i Uganda – og all den tidvis slitsomme refleksjonen jeg har sittet med i klippen – så frister det til gjentakelse. Jeg tror det handler om at jeg for første gang opplever at jeg har gått nok i dybden til nettopp å kunne ta stilling. Og det er som sagt slik at jeg vil noe mer med dokumentaren enn bare å gi et nyansert innblikk, informere eller underholde. Jeg håper at lytteren blir engasjert nok til å føle solidaritet. Og der tror jeg det er noe som ligger og dirrer litt. For er ikke det ordene til en *aktivist*?

5.6 Journalistikkens uunngåelige verdidimensjon

I historien om den personlige journalistikken, ligger også historien om de feministiske journalistene på 1960- og 1970-tallet, som skrev følelsesmessig og engasjert om sine og andre kvinners liv, som opphevet grensen mellom offentlig og privat fordi ”det personlige er politisk”. De fleste av kvinnene som søkte seg til mediene på den tiden, hadde nettopp et ønske om å bidra til sosial endring (Coward 2013:74-79). Det har jeg også. Men det begynner å bli tydelig for meg at jeg i løpet av min tid som journalist stadig har blitt mindre synlig engasjert, nettopp fordi jeg i likhet med Oltedals journalistinformanter har slitt med hva jeg kan si og ikke si, for eksempel i sosiale medier – eller om jeg i det hele tatt kan gå i et demonstrasjonstog. I min korte tid i nyhetsredaksjonen i NRK ble det tydeliggjort fra

ledelsen at hvis vi trykket ”like” på FrP på Facebook, så måtte vi også trykke ”like” på SV – hvis ikke kunne vi tas for å ha politisk slagside. Journalistutdanningen har gitt meg en masse kunnskap og en solid både håndverksmessig og etisk basis for å kunne arbeide som journalist – men med på lasset fulgte altså ”objektivitetsnissen”, forstått som et ideal om en distansert, og til syvende og sist litt følelsesmessig avkoblet journalist. Men hvor går egentlig grensen mellom en aktivist og en journalist? Journalisten David Brewer mener forskjellen er at aktivisten som jobber med en sak har et *ønsket utfall*³². Men som Oltedal poengterer, så kan det i den andre enden være farlig for en journalist å tro at man kan rapportere verdifritt. Nyhetsrapportering har også i aller høyeste grad verdimessige konsekvenser – hvis journalisten ikke er oppmerksom på dette, blir man fort en løpegutt for alle som kontakter mediene med en agenda. Journalisten må ta stilling til om det for eksempel er ønskelig å dekke innvandringsdebatten på en måte som kan føre til økt fremmedfrykt i befolkningen. Det krever verdidiskusjoner i redaksjonene, noe Oltedal oppfatter at i liten grad er tilfellet (2012:227). Jeg anser at den journalistiske profesjonsetikkens *sannhetskrav*, som også kan sies å ligge innbakt i objektivitetsidealet (f eks Østlyngen og Øvrebø 2000:93, Brurås 2014:53), legger en åpenbar og nødvendig begrensning, også for en personlig engasjert journalist – og at det kanskje er her forskjellen på journalisten og aktivisten kommer fram: Journalister kan ikke velge bort deler av virkeligheten fordi det ikke fremmer ”saka” – noe flere forskere, blant dem Peder Hyllegren, forsker ved Forsvarshögskolan i Stockholm, mener svenske journalister har gjort nettopp på innvandringsfeltet³³. *Men*; jeg tror faktisk at jeg kan lage bedre journalistikk om jeg i framtiden klarer å gjøre mer nytte av mitt personlige engasjement – og stole mer på at mine følelser, min evne til innlevelse faktisk er en *faglig styrke* i jobben som journalist, enten jeg jobber i dokumentar-, feature-, eller nyhetsformatet.

5.7 Et solidaritetsideal

I 1.7 så vi Hedemanns formulering av målet med radiodokumentaren: ”Hensikten er å [...] gi innsikt og øke medfølelsen og toleransen i verden” (2006:15). Boka henvender seg til norske journalister, men formulerer slik jeg oppfatter det et *globalt* oppdrag. Det heter seg at verden har blitt mindre. I en såkalt globalisert verden, der økonomien knytter oss sammen, der mennesker, meninger, og informasjon flyter rundt på tvers av landegrensener gjennom internett

³²David Brewer: “Fairness in journalism”. Media helping media. (Lesedato: 10.10.2016): <http://www.mediahelpingmedia.org/training-resources/editorial-ethics/239-fairness-in-journalism>

³³”- Debatt om innvandring er tabu i Sverige” av Einar Haakas. *Aftenposten* 19.05.2015. (Lesedato 18.10.2016): <http://www.aftenposten.no/norge/--Debatt-om-innvandring-er-tabu-i-Sverige-40273b.html>

– ja, så holder det ikke lenger å snakke om en offentlig sfære i en nasjonal kontekst. Vi må også snakke om en *global* offentlig sfære, sies det (f. eks Berglez 2008). Og den skal journalistene tjene ved å beskrive verden i narrativ som gir alle disse menneskene en følelse av *samhørighet* som bidrar til å gjøre oss alle til verdensborgere – til kosmopolitter (Hannerz 2007, Robertson 2010). Tross store ord, finner Lindell og Karlsson (2016) at det som er gjort av forskning på om en slik ”glokal” journalistikk faktisk eksisterer, viser at få journalister – foruten blant annet noen utenrikskorrespondenter (Hannerz 2007) og journalister med EU som spesialfelt (Heikkilä og Kunelius 2009) – faktisk leverer: ”For most journalists [...] the idea of covering global events from a transnational point of view while having “citizens of the world” rather than local audiences in mind might, at best, seem a bit aloof” (2016:862). I sin panelundersøkelse av svenske journalister³⁴ finner artikkelforfatterne at et mindretall av de spurte journalistene ga uttrykk for at de faktisk jobbet etter prinsipper om en ”global journalistikk”; det var lite kontakt med utenlandske aktører, og få som følte at de bidro til dypere forståelse og perspektiver på hendelser som finner sted i andre land (Ibid:865)³⁵. Et flertall ga dog uttrykk for at de mente journalistikken *burde* være mer globalt orientert, at de *burde* være bedre på å koble sitt publikum på det som skjer i verden (Ibid:864). Lindell og Karlsson slår med Bourdieus (2005) termer fast at det journalistiske *feltet* i stor grad fortsatt preges av et ”innenrikspartisk” (domestic biased) *doxa* – hvor det ”tatt-for-gitte” er at det lokale og nasjonale perspektivet er overordnet (Ibid:860). Skal journalistenes ideal om en mer globalt orientert journalistikk kunne virkeliggjøres er journalisten avhengig av å få med seg medieorganisasjonene og interessentene – *inkludert publikum*, slår artikkelforfatterne fast (Ibid:869).

Det er bred enighet om at det journalistiske feltet – eller det ”journalistiske rommet”, som Ottosen kaller det (2004:19) – er under konstant påvirkning; fra ulike interessegrupper, politiske partier – og ikke minst alle informasjonsmedarbeiderne som jobber på deres vegne. De senere årene har flere allikevel hevdet at den største utfordringen er avhengigheten av og påvirkningen fra *markedskreftene*³⁶ – noe som har ført til at mediene

³⁴ Basert på data from Journalistpanelen, et web-panel på 1757 journalister, organisert av Universitetet i Göteborg i samarbeid med LORE med mål om å forstå hvordan svenske journalister ser på seg selv, samfunnet, sin profesjon og mediesektoren.

³⁵ Dette gjelder i og for seg også for i f eks nigerianske og ghanesiske aviser. På tross av en fremdeles skjev verdensinformasjonsorden, der mer stoff fra Vesten kommer inn enn ut – fant Obijiofor og Hanusch (2003) at over halvparten av utenrikssakene i de fire avisene de undersøkte var fra *de afrikanske landene* – så geografisk nærhet ser ut til å slå ut også her (i Obijiofor og Hanusch 2011:122)

³⁶ Noe som også gjenspeiles i det faktum at tekstreklameplakaten nå er tatt inn i VVP for å tydeliggjøre skillet mellom reklame og journalistikk, i en tid hvor innholdsmarkedsføringen flourerer. Se f. eks Magne Lindholms hjemmeside: <http://www.lindholm.no/tips/VVPkomm.html> (lesedato: 19.10.2016)

forholder seg mer til sitt publikum som konsumenter som skal underholdes enn som borgere som skal opplyses. Allerede i 2001 snakket Sigurd Allern om *kommersielle nyhetskriterier*: Saker som krever mye arbeidsinnsats sløyfes til fordel for saker som gjør det enkelt å spille på sensasjonskriteriet for å fange publikums oppmerksomhet (66). Den tradisjonelle presseetikens kritiske ideal som borgernes ”vaktbikkje” opprettholdes i *form* – gjennom avsløringer av enkeltpolitikere som har begått feilsteg, gjerne på privaten. Mediene fungerer som en *skandalenes markeds plass* der en vellykket avsløring kan få politiske konsekvenser – men ofte i form av at den skandaliserte politikeren trekker seg *før* velgerne har fått anledning til å si ”sin mening” gjennom valg. Og ofte skapes et *mediedrev*, der journalistene (eller ”blodhundene”) løper i flokk etter samme spor, ofte med en så lik tolkningsramme at det også begrenser publikums mulighet til å se saken fra andre sider (Allern og Pollack 2012:181-183).

Flere har pekt på at det journalistiske ”vaktbikkje”-idealet innehar et slags dobbelt potensial: Det kan forstås som et kritisk undersøkende ideal, som gjerne forbindes med det ustoppelige, rå journalistdyret som graver seg fram i maktens mørke avlukker³⁷ (f eks Bech-Karlsen 2000:211) – men det kan også forstås som de svakes beskytter; et omsorgs- eller solidaritetsideal. VVP gir etter mitt syn uttrykk for begge deler: Punkt 1.4. sier: ”Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold”. Punkt 1.5. sier: ”Det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre”. Slik jeg leser det, så ligger det allerede en form for maktanalyse til grunn for den norske presseetikken slik den er uttrykt i VVP: Å beskytte noen mot overgrep må vel bety at journalisten skal stille seg på den svakes side? Det solidariske imperativet jeg oppfatter ligger nedfelt her, kan med enkelhet overføres til å ha gyldighet i verdenssammenheng. Jeg stemmer for en ”vaktbikkje” med globalt mandat – som ”den lille mann – eller kvinnes – forsvarer”, hvor enn de måtte befinne seg i verden.

Humanisme trekkes av flere inn som en slags grunnverdi for journalistikken (f eks Eide 2001:25, Bech-Karlsen 2000:211, Ward 2015:200) – noe som grunnleggende innebærer at et hvert menneske har like stor verdi. Denne tanken ligger også til grunn for menneskerettighetene – men selv blant kosmopolittene finnes det flere som anser menneskerettighetene som en videreføring av vestlig imperialisme; som et krav om å tilslutte seg vestlige verdier og levesett. Så brukes jo også menneskerettighetene som moralsk

³⁷ Forhåpentligvis for å avsløre noe mer enn at tidligere Sp-leder og olje- og energiminister Åslaug Haga (gjennom sin mann) hadde leid ut bryggerhuset på tunet hjemme uten de rette tillatelser (Bjerke (2009:183-185)

argument for å gå til krig, for eksempel da George W. Bush erklærte at USA skulle gå inn i Irak, i en krig hvor det ”gode” skulle bekjempe det ”onde” – en tolkningsramme nyhetsmediene i stor grad reproduserte, og på den måten bidro til konsensus i stedet for debatt om (Douzinas 2007:3 i Balabanova 2015:49). Bombeangrepet på tvillingtårnene 9/11 bidrar i forklaringen på hvordan mediene så til de grader adopterte Bush-administrasjonens retorikk – fordi alle, inkludert journalistene, hadde følt trusselen på kroppen. Gjennom sin analyse av nyhetsmedienes dekning av flere hendelser der menneskerettighetene er involvert, finner Balabanova, ikke uventet, at så snart det kan være snakk om mulige ”trusler” mot nasjonale eller ”vestlige” interesser, så ser de kosmopolitiske tolkningsrammene ut til å bli svakere – og ”vi”-et snevres inn. Blant annet påpeker hun hvordan dette ser ut til å prege dekningen av immigrasjon (Ibid:176).

I denne refleksjonsrapporten har jeg argumentert for at jeg tror det er mulig å finne en balanse (i hvert fall at man bør bestrebe seg på å finne en balanse); mellom kritisk vurdering av kildene, enten de er tekst eller mennesker, en bevissthet omkring journalisten som et kildekritisk problem i seg selv – og det å bruke følelsene til både å leve seg inn i, og til å prøve å forstå, på en måte som gjør det mulig for publikum å identifisere seg med ”den andre” som individ, men uten å viske ut hvilke sammenhenger individene står i. Kanskje er det en utopisk visjon; den ”globale landsbyen”, der alle er like mye verdt, og der alle er i kontakt med hverandre og føler seg tilknyttet hverandre (noe som dessuten forutsetter at alle har lik tilgang til dette informasjons- og medopplevessenteret *internett*, noe som langt fra er tilfellet³⁸). Jeg tror allikevel det vil ha betydning om journalister jevnlig prøver å følge Spivaks oppfordring (i Landry & McLean 1996:5, referert i Eide 2001:24). At vi prøver å bevisstgjøre oss, og minne oss selv på, hvordan vår sosiale posisjon hindrer oss i å forstå ”den andre”. Hvis vi spør, som Eide formulerer det; ”Hvordan kan min (rike) sosiale posisjon minimaliseres så jeg forstår mer?” (Ibid), så opprettholder vi kanskje også en bevissthet om all den historiske urett som ligger til grunn for ideen om ”Vesten” og ”resten”. Etter mitt syn er det åpenbart at det kritiske idealet man kan lese av VVP; retten til å avdekke, tydelig henger sammen med idealet om å beskytte mot overgrep. Du kommer ingen vei med å appellere til publikums empati ved å vise aldri så mange bilder av sultende barn om ikke du samtidig evner å kontekstualisere – kritisk – hvilke strukturer som bidrar til at barnet har det slik – og er klar over at din analyse (eller mangelen på en) alltid står i fare for å sementere

³⁸ ”Owing to underlying problems of access to, and cost of, new technologies in non-western societies Berger (2009:361) has cautioned against optimism about the widespread use of the Internet ”(Obijiofor og Hanusch 2011:117).

urett, men også at den alltid innehar et potensiale for å kunne bidra til endring. Og det forplikter.

5.8 Endringer i anløp?

I løpet av arbeidet med denne oppgaven, slår det meg hvor mye av den journalistiske forskningen som konsentrerer seg om nyhetssjangeren. I et paper fra 2011³⁹, viser Lisbeth Morlandstø til Martin Eide, som i 1993 minnet om at: ”Journalistikk er mer enn nyheter, selv om det ofte ikke virker slik, verken i forskningsmessige- eller journalistfaglige sammenhenger” (21-23). Etter å ha gjennomgått journalistikkforskning gjort i de nordiske landene fra 1995 - 2009, finner Morlandstø at nyhetssjangeren fremdeles ser ut til å stå i en særstilling: ”Sjanger er det fagområdet innenfor journalistikken det forskes mest på, og dette gjelder i særlig grad nyhetssjangeren” (10). Kanskje henger det sammen med en utbredt deliberativ tilnærming til demokratiet? (Karppinen 2013:37) Koblet med liberal presseideologi blir kanskje nyhetsmediene sett som de viktigste tilretteleggerne for den offentlige samtalen – der ”objektiviteten” sikrer meningsmangfoldet som skal til for at borgerne skal kunne delta i en kritisk-rasjonell samtale (Ibid:38). Slike teorier har for det første blitt kritisert for å undergrave grunnleggende maktstrukturer – for hvem er det egentlig som klarer å delta i samfunnsdebatten på slike kritisk-rasjonelle betingelser? Dessuten har de blitt kritisert for å undervurdere følelsenes betydning – vi mennesker styres av begge deler – og ikke minst; for å se bort fra betydningen andre former for kommunikasjon (ibid:39). Kanskje bidrar dette til at man ikke er like opptatt av å analysere andre typer journalistiske sjangre i et demokratisk perspektiv? Jeg tror det ligger noe i kommentator Aslak Bondes poeng fra 1.4, hvor han mer enn antyder at Medieutvalgets slutning fra at unge mennesker ikke søker nyhetsmediene til at det betyr at de ikke er engasjert i det som foregår i samfunnet, bygger på et premiss som ikke lenger er like gyldig. I en gjennomgang av mediedekningen av Rana Plaza-ulykken i Bangladesh i april 2013, der 1134 tekstilarbeidere ble drept, finner Orgeret (2016) en sammenheng mellom måten saken ble dekket journalistisk, samspillet med sosiale medier (der ungdommen er!), og endringene som faktisk har funnet sted i ettertid. Både de to norske og de to bangladeshiske avisene i analysen, klarte etter Orgerets syn gjennom de seks ukene etter ulykken å skape en *forbindelse* mellom publikum og ofrene. I Bangladesh, gjennom å oppfordre til solidaritet med arbeiderne, holde fabrikkene og myndighetene ansvarlige, og kreve bedre arbeidsvilkår. I Norge gjennom å tydeliggjøre

³⁹ ”Hva handler journalistikkforskningen om? En bibliografisk studie av journalistikkforskningen i Skandinavia” av Lisbeth Morlandstø. Paper til The 20th NordMedia Conference 2011: http://english.unak.is/static/files/Morlandsto_Lisbeth.pdf (Lesedato 10.10.2016)

sammenhengen mellom ”våre” billige klær – og ”deres” (tekstilarbeidernes) dødelige arbeidsforhold, blant annet i møte med den 15 år gamle tekstilarbeideren Nazma; et helt menneske med et navn, et ansikt og en historie: ”*Hun syr våre klær*” (Ibid:8). Orgeret anser at de tradisjonelle mediene var viktige for å vise arbeiderne til publikum som *unike andre* med humanitet – mens de sosiale mediene spilte en viktig rolle som kanal for konsumentene vis-à-vis de multinasjonale selskapene – som et ytrings- og handlingsrom. Etter bred dekning i de tradisjonelle mediene og en ”global” opinions utrop på sosiale medier, signerte da også i underkant av 50 vestlige klesmerker en juridisk bindende avtale om bygningssikkerhet i juni 2013, støttet av den internasjonale handelsorganisasjonen IndustriAll og bangladeshiske myndigheter (Ibid:16). Nøkkelen lå i å kombinere lokale og globale perspektiver, å synliggjøre ofrene på en måte som bragte dem nærmere ”oss”, men ikke minst i å synliggjøre handlingsalternativer – i tråd med spørsmålene Chouliaraki mener slike historier krever at mediene stiller; *Hvorfor? Og: Hva kan gjøres?* (Ibid:8).

I en tid hvor mediebransjen nedbemanner journaliststabene daglig, fordi annonsørene har forsvunnet over i de sosiale mediene – og hvor NRK, tross økt satsning på utenriksfeltet, som Magnus Berge sier i 1.4, ikke kan ta seg råd til å gå all verdens i dybden – ja, så leser folk dokumentarbøker, ser dokumentarfilmer og lytter til podkaster – mange av dem laget av journalister som enten har tatt sluttpakker eller som har følt mediehusenes rammer som hindre for å lage god journalistikk. Da Christian Borch gikk av med pensjon i NRK ble han med frilansjournalistene Stig Arild Pettersen og Ingerid Salvesen for å lage podkasten ”Du verden!”⁴⁰, der de tar for seg ”verdeshendelser” og forklarer, kontekstualiserer og kritisk debatterer norsk utenriksjournalistikk – noe både Borch og Pettersen mener det er alt for lite av i norsk presse. Advarsler om ”compassion fatigue” – at publikum blir så utslitt av og så *vant* til å se mennesker i krig og nød at de slutter å bry seg og mister troen på at noe kan gjøres (Balabanova 2015:51) – ser endelig ut til å ha sunket inn i journalistleiren. I samfunnsmagasinet Ekko på NRK P2, 09.09.2016, kunne vi høre tidligere Afrika-korrespondent for NRK Tomm Kristiansen fortelle at han, og flere journalister med ham, både i BBC, *LeMonde* og Danmarks Radio, har begynt å interessere seg for det Kristiansen kaller ”konstruktiv journalistikk”. I forståelsen av apatien mye av den negative nyhetsdekningen skaper, spesielt på utenriksfeltet, ser man at det ikke holder å bare rapportere problemene: ”Vi skal ikke bare lage beskrivelsen av sammenbruddet, men lete

⁴⁰*Du verden, for en podkast-start! Borch, Pettersen og Salvesen rett inn på topplista* av Gard L. Mikalsen, 18.01.2016, i Medier 24. Lesedato, 20.10.2016: <http://www.medier24.com/nyheter/du-verden-for-en-podkast-start-borch-pettersen-og-salvesen-rett-inn-pa-topplista/>

etter løsningen [...] hvor finnes håpsdimensjonen i journalistikken”, sa Kristiansen⁴¹. Etter så mange år som reisende på det afrikanske kontinent, var det kanskje litt rart at han ikke også tilskrev nettopp Afrika noe av æren for tankegodset som ligger til grunn for en slik journalistikk. Et av kjennetegnene for det som kalles utviklingsjournalistikk, og som tok form i de tidligere kolonilandene på 1960-tallet i Afrika, Asia og Latin-Amerika, var nettopp at journalistikken skulle bidra til å bygge samfunnet opp – og da måtte man lete etter løsninger (Xiaoge 2009:357)⁴². Idealet innebar også et oppgjør med de vestlige ideene om objektivitet: Et utgangspunkt for utviklingsjournalistikken er nettopp at journalistene har et bevisst *ståsted*; de tjener de underprivilegerte, enten de er bønder, barn eller kvinner (Ibid:362). Helt i tråd med radiosjef Margaret Sentamus beskrivelse av Mama FMs journalistikk:

– Identify the problem, analyze it – but at the end of the day, you have to come up with some suggestions as to how can *we* solve the problem⁴³ (*min utheving*)

Personlig er jeg av den tro at jo flere mennesker som er inkludert i det ”vi”-et, jo større er sjansen for å finne de gode løsningene. Og her tror jeg journalister kan spille en viktig rolle.

⁴¹ Lesedato 20.10.2016: <https://radio.nrk.no/serie/ekko/MDSP25018016/09-09-2016#t=1m33s>

⁴² Det må sies at dette, spesielt i afrikanske land, dessverre har betydd en utbredt *Pro-myndigheter*-tankegang (Xiaoge 2009:363) som har sklidd over i at mediene har endt opp på elitenes side, og at korrupte makthavere har fått beholde sine posisjoner (Ibid:359).

⁴³ Sagt i intervju med meg i 2013.

6 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

I denne oppgaven har jeg gjort rede for og reflektert kritisk omkring arbeidet med radiodokumentaren ”Vi må snakke om det”. Målet med denne refleksjonsrapporten har, i tråd med Østlyngen og Øvrebøs formulering (2000:14), vært å sette ord på det jeg driver med, slik at jeg kan finne ut av hvordan det kan gjøres bedre. Den omgripende problemstillingen for oppgaven innebar å tydeliggjøre hvilke etiske utfordringer som kan oppstå når man som vestlig journalist vil lage fortellinger fra ”den store verden” – og hvordan de gjorde seg gjeldende i arbeidet med radiodokumentaren.

Utfordringene ligger innbakt i alle delene av den journalistiske prosessen; fra innhenting til dramaturgisk utforming – og på tross av at jeg hadde en klar bevissthet omkring min potensielle rolle som utfordrer eller bidragsyter til historisk betingede forestillinger om ”oss” og ”de andre”, ser jeg at det er vanskelig å unngå helt at min rolle som observatør i Uganda bærer preg av mitt ”vestlige” blikk: Første møte med utviklingslandet Uganda, ga ”Afrika-sjokk”. Tross bred orientering i forkant av reisen, hvor jeg gjorde meg kjent med historie, politikk, skjønnlitteratur, musikk og andre kulturelle uttrykk, opplevde jeg innledningsvis å være en ”fremmed” i møte med det ”ukjente”. Denne følelsen av å være ”fanget av *annerledeshet*”, som Lindstad og Fjeldstad (2009:316) beskriver den, avtok allikevel med tiden. I overkant av en måneds opptakstid er mer tid enn de fleste journalister får til ett og samme prosjekt, men for meg er det helt åpenbart at god tid er en nødvendighet om man skal ha sjanse til både å oppleve og formidle en form for normalitet fra land man ikke kjenner godt fra før.

Språklige utfordringer er vanskelige å komme utenom – og mine to svært ulike erfaringer med bruk av tolk i felt har vist meg betydningen av både tolkens holdninger, journalistens evne til tydelig instruksjon og personlig kjemi. Mennesker man som journalist tilbringer lite tid med, blir mer utfordrende å formidle uten større avstand. Å bli kjent og å gå i dialog krever tid – og i dette prosjektet anser jeg det som en svakhet at flere av dem som kanskje sto lengst fra de i vestlige øyne ”politisk korrekte” Mama FM-ansatte med hensyn til kjønnsperspektiver, ikke på samme måte fikk utdypet sine standpunkter, sin erfaringsverden.

Interessen for dette prosjektet hadde sitt utgangspunkt i et personlig ståsted der jeg som feminist og kvinnelig journalist kanskje hadde en spesiell interesse for å belyse kvinners posisjon i Uganda og likestillingsarbeidet som foregår på Afrikas første kvinnedrevne radiostasjon, Mama FM. Valget av radiodokumentarformatet hang i utgangspunktet sammen med et ønske om å gi lytterne anledning til å kunne identifisere seg med ”mennesker de aldri har kjent og kanskje aldri har hatt lyst til å kjenne, og forstå deres problemer og gleder”

(Hedemann 2006:15) – et mål om å gi innsikt gjennom *medopplevelse*. Jeg tydeliggjorde også min forståelse av dokumentarformatet som *retorisk* sjanger, i tråd med Bill Nichols teori om den ikke-fiksjonelle dokumentaren, der måten fortellingen er strukturert på, representerer ”a distinct way of regarding [...] reality”, nærmere bestemt dokumentarskaperens (2001:1-3). I møte med personene som deler sine erfaringer, følelser og tanker i dokumentaren, var jeg ikke bare en lærling i deres liv, men også en som både påvirket og ble følelsesmessig påvirket av dem jeg møtte. En bevissthet omkring det asymmetriske maktforholdet mellom en journalist og hennes ”intervjuobjekter” ga utslag i et ønske om å skape en større form for *gjensidighet* i tråd med Spivaks tanker om møtet med ”den andre” (i Eide 2001:24). For meg innebar det at jeg delte noe personlig med de fleste av dem jeg møtte. Stikk i strid med f.eks. Sawatskys bud om å motstå fristelsen til å konversere og gi uttrykk for egne meninger⁴⁴, men i tråd med Bech-Karlsens formuleringer om nødvendigheten av at journalisten tillater seg å være menneskelig i møte med andre mennesker, og at dette er en nøkkel til *tilliten* som trengs for at ekte menneskemøter skal kunne oppstå (2000:206) – noe jeg absolutt opplevde.

Når dokumentarens planlagte hovedperson uteble fram til tampen av oppholdet i Uganda, fikk dokumentaren den motstanden eller ”motoren” som opprinnelig manglet. Jeg – journalisten – ble en hovedperson med et mål om å finne ut av hva som hadde skjedd med radiosjef Margaret Sentamu. Åpenbare utfordringer med min i utgangspunktet svake posisjon som observatør og formidler i en fremmed kultur, kombinert med et ønske om å tydeliggjøre overfor lytterne den konstruerte realiteten som en dokumentar innebærer, løste jeg ved å innta en *selvrefleksiv* fortellerposisjon. I tråd med sosialantropolog Gullestad (1999) sin oppfordring til større overensstemmelse mellom den faktiske situasjonen og den ferdige ”teksten”; en oppfordring om at fortelleren ikke bør redigere seg selv ut av teksten, men vise sin sårbarhet (i Bech-Karlsen 2000:110-111). Spesielt ble dette viktig når møtet med radiosjef Margaret Sentamu endelig fant sted. Jeg eksponerer henne som sårbar – men blottlegger også mitt personlige engasjement og egen sårbarhet ved å synliggjøre min tilstedeværelse overfor lytterne, innvie dem i min tankeverden og vise at jeg er emosjonelt berørt.

På tross av en bevissthet omkring objektivitetsidealets ontologiske umulighet – fordi en journalist både bruker tolkningsrammer for å gjøre store komplekser forståelige, og fordi man alltid vil levere journalistikk som påvirkes av den man er som menneske; oppdragelse, religion, kjønn osv – så dukket en uventet ambivalens opp når jeg i klippen jobbet med å synliggjøre meg selv i dokumentaren. Det var noe nytt at jeg denne gangen ikke bare skulle

⁴⁴ Susan Paterno: ”The question man”. American Journalism Review, oktober 2000 (Lesedato:19.10.2016): <http://www.ajr.org/article.asp?id=676>

synliggjøre meg selv i form av blokker/fortellerstemme, og én og annen situasjon for å etablere/skape en scene på lytterens ”indre skjerm” – men at jeg også skulle innvie lytteren direkte inn i tankene mine – inn i *følelseslivet* – og at jeg i denne dokumentaren tar tydeligere *stilling* enn jeg tidligere har gjort som journalist. Gjennom Coward (2013) viste jeg hvordan denne ambivalensen kan tenkes å henge sammen med at man i forskningen fremdeles ser ut til å oppfatte både stillingtagen og følelser som noe som strider med høyverdige journalistiske prinsipper. At man i en tid hvor den personlige stemmen ikke bare lever i ”blogosfæren” og på sosiale medier, men også er tydeligere til stede i både spaltene og i case-journalistikken, ikke ser ut til å vie nok seriøs oppmerksomhet til publikums tydelige søken mot disse personlige formidlingsformene – eller i den andre enden; legger nok vekt på konsekvensene av å innlemme ”vanlige mennesker” i en journalistikk som primært har fått en enorm appetitt på vanlige folks følelser fordi ”det selger”. Jeg vektla Blank-Libras⁴⁵ formuleringer om behovet for følelser i utøvelse av journalistikken og empatien som et grunnlag – ikke for å være *enig med*, men for å kunne *forstå* andre mennesker. Ikke som en hindring for kildekritikken, men som en sikring for å behandle alle kilder med omtanke og respekt.

Jeg viste til Oltedal (2012) som skriver at hennes journalist- og redaktørinformanter la ulike ting i objektivitetsbegrepet, som f.eks. å være like kritisk til alle kilder og balansere kildeutvalget. En dominerende oppfatning så allikevel ut til å være at det vil svekke den journalistiske troverdigheten om man åpent gir uttrykk for et ståsted, både i journalistikken og i livet utenom jobb. Jeg svarte ja på Oltedals spørsmål om ”det i dag er skapt eit journalistideal med for liten vekt på transparens og for trange rammer og kår for journalistenes engasjement?” (ibid:204). Jeg mener i likhet med henne at det kan være skummelt om journalister opererer med skylapper med hensyn til at deres journalistiske virke har en uunngåelig verdidimensjon. Faren er selvsagt at slike journalister lettere ender som løpegutter for kilder med skjulte agendaer – eller med å lage ”balanserte” framstillinger av sakskomplekser som dermed framstilles i dårlig samsvar med ”virkeligheten”. Jeg tenker at mye slik journalistikk også skyldes dårlig tid i arbeidshverdagen. Den rause tidsrammen var i hvert fall avgjørende for arbeidet med dokumentaren ”Vi må snakke om det”. Det er kanskje første gang jeg er gitt mulighet til å gå dypt nok inn i et materiale og en erfaringsvirkelighet til at jeg opplevde å ha ryggdekning for å kunne konkludere med at Mama FM trengs og at de burde gis mulighet til å fortsette sitt arbeid med likestilling og menneskerettigheter.

I denne rapporten har jeg bekjent meg til et ideal der journalisten kan oppfattes

⁴⁵ ”Compassion is not journalism's downfall” av Janet Blank-Libra. Lesedato 19.09.2016:
<http://www.poynter.org/2012/compassion-is-not-journalisms-downfall-its-journalisms-salvation/193090/>

som en ”vaktbikkje” med globalt mandat; som den lille mann eller kvinnes forsvarer – hvor enn de måtte befinne seg i verden. Denne forståelsen er i tråd med maktanalysen og det solidariske imperativet jeg oppfatter ligger i VVP, både punkt 1.4 om retten til å avdekke – og 1.5 om å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep. Brurås snakker om at ”journalistikk ikke handler om omsorg for den ene, men om ”tjenesteyting” for de mange og om distributiv rettferdighet på samfunnsnivå” (2003:123). Bech-Karlsen påpeker nettopp at det er denne formen for *nytteetisk* tenkning i journalistikken som gjør det mulig for eksempel å ofre den enes personvern, krenke enkeltindividet, om det kommer det større fellesskapet til gode (2000:211). Han mener journalistikken trenger en *relasjonsetikk*, som kort sagt innebærer at et hvert individ blir behandlet som ukrenkelig, også i møte med en journalist (Ibid:213). Jeg tror i hvert fall at det ligger en utfordring i en kombinasjon av de betingelsene markedskreftene legger på journalistikken, hvor alt må skje raskt og journalistikken vinkles på måter som gjør at det ”selger” – med de konsekvensene det har for konfliktorientering, plassering av mennesker i begrensede kategorier som *offer* eller *overgriper*⁴⁶ – og etter mitt syn en misforstått oppfatning av objektivitetsidealet som krav om en distansert, litt følelsesmessig avkoplet journalist. Men man trenger ikke å kaste barnet ut med badevannet i objektivitetsdebatten: Min oppfatning er at det i hvert fall *burde* være mulig å kombinere et synlig personlig engasjement med en forståelse av objektivitetsidealet, på linje med hvordan for eksempel Marsh (2007) formulerer det: ”Objectivity [...] is aspiring to create something that is representative of reality, while acknowledging and addressing the weaknesses in how we do that. And that includes being transparent” (Sitert i Coward 2013:31). I journalistikken vil det oppstå situasjoner der den enes ukrenkelighet må vurderes opp mot et høyere felles gode. Men evnen til å kunne foreta gode etiske vurderinger i slike tilfeller vil etter min oppfatning styrkes betydelig om evnen til empati – en påkobling av følelsesapparatet – blir tydeligere dyrket som en avgjørende egenskap i journalistgjerningen, både i utdanningsløpet – og ute i redaksjonene. Der er jeg fullstendig på linje med Bech-Karlsen i at det ikke er tilstrekkelig å forholde seg til utøvelsen av journalistikk som bare formålsrasjonell praksis – vi journalister har alltid med mennesker å gjøre, og det må vi aldri glemme (2000:213). Maktanalysen jeg oppfatter at ligger i VVPs nevnte solidariske imperativ om å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep, bør, og kan, etter mitt syn overføres til en større sammenheng: Om nasjonalstaten, både som politisk maktstruktur og som interessefellesskap

⁴⁶ Dette gjelder etter mitt syn også NRK, som jo hele tiden må etterleve et krav om å være størst for å kunne rettferdiggjøre lisensen – selv om det må sies at spesielt NRK radio etter mitt syn har produsert mye viktig journalistikk opp gjennom – men stort sett utenfor nyhetsflatene.

begrenser den enkelte journalists evne eller mulighet til kritisk å belyse, opplyse og bidra til å beskytte enkeltindivider og grupper hvor enn de måtte befinne seg i verden, som jeg i denne oppgaven blant annet har pekt på at Balabanova (2015) fant – ja, da får den som tolkningsramme funksjon av en potensiell *overgriper* som alle journalister burde være årvåkne overfor. En av den globale journalistikkens talsmenn, Ward, argumenterer langs en slik linje, og trekker etter mitt syn også inn en ytterligere fruktbar forståelse av objektivitetsbegrepet: ”The objective stance asks journalists to rise above their parochialism and to question critically the beliefs of their society. It asks them to consider their society’s actions, policies, and values from a more impartial, global perspective” (2004:329-330).

I åpningen av denne refleksjonsrapporten beskriver jeg hvordan emnet ”Miljø og utvikling” på min bachelorutdanning i journalistikk, med introduksjon av postkolonialistisk teori og kritiske innfallsvinkler til Norge både som både freds- og bistandsnasjon, kombinert med mulighet for å reise ut i verden for å lage reportasje, fungerte som en øyeåpner som endret meg, både som menneske og journalist. Da Krumsvik (2016) undersøkte hvordan pensumet på Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA) eventuelt kunne endres for bedre å imøtekomme mediebedriftenes behov landet han på en konklusjon som innebar at det emnet det så ut til å være minst bruk for var nettopp dette, som i dag heter ”Globale emner”⁴⁷. I ønske om å være en ”normativ korreksjon” til markedet, valgte skolen allikevel å beholde emnet (183). Og takk og pris for det.

Men det er altså grunn til bekymring med hensyn til muligheten man i dag har for å bedrive det i hvert fall jeg oppfatter som en nødvendig del av utenriksjournalistikken. En journalistikk som forsøker å gi innblikk i menneskers liv på en måte som gir mulighet for identifikasjon og som synliggjør strukturene individene står i. Jeg ser også at endringene i planen om ikke å ha noen ”norsk knagg” i dokumentaren, til både å bruke meg selv, og forhåpentlig skape mulighet for refleksjon i lytterne, over deres rolle både som medmennesker og som del av en ”nasjon i verden”, kanskje har gitt den større slagkraft. Riodokumentarredaksjonen i NRK P2 eksisterer fortsatt, men er lagt inn i ”Ekko Helg”-flaten og opererer i følge et intervju med nåværende leder Kjetil Saugestad på langt strammere betingelser: ”Grunnbestillingen er redusert med 30 prosent”, og med bare fem og en halv fulltidsstilling, slik at mange av dokumentarene leveres av frilansere (Røsok-Dahl 2015:14). Etter at Saugestad overtok som leder må det sies at redaksjonen ser ut til å ha en ambisjon om å lage mer ”lokal” journalistikk. Jeg anser i hvert fall dokumentarserien de

⁴⁷ Samt pressehistorie som havnet helt på bunn

laget i samarbeid med flere nordiske allmennkringkastere; ”Fremmedkrigerne i Skandinavia”⁴⁸, som ga innsikt i problematikken rundt unge mennesker som rekrutteres for å reise til Syria og Irak, som forsøk på å utvide perspektivene i en global tid. I så måte er det kanskje et tynt håp for at radiodokumentaren ”Vi må snakke om det” kan ha en sjanse til å bli sendt på NRK P2.

I sin siste bok trekker Ward fram positive eksempler på journalister som bedriver det han kaller ”media ethics activism”. Jeg er enig med Ward når han sier at det er lite fruktbart å bare å peke på alt som er galt med mainstream-mediene, hvis det stopper der: ”Negative macro-trends can only be balanced by positive macro-sized resistance” (2015:115). Blant eksemplene han trekker fram er Jon Sawyer som forlot den tradisjonelle journalistjobben for å skape Pulitzer Center for Crisis Reporting i Washington DC, som sponser journalister som vil bedrive uavhengig utenriksjournalistikk, og som har vunnet flere priser for det. Han nevner også nettopp journalistutdanninger der studentene gis kunnskap og mulighet til å lage journalistikk som det er sårt behov for (Ibid:116). Det er selvfølgelig langt fra å starte et podkast-kollektiv som Frekvens, med ønske om å lage radio det ”ikke er rom for på radio” – som jeg innledningsvis nevner som en mulig utgivelsesplattform for dokumentaren ”Vi må snakke om det” – til å klare å skaffe seg mange nok ikke-førende økonomiske bidragsytere⁴⁹ til at man kan gjøre et levebrød av det. Jeg tror allikevel at om flere journalister kunne være villige til å bruke litt av egen tid på å lage journalistikk ”utenfor allfarvei”, som Eide (2001) kaller de utvalgte reportasjene i sin bok, og kanskje også til å delta i internasjonale nettverk hvor samarbeid kan oppstå; mellom engasjerte samfunnsborgere og engasjerte journalister – så kan det få betydning for muligheten til å endre maktstrukturer for en bedre verden. Men det fordrer journalister som står inne for noen verdier og som er åpne om dette – men som ikke er villige til å stenge noen ute fra debatten, eller velge bort deler av ”virkeligheten” fordi de ikke fremmer den ”gode sak”. Der går etter mitt syn skillet mellom journalisten og aktivisten. For meg har dette virkelig vært den største åpenbaringen gjennom dette prosjektet – og spesielt i skrivingen av denne refleksjonsrapporten. Jeg tror at jeg i framtiden kan lage bedre journalistikk om jeg tør å drives av og åpent stå for et personlig engasjement. Mediebrukernes oppsøking av og interesse for de personlige stemmene kan kanskje tyde på en større åpenhet, også for nyhetsjournalistikk med en tydeligere og mer åpen avsender? Jeg håper det.

⁴⁸ Link til NRKs radiospill på nett: <https://radio.nrk.no/sok?q=Fremmedkrigerne+i+Skandinavia>. (besøkt 19.10.2016)

⁴⁹ I form av f eks crowd-funding eller stipend fra en stiftelse som Fritt Ord

Litteratur

Allern, Sigurd (2001): *Nyhetsverdier. Om markedsorientering og journalistikk i ti norske aviser*. Kristiansand: IJ-forlaget

Allern, Sigurd og Ester Pollack (2009): "Skandalenes markeds plass". I: Allern, Sigurd og Esther Pollack (red.): *Skandalenes markeds plass. Politikk, moral og mediedrev (193-206)*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS

Allern, Sigurd og Ester Pollack (2012): "The Marketplace of Scandals". I: Allern, Sigurd og Esther Pollack (red.): *The Mediated Construction of Political Scandals in Four Nordic Countries (181-190)*. Göteborg: Coronet Books Incorporated

Bakka, Ingrid von Schantz (2001): *Integrering eller marginalisering? Kvinnebevilgningen i NORADs utviklingssamarbeid 1984-2000*. Hovedfagsoppgave i historie, NTNU

Balabanova, Ekaterina (2015): *The Media And Human Rights. The Cosmopolitan Promise*. Oxon: Routledge

Bech-Karlsen, Jo (2000): *Reportasjen*. Oslo: Universitetsforlaget

Bjerke, Paul (2008): *Refleks eller refleksjon? En sosiologisk analyse av journalistisk profesjonsmoral*. Doktorgradsavhandling, Høgskulen i Volda/Universitetet i Oslo

Bjerke, Paul (2009): "Skandaler og presse moral" I: Allern, Sigurd og Ester Pollack (red.): *Skandalenes markeds plass. Politikk, moral og mediedrev (175-191)* Oslo: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS

Brurås, Svein (2003): "Kildeetikk – maktkamp og respekt" I: Ottosen, Rune og Thore Roksvold (red.): *Presseetisk front. Festskrift til Odd Raaum*. (119-126) Kristiansand: IJ-forlaget.

Brurås, Svein (2014): *Etikk for journalister (5. utg)* Oslo: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS

Coward, Rosalind (2013): *Speaking Personally. The Rise of Subjective and Confessional Journalism*. Hampshire: Palgrave Macmillan

Eide, Elisabeth (2001): ""Vi og "dem"?" I: Eide, Elisabeth (red.): *"De der nede". Reportasje utenfor allfarvei (2. utg) (7-25)*. Kristiansand: IJ-forlaget.

Eide, Elisabeth (2002): "Down there" and "up here". "Europe's Others" in Norwegian Feature Stories. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo

Eide, Elisabeth og Anne Hege Simonsen (2008): *Verden skapes hjemmefra. Pressedekningen av den ikke-vestlige verden 1902–2002*. Oslo: Unipub AS

Eide, Elisabeth (2009): "Å sortere verden. Transnasjonal medieforståelse". I: Eide, Elisabeth og Anne Hege Simonsen (red.): *Dekke verden! Lærebok i utenriksjournalistikk (13-33)* Kristiansand: IJ-forlaget.

- Eide, Elisabeth og Kristin Skare Orgeret (2009): "Godhetsregimet på tur". I: Eide, Elisabeth og Anne Hege Simonsen (red.): *Dekke verden! Lærebok i utenriksjournalistikk* (125-136) Kristiansand: IJ-forlaget.
- Fjeldstad, Øyvind og Merete Lindstad (2009): "Journalistikk utenfor allfarvei". I: Eide, Elisabeth og Anne Hege Simonsen (red.): *Dekke verden! Lærebok i utenriksjournalistikk* (315-326) Kristiansand: IJ-forlaget.
- Franks, Suzanne (2005): "Lacking A Clear Narrative: Foreign Reporting after the Cold War", *The Political Quarterly*, 76 (1), s.91-101
- Fürsich, Elfriede (2010): "Media and the representation of Others", *International Social Science Journal*, Vol.61 (199), s. 113-130
- Fossum, Egil og Sidsel Meyer (2003): *Er nå det så sikkert?* (2.utg) Oslo: J.W. Cappelens Forlag as
- Fossum, Egil (2001): "Om å bruke øynene under fremmede forhold". I: Eide, Elisabeth (red.): *"De der nede". Reportasje utenfor allfarvei* (2. utg). (27-36). Kristiansand: IJ-forlaget.
- Gulliksen, Marianne (2007): *Misjonsbilder. Bidrag til norsk selvforståelse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hedemann, Berit (2006): *Hør og se. En håndbok i billedskapende radio*. Kristiansand: IJ-forlaget
- Hornmoen, Harald (2015): "Individet i journalistikken. En introduksjon". I: Hornmoen, Harald, Thore Roksvold, Jørgen Alnæs (red.) (2015): *Individet i journalistikken*. Oslo: Cappelen Damm AS
- Johansen, Anders (2001): "Enkeltpersoner og kollektivpersoner. Journalistikk som bidrag til politisk kultur". I: Martin Eide (red.): *Til dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Karppinen, Kari (2013) *Rethinking Media Pluralism*, New York: Fordham University Press.
- Kjendsli, Veslemøy (2008): *Rett på sak! Lærebok i praktisk journalistikk*. Kristiansand: IJ-forlaget
- Krumer-Nevo, Michal og Mirit Sidi (2012) "Writing Against Othering" I: *Qualitative Inquiry*. Vol.18 (4), s 299-309.
- Krumsvik, Arne H. (2016): "The Gap. J-School Syllabus Meets the Market" I: Jan Fredrik Hovden, Gunnar Nygren og Henrika Zilliacus-Tikkanen (red.): *Becoming a Journalist. Journalism Education in the Nordic Countries* (175-184) Göteborg: Nordicom
- Krøvel, Roy (2009): "Norge skaper seg en plass i verden". I: Eide, Elisabeth og Anne Hege Simonsen (red.): *Dekke verden! Lærebok i utenriksjournalistikk* (55-74) Kristiansand: IJ-forlaget.
- Lamark, Hege (1995): *Portrett-intervju som metode og sjanger*. Kristiansand: IJ-forlaget

Lindell, Johan og Michael Karlsson (2016): "Cosmopolitan Journalists?: Global journalism in the work and visions of journalists" I: *Journalism Studies* Vol. 17, No. 7, (860–870).

McNair, Brian (2008): *The sociology of journalism*. London: Hodder Education

McNair, Brian (2009): "Journalism and Democracy". I: Wahl-Jorgensen, Karin & Hanitzsch, Thomas. (red.): *The Handbook of Journalism Studies*. New York, Routledge, s. 237-249.

Mindich, David T.Z. (1998): *Just the facts. How "objectivity" came to define American journalism*. New York: New York University Press

McQuail, Denis (2013): *Journalism and Society*. London: SAGE Publications Ltd.

Moen, Gro Mette (2009): *Afghanistan through Norwegian lenses. Domestication in media coverage from the ground*. Masteroppgave ved Universitetet i Oslo.

Nichols, Bill (2001): *Introduction to Documentary*. Bloomington: Indiana University Press

Obijiofor, Levi og Folker Hanusch (2011): *Journalism across cultures: An introduction*. Houndmills: Palgrave Macmillian.

Oltedal, Audgunn (2012): *Vesentleg og viktig. Om profesjonsverdiar i journalistkvardagen*. Kristiansand: IJ-forlaget.

Orgeret, Kristin Skare (2016): "Cheap clothes: Distant disasters. Journalism turning suffering into practical action" I: *Journalism*, October 5, SAGE journals (1-18).

Ottosen, Rune (2004): *I journalistikkens grenseland. Journalistrollen mellom marked og idealer*. Kristiansand: IJ-forlaget

Ottosen, Rune, Helge Østbye og Lars Arve Røssland (2012): *Norsk pressehistorie*. Oslo: Samlaget

Ottosen, Rune og Thore Roksvold (red.) (2003): *Presseetisk front. Festskrift til Odd Raaum*. Kristiansand: IJ-forlaget

Rosøk-Dahl, H. (2015). *Flink nok – en radiodokumentar om Selma (18)*. Masteroppgave i journalistikk, Høgskolen i Oslo og Akershus, Institutt for journalistikk og mediefag.

Said, Edward W. (2004): *Orientalismen. Vestlige oppfatninger av orienten* (2. utg.) Oslo: J.W. Cappelens Forlag AS

Simonsen, Anne Hege (2001): "Reisen og teksten". I: Eide, Elisabeth (red.): "De der nede". *Reportasje utenfor allfarvei* (37- 49). Kristiansand: IJ-forlaget.

Steensen, Steen (2009): *Stedets sjanger. Om moderne reportasjelijournalistikk*. Kristiansand: IJ-forlaget

Steensen, Steen (2012): "Ingen lytter til en dårlig fortelling" I: Krøvel, Roy og Kristin Skare Orgeret (red.): *Historier om verden. Utvikling og miljø i globalt perspektiv* (48-51) Kristiansand: IJ-forlaget

- Sørenssen, Bjørn (2007): *Å fange virkeligheten. Dokumentarfilmens århundre* (2.utg). Oslo: Universitetsforlaget
- Tamale, Sylvia (1999): *When Hens Begin to Crow: Gender and Parliamentary Politics in Uganda*. Boulder: Westview Press.
- Tripp, Aili Mari, Isabel Casimiro, Joy Kwesiga, Alice Mungwa (2009): *African Women's Movements – Transforming Political Landscapes* Cambridge: Cambridge University Press
- Tvedt, Terje (2016): *Norske tenkemåter. Tekster 2002-2016*. Oslo: H. Aschehoug & Co (W.Nygaard)
- Tvedt, Terje (1990): *Bilder av "de andre". Om utviklingslandene i bistandsepoken*. Oslo: Universitetsforlaget
- Tvedt, Terje (2009): *Utviklingshjelp, utenrikspolitikk og makt. Den norske modellen*. (2.utg.) Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Said, Edward W (2004): *Orientalismen. Vestlige oppfatninger av orienten* (2. utg.) Oslo: J.W. Cappelens Forlag AS
- Waldrop, Anne (2013): "Kjønn og utvikling. Perspektiver, bevegelser og bistand". I: Eriksen, Tore Linné og Karen Brit Feldberg (red.) (2013): *Utvikling. En innføring i utviklingsstudier* (136-159) Oslo: Cappelen Damm
- Ward, Stephen J.A (2004): *The invention of journalism ethics. The path to objectivity and beyond*. Montréal: McGill-Queen's University Press
- Ward, Stephen J.A (2009): "Journalism Ethics". I: Wahl-Jorgensen, Karin & Hanitzsch, Thomas (red.): *The Handbook of Journalism Studies* (295-309) New York, Routledge
- Xiaoge, Xu (2009): "Development Journalism". I: Wahl-Jorgensen, Karin & Hanitzsch, Thomas (red.): *The Handbook of Journalism Studies*. (357-370) New York, Routledge
- Ward, Stephen J.A (2015): *Radical Media Ethics. A Global Approach*. West Sussex: John Wiley & Sons, Inc
- Østlyngen, Trine og Turid Øvrebø (2000): *Journalistikk. Metode og fag*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Aasen, Berit (2009): "Likestilling og kvinnerettet bistand – hva vet vi?" Notat på oppdrag for CARE Norge. Oslo: NIBR, Norsk institutt for by- og regionforskning.